

MOÏSE DE BERGAME, «EXCEPTIO COMPENDIOSA DE
DIVINITVS INSPIRATA SCRIPTVRA»

Édition critique par François Dolbeau

L'*Exceptio compendiosa* est un florilège biblique, dont les 674 citations, sélectionnées pour leur valeur prophétique, sont associées en général à un commentaire qui en donne l'interprétation¹. L'ouvrage comporte cinquante-cinq chapitres, regroupant un nombre variable de versets vétérotestamentaires (de 1 à 86), extraits, à de très rares exceptions près, de livres canoniques². Ces versets sont censés annoncer le dogme de la trinité (c. 1), l'incarnation (c. 2), des événements de la vie de Marie (c. 3-9) et de celle du Christ (c. 10-48), enfin, des épisodes marquants de l'histoire du salut, de la Pentecôte au jugement dernier (c. 49-55). Le prologue de l'ouvrage révèle qu'il s'agit de la version d'un modèle grec anonyme et demande de prier pour son traducteur, *Moyses pergamenus*, c'est-à-dire Moïse de Bergame.

I. LA LENTE DÉCOUVERTE D'UN AUTEUR ET DE SES ŒUVRES

Moïse de Bergame, ou en italien Mosè del Brolo, fut d'abord connu, dès la fin du XVIe s., comme l'auteur d'un poème en 372 hexamètres rimés, le *Liber pergaminus*, qui faisait l'éloge de Bergame, son lieu de

1. La bibliographie relative à ce texte est répertoriée en fin d'introduction et mentionnée ci-dessous en abrégé.
2. Cinq citations proviennent du *Protévangile de Jacques*, et cinq autres, imputées à Esdras, Isaïe et Jérémie, sont d'une origine apocryphe : DOLBEAU (1994), p. 343-5, 357-8.

naissance³. Puis, dans les archives de la cathédrale de cette ville, on découvrit, dans la seconde moitié du XVIIIe s., une lettre autographe de l'intéressé, adressée en 1130 à un frère ecclésiastique, où était évoqué son séjour à Constantinople⁴. Un troisième ouvrage, l'*Expositio in graecas dictiones quae inueniuntur in prologis sancti Hieronymi*, attribué dans les manuscrits à un *Moyses Graecus* ou *de Graecia*, fut rapproché des précédents dès 1787 par Girolamo Tiraboschi⁵, sans que cela soit enregistré par la critique ultérieure : en conséquence, les deux premières éditions de l'*Expositio* furent imprimées sans référence au poète de Bergame⁶. Au début du XXe s., la notice de Tiraboschi fut reprise par un historien local⁷, mais ce fut seulement en 1919 que, grâce à Charles H. Haskins, fut effectué un regroupement significatif des œuvres de Moïse⁸. Outre les textes déjà cités, Haskins éditait une seconde lettre du bergamasque, l'*Epistula ex Datia* traitant d'accentuation grecque, et signalait l'existence de l'*Exceptio compendiosa*, dans un manuscrit de Nîmes, dont il publiait le prologue⁹. Les travaux de Giovanni Cremaschi procurèrent une édition partielle de l'*Exceptio*, d'après le manuscrit repéré par Haskins, mais sans accroître l'héritage littéraire de Moïse¹⁰. Les trouvailles ont repris à partir de 1986 : opuscule signé sur les apôtres et les disciples du Christ¹¹ ; lettres envoyées aux papes par les empe-

3. Éd. G. GORNI, *Il Liber Pergaminus di Mosè de Brolo*, «Studi Medievali», 11 (1970), p. 409-60 (Spoleto, ²1980). L'édition princeps remonte à 1596.

4. Éd. F. PONTANI, *Mosè del Brolo e la sua lettera da Costantinopoli*, «Aevum», 72 (1998), p. 143-75. Les deux premières éditions datent respectivement de 1788 et 1799, mais l'existence de cette lettre avait été révélée dès 1764.

5. *Storia della letteratura italiana*, 3, Modena, 1787, p. 349-351 et n. a (= 1, Milano, 1833, p. 526-7).

6. J.-B. PITRA, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata*, [V], Parisii-Romae, 1888, Pars I, p. 125-134 ; F. GUSTAFSSON, *Moysi expositio*, «Acta societatis Scientiarum Fennicae», 22/3 (1897), p. 13-29.

7. G. PESENTI, *Il "Pergaminus". Prolegomeni ad una edizione critica*, «Bergomum», 6/4 (1912), p. 1-31, spéc. p. 1.

8. HASKINS (1914-19), p. 133-42, repris en substance dans HASKINS (1924), p. 197-206.

9. HASKINS (1914-19), p. 137 (*Prologus*), 139-42 (*Epistula ex Datia*).

10. CREMASCHI (1945) et (1953).

11. DOLBEAU (1986).

reurs de Byzance¹² et traductions juxtalinéaires de trois poètes grecs dans un manuscrit de Paris¹³, les unes et les autres par comparaison avec la missive autographe de Moïse. Pour les lettres impériales et les versions juxtalinéaires, le consensus n'est pas encore atteint, mais les arguments invoqués sont solides et devraient emporter graduellement l'adhésion¹⁴.

Haskins avait signalé quelle était l'extension de l'*Exceptio compendiosa* : Nîmes 52, f. 96-126¹⁵, mais il n'était pas intéressé par son contenu¹⁶ : il laissa donc l'ouvrage inédit, sans en avoir identifié le modèle grec. Le florilège joua ensuite de malchance : en raison des difficultés liées à la guerre, Cremaschi ne put l'inclure, en 1945, dans son édition des œuvres de Moïse, où il fut contraint de reproduire le seul prologue déjà imprimé par Haskins¹⁷. Par l'entremise d'Angelo Roncalli, futur Jean XXIII, alors nonce à Paris, il obtint ensuite un microfilm du manuscrit de Nîmes, qu'il exploita en 1953, sans avoir retrouvé non plus l'original grec. Mais trompé par une rubrique intercalaire, il interrompit sa publication à la fin du chapitre 2, c'est-à-dire au f. 102¹⁸, laissant ainsi de côté les quatre-cinquièmes de l'ouvrage. Pour les 53 derniers chapitres, la présente édition est donc la première.

Une erreur de ce genre est toujours malaisée à rectifier. Il a fallu une quarantaine d'années pour que, reprenant l'examen du florilège, je sois

12. PONTANI, *Mosè del Brolo* cit. (n. 4).

13. F. RONCONI, *Il codice parigino Suppl. Gr. 388 e Mosè del Brolo da Bergamo*, «Italia medioevale e umanistica», 47 (2006), p. 1-24, 8 pl. Ces versions concernent des poèmes de Théognis, du Pseudo-Phocylide et de Denys le Périégète. Les deux premières sont désormais publiées : A. ALEOTTI - F. CONDELLO, *La prima traduzione di Teognide : sull'interlineare latina del Par. Suppl. Gr. 388*, «Res publica litterarum. Studies in the Classical Tradition», 43 (n. s. 23) (2020), p. 85-138 ; P. C. LA BARBERA, *La traduzione latina delle Sententiae pseudo-focilidee nel Paris. Suppl. Gr. 388*, «Medioevo greco. Rivista di storia e filologia bizantina», 21 (2021), p. 357-97.

14. Voir à ce sujet DOLBEAU (à paraître).

15. HASKINS (1914-19), p. 137 n. 1.

16. Ibid., p. 137-138 : «In itself the work is of slight interest, being little more than a catena of passages, largely from the Old Testament, dealing with the life of Christ».

17. CREMASCHI (1945), p. 70-2 et 151-2.

18. CREMASCHI (1953), p. 47-69.

amené à constater cette bévue et les multiples fautes de transcription commises par Cremaschi¹⁹. Mon édition intégrale du manuscrit de Nîmes était prête à être imprimée, quand, grâce à un ami byzantiniste, le modèle grec de Moïse fut en partie identifiée, ce qui m’obligea à tout remettre sur le métier. Mais un tel retard fut, en définitive, bénéfique, car j’ai eu ainsi l’opportunité de repérer à Modène un second manuscrit, nettement plus ancien que celui de Nîmes. La présente édition doit, cependant, être tenue pour provisoire, tant que le modèle grec n’aura pas été retrouvé dans son intégralité et publié de façon critique.

II. TRADITION MANUSCRITE DE L’«EXCEPTIO COMPENDIOSA»

Longtemps, on n’a disposé que d’un seul manuscrit de l’*Exceptio* : *N* = Nîmes, Bibliothèque municipale, 52, f. 96-126, du début du XIIIe s. Il y a une dizaine d’années, j’en ai retrouvé et signalé un second témoin²⁰ : *M* = Modena, Biblioteca Universitaria Estense, Gamma.R.6.28 (Campori, App. 51), du milieu du XIIe s. *M* transcrit très régulièrement les diphtongues ‘ae/oe’ par un ‘e’ cédillé, tandis que *N* ignore simplement les diphtongues. Les deux témoins sont proches²¹, mais indépendants l’un de l’autre : *N*, en effet, ne peut descendre de *M*, car ce dernier, contrairement à lui, a commis plusieurs sauts du même au même²².

Dans *M*, l’ordre des chapitres respecte la chronologie des épisodes évangéliques, tandis qu’il est bousculé dans *N*, sans qu’on en compren-

19. DOLBEAU (1994), p. 339.

20. DOLBEAU (2012), p. 383.

21. Ils attestent un certain nombre de fautes communes : *summe* pour *sicut me* (II ligne 47), *solem* au lieu de *saeculum* (II ligne 365), *curans* pour *creans* (II ligne 513), *te* pour *monte* (IX ligne 68), *significans* pour *sanctificans* (XVIII ligne 48), etc.

22. Par ex., en II. lignes 11-12, font défaut dans *M* les mots : « (fidem) faciebant inuicem de iis quae in medio dicerentur, uolens Deus fidem » et en II. lignes 163-166 : « (ornamento) et sicut terram producentem florem suum, sic oriri faciet Dominus iustitiam et exultationem in conspectu omnium gentium. *Vestimentum salutaris et tunicam laetitiae et sicut sponsam ornamento* ».

ne la raison. Il serait permis d'hésiter sur l'organisation primitive, si le grec ne confirmait la séquence attestée par *M*.

<i>M – grec</i>		<i>N</i>
X	De natiuitate Christi	X
XI	De adoratione magorum	XVI
XII	De hypapante	XVIII
XIII	De fuga in Aegyptum	XI
XIV	De pueris	XII
XV	De reditu ex Aegypto	XIII
XVI	Quando remansit Ihesus a parentibus suis in Hierusalem	XIV
XVII	De Christo et Iohanne Baptista	XV
XVIII	De baptismo	XVII
XIX	De temptatione	XX
XX	De nuptiis in Cana Galilaeae et de V et VII panibus	XIX
XXI	De caeco a natiuitate et aliis anoculatis	XXI
XXII	De paralytico et eo qui manum habebat aridam	XXIII
XXIII	De ambulatione Domini super mare	XXIV
XXIV	De daemoniaco surdo et aliis daemoniaciis	XXII

Un détail au moins semble trahir le caractère secondaire de la séquence de *N*, à savoir l'inversion des chapitres XXIII, XXIV, XXII. En effet, le rubricateur, avant correction, avait attribué à *N* XXIII le titre de XXII, à *N* XXIV le titre de XXIII et à *N* XXII le titre de XXIV, c'est-à-dire qu'il avait respecté par erreur la séquence de *M* dans la distribution de ces trois rubriques. Mais il reste embarrassant de ne pas comprendre pourquoi *N* atteste un ordre différent des chapitres.

Les deux manuscrits se distinguent encore par leur traitement des citations bibliques. Dans *N*, en dehors des premiers et derniers termes indispensables pour identifier le passage, de nombreux versets psalmiques sont abrégés par l'emploi des initiales de mots. Le système n'est pas inconnu de *M*, mais y est moins fréquent : dans le cas de longues citations, *M* préfère plutôt signaler par *usque* qu'il a coupé leur partie cen-

trale. Vers la fin du florilège, comme si le traducteur ou les copistes commençaient à se fatiguer, un troisième système prévaut dans *M* comme dans *N* : le maintien des seuls premiers mots suivis d'etc. : c'est alors le commentaire interprétatif qui permet de savoir jusqu'où allait l'extrait original de la Septante.

Une autre différence tient à la mise en page interne des chapitres : compacte dans *N*, tandis que *M* a cherché à mieux faire apparaître chaque passage à un verset nouveau. Pour ce faire, derrière le renvoi à un nom d'auteur ou de livre biblique, le copiste avait laissé en général un blanc, comblé ensuite par la reprise du nom dans une encre de couleur différente : cela explique pourquoi, à de très rares exceptions près, les références initiales sont doublées dans *M*.

M est dans l'ensemble supérieur à *N*, mais son scribe est loin d'être irréprochable et multiplie les oublis de lettres ou de syllabes : *coagatus* pour *coagulatus* (IV § 5), *habbit* pour *habebit* (X.1), *gentium* pour *gemen-tium* (XVIII.3), *uiuica* pour *uiuifica* (XII.3), etc. Parfois, la correction est de première main : *manistum* complété en *manifestum* (X.4), mais le plus souvent la rectification est faite, en interligne, par un réviseur (appelé *M'* dans mon apparat), d'une main plus fine et d'une encre différente : *ma\tu/tina* (II.49), *inho\vo/ratus* (II.52), *chrys\os/tomi* (II.80), *exc\ta/uerunt* (III.1), *infide\le/s* (XVIII.13), etc.

Une particularité de *M*, totalement absente de *N*, est l'emploi fréquent de la *dasia* à l'initiale d'un mot et parfois à l'intérieur. Ces termes peuvent être des noms propres : *Ierusalem* (*passim*), *Ermon* (XXIX.1), *Ieremian* (LI.15), *Elian* (LII.9) ; des mots d'origine grecque, comme *ypa-pantes* (XII.14), *ymnologias* (XLVI.14), *yperbatos* (L.8), ou latine : *uberibus* (II.73), *ueementer* (XVI.3), *umanitas* (XXXVII.2), *exortans* (LI.24), etc. Il est difficile d'attribuer un seul signe au copiste de *M* ou à son réviseur *M'*, mais la qualité de l'encre procure parfois une certitude. Le scribe, qui imite évidemment son modèle, est maladroit et il lui arrive de transformer la *dasia* en simple tilde ; *M'* est beaucoup plus habile, comme le montrent les deux *uberibus* de II.73, dont seul le second, qui lui est dû, reproduit exactement un esprit rude.

Il est licite de s'interroger sur la personne de ce réviseur *M'*, dont l'écriture très fine est présente tout au long du florilège, et qui a terminé son travail, en écrivant après le dernier mot du texte : « diligenter col-

latus est ». Hormis le grec, qu'il insère dans des espaces restés blancs, et quelques comblements marginaux de sauts du même au même, ses interventions ne comportent le plus souvent qu'un mot court ou une syllabe et sont donc difficiles à apprécier. On note cependant les traits suivants qui apparentent son écriture à celle qui a été décrite comme celle de Moïse de Bergame²³ : lettres de petit module, double accent sur les i géminés (cf. *Hermoniim* en XXIX.6), et tironien (XLI.10), signe ÷ pour *est* (f. 48^v et 49^v), 'd' droit et oncial (f. 49^v et 42^v), 'g' à large panse fermée (f. 49^v), 'N' majuscule à la fin d'un mot en minuscules (I.35), double forme 'u' et 'v' de la voyelle (X.20, XI.1), abréviation caractéristique du génitif pluriel *eorum*²⁴ (II.35), la forme des deux p consécutifs et celle du e cédillé dans le mot *prophetae* (X.18)²⁵. Je serais donc enclin à croire que *M* n'est autre que Moïse et que le manuscrit *M* est idiographe. Toutefois, les comparaisons d'écriture, surtout sur un échantillon aussi modeste, recèlent toujours une part de subjectivité. Et je ne présente cette identification que comme une hypothèse à discuter et à vérifier, non comme une vérité définitive.

En cas d'opposition entre *M* et *N*, il est évidemment indispensable de vérifier la leçon du grec, quand celle-ci est disponible.

III. LE MODÈLE GREC

Ni Haskins ni Cremaschi, en interrogeant des byzantinistes, n'étaient parvenus à identifier le modèle de l'*Exceptio compendiosa*. Grâce à mon ami, Jacques Noret, qui m'a guidé vers un manuscrit de Vienne (*W*), j'ai été plus chanceux, et j'ai pu ensuite, avec cette information, identifier un second témoin à Yale (*Y*)²⁶. Malheureusement, ces deux manuscrits sont à la fois lacunaires et très tardifs.

23. Notamment par PONTANI, *Mosè del Brolo* cit. (n. 4), et RONCONI, *Il codice parigino* cit. (n. 13).

24. Voir la planche VI d de Ronconi.

25. Voir les planches VI c et V b de Ronconi.

26. DOLBEAU (1994), p. 346.

– *W* = Wien, ÖNB, Theol. gr. 199, f. 152-186^v, XVIe s. (première moitié)²⁷

– *Y* = New Haven, Yale University, Beinecke Library, 290, f. 1-108^v, XVIe s. (seconde moitié), provenant de Saragosse²⁸

W et *Y* semblent étroitement apparentés : tous deux acéphales, ils débutent à hauteur du chapitre II.21 du latin. *Y* prolonge ensuite sa copie jusqu'en XLVI.33, avec de brèves lacunes et quelques versets et commentaires additionnels, tandis que *W* s'interrompt au milieu de XXXV.8 et qu'en raison d'un accident, il a perdu en outre la section correspondant à VII.6 - X.23. Cela signifie que les cinquante-six premières et les cent cinquante-huit dernières citations du latin, avec leurs commentaires, restent actuellement sans correspondant du côté grec. Précisons que les florilèges sont souvent mal décrits dans les catalogues : tout espoir n'est donc pas perdu de retrouver un jour un manuscrit moins incomplet.

Dans *Y*, le scribe des feuillets 99^v-108^v est un collaborateur d'André Darmarios, un certain Nicolaus Choniates²⁹, qui est aussi responsable de la rubrique initiale. Celle-ci, qui attribue le florilège à Michel le Synelle, prêtre de Jérusalem († 846), est très probablement sans valeur. On comprend mal en effet comment un texte acéphale et incomplet en finale aurait pu conserver une rubrique originale. D'autre part, dans le prologue de sa traduction, Moïse précise que le florilège était anonyme³⁰. Enfin, Darmarios, qui faisait commerce des manuscrits, est con-

27. Cf. H. HUNGER - O. KRESTEN, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. Teil 3/2. *Codices Theologici 101-200*, Wien, 1984, p. 428-33.

28. Cf. B. A. SHAILOR, *Catalogue of Medieval and Renaissance Manuscripts in the Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University*, t. 2, Binghamton, 1987, p. 66-7.

29. Je dois cette information à ma collègue, Brigitte Mondrain.

30. « Te uero, lector amice, ... nec turbere, quaeso, si cum titulum materiae legeris, auctoris nomen suppositum non inueneris. Quamuis enim conditoris nomen in fronte de more non gerat, nihil in eo tamen uideri debet apocryphum, cum totum quicquid id est de sacra sit pariter canonicaque scriptura collectum ».

nu pour ses attributions fantaisistes, destinées à valoriser ce qu'il vendait³¹.

Faute d'édition, il est malaisé de porter un jugement sur la datation et les sources du texte grec. Toutefois, il est clair que cet ouvrage ne fut pas composé d'une seule venue à partir de la Septante, mais qu'il s'inscrit dans une série de florilèges analogues, destinés soit à convertir les juifs, soit à donner des arguments aux controversistes chrétiens³².

IV. LA TECHNIQUE DE TRADUCTION

Comme je l'ai déjà observé dans l'opuscule sur les apôtres et les disciples, Moïse est un adepte de la traduction *ad uerbum*, et respecte dans la mesure du possible l'ordre des mots grecs. Il fait un sort à chaque particule, ce qui confère à sa prose une certaine lourdeur : μέν est rendu par *quidem* ; δέ par *uero* ou, de façon très minoritaire, par *autem* ; ποτέ par *quandoque*. Il n'hésite pas à employer des grécismes, comme les adverbes *ironicos* (XXX.3, XLI.2, XLV.19) ou *hyperbatos* (L.8), quand il ne dispose pas de termes latins équivalents. Dans les lettres impériales comme dans les versions juxtalinéaires du manuscrit de Paris, mes prédécesseurs ont dégagé deux traits récurrents : la multiplication des doubles traductions reliées par *uel*, et l'insertion d'explications introduites par *id est*. Ces deux traits se retrouvent dans l'*Exceptio*, sans y être très fréquents, car la langue du modèle est plus simple et moins riche en termes rares ou en mots composés :

– II.52. *humiliatus es uel inhonoratus* (ἡτιμώθης) ; IX.10. *praeclarus erit uel manifestus mons* (ἐμφανές) ; X.24. *in una positione uel crine colli tui* (ἐνθεμάτι) ; *pro eo quod est extare uel obstupescere nos fecisti* (ἄντι τοῦ ἐξέστησας ἡμᾶς) ; *decorata quidem uel pulchra* (ὠραιωθέντας).

31. A. KARPOZILOS, *The Yale University Manuscripts of Andreas Darmarios*, «ΕΛΛΗΝΙΚΑ», 26 (1973), p. 67-71.

32. D'après les cas de fausses attributions et les entrées apocryphes, les plus proches sont les florilèges du Pseudo-Épiphane (éd. R. V. HOTCHKISS, *A Pseudo-Epiphanius Testimony Book*, Missoula, Montana, 1974) et du *Parisinus graecus* 822 (inédit) : cf. DOLBEAU (1994), p. 345-6.

– I.35. *IKESLAN*, id est *precem* (non *OIKHΣIN*, id est *habitationem*) ; I.36. *perioche*, id est *continentia* ; XVIII.3. *podere*, id est *talarem uestem* ; XLVI.15. *hymnologias*, id est *diuinas laudes*.

Le manuscrit de Paris, Suppl. grec 388, a révélé, avec un très haut degré de probabilité, que Moïse était un adepte des versions juxta-linéaires. Cela pourrait expliquer le respect scrupuleux de l'ordre des mots grecs que manifeste l'opuscule sur les apôtres et les disciples. Le cas de l'*Exceptio* est un peu différent : l'*ordo uerborum* est en général bien préservé dans la traduction des versets bibliques, mais Moïse manifeste une liberté plus grande dans les commentaires interprétatifs, où il pratique également des coupures, en particulier sur les formulations récurrentes. Si son ouvrage repose au départ sur une version juxtalinéaire, on doit alors supposer qu'il a retravaillé dans sa mise au net les parties non bibliques, sans retoucher les textes sacrés.

Dans l'ensemble, sa traduction est exacte et fidèle. Comme je l'ai montré jadis³³, certaines des erreurs relevées dans l'*Exceptio* sont imputables au modèle grec ou aux copistes latins ; le reliquat attribuable à Moïse (ignorances lexicales, fautes de construction syntaxique, erreurs de genre ou de personne) est, somme toute, très réduit³⁴.

V. BIBLIOGRAPHIE RELATIVE À L'«EXCEPTIO COMPENDIOSA»

CREMASCHI (1945) = G. CREMASCHI, *Mosè del Brolo e la cultura a Bergamo nei secoli XI e XII*, Bergamo.

CREMASCHI (1953) = ID., *La Exceptio compendiosa de divinitus inspirata scriptura. Traduzione di Mosè del Brolo da ignota opera greca*, «Bergomum», 47/4, p. 29-69 (éd. partielle, p. 47-69)

DOLBEAU (1986) = F. DOLBEAU, *Une liste ancienne d'apôtres et de disciples, traduite du grec par Moïse de Bergame*, «Analecta Bollandiana», 104, p. 299-314

33. DOLBEAU (1994), p. 351-2.

34. Ibid., p. 352-4.

DOLBEAU (1994) = ID., *À propos d'un florilège biblique traduit du grec par Moïse de Bergame*, «Revue d'Histoire des Textes», 24, p. 337-58

DOLBEAU (2012) = réimpr. avec *addenda* de DOLBEAU (1986), dans ID., *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d'Occident*, Bruxelles (Subsidia hagiographica, 92), p. 227-42 et 383-6

DOLBEAU (à paraître) = ID., *Moïse de Bergame, traducteur du grec, et son florilège biblique*, «Filologia mediolatina»

HASKINS (1914-19) = C. H. HASKINS, *Moses of Bergamo*, «Byzantinische Zeitschrift», 23, p. 133-42

HASKINS (1924) = ID., *Studies in the History of Medieval Science*, Cambridge, Mass., p. 197-206.

INDEX SIGLORVM

M = Modena, Biblioteca Estense, Gamma.R.6.28 (Appendix Campori, 51), f. 1-49, XIIe s.

M' = *manus scriptoris per quem M collatus et correctus est*

N = Nîmes, Bibl. mun. 52, f. 96-126, XIIIe s.

cr = CREMASCHI (1953)

Dans l'apparat, les variantes rejetées, mais plausibles, sont affectées d'un astérisque.

MOYSES PERGAMENI PROLOGVS IN PRAESENS OPVSCVLVM QUOD IPSE
DE GRAECO TRANSTVLIT

Cum sapientis cuiusdam graecae linguae librum necessaria quaedam
quaerendo percurrerem, contigit hunc quoque me circa finem reperire
libellum. Cuius titulo mox percurso, tanto protinus eum quoque legen- 5
di sum desiderio tactus ut, iis intermissis quorum mihi fuerat occasione
reperitus, ad ipsum me tota mentis auiditate conuerterem. Cum uero
diligenter eum finetenus perlegissem, quamuis et frigus ingens uelut cir-
ca mensis decembris initium foret, et occupationes aliae me plurimae
circumstarent, nocturnis me uigiliis et translationis laboribus tradidi, ne 10
pretiosum repertum thesaurum solus possidens inuidiae uel inertiae
merito ceu piger et nequam seruus arguerer, cum praesertim graecas lit-
teras propter id potissimum didicisse me sim saepe testatus, ut ex eis in
nostras, si quid utile reperirem quod nobis minus ante fuisset, debita
deuotione transuerterem. Gratias igitur ago Deo quia, sicut dicit apo- 15
stolus, « qui dedit uelle, dedit et perficere pro bona uoluntate ». Te
uero, lector amice, deuote rogo, quisquis hunc labosculum nostrum
transcribere forte dignaberis, ne transcriptum cum suo prototypo con-
ferre graueris, nec turbere, quaeso, si cum titulum materiae legeris, auc-
toris nomen suppositum non inueneris. Quamuis enim conditoris 20
nomen in fronte de more non gerat, nihil in eo tamen uideri debet apo-
cryphum, cum totum quicquid inest de sacra sit pariter canonicaque
scriptura collectum. De me quoque qui transtuli, prooemio supplican-

Tit. opusculum] opus seculum *M* 3. graecae linguae] graeciae *cr* 4. reperire] rep-
perire *N* 7. conuerterem] conuertem *M* 12. arguerer] arguer *N* 15. dicit] ait*
N cr 17. labosculum] laboscolum *N* 18. transcriptum] transscriptum *MN* ~ pro-
typo] prototyto *N* 19. graueris] grauis *N* ~ auctoris] autoris *M* 21. tamen] tam
N ~ apocryphum] apochriphum *M^{a.c.}*, apochryphum *M^{p.c.}* 22. inest] *scripsi*, id est
MN

do subiungo quatinus ego, Moyses uidelicet pergamenus, cum per me
 25 tibi tradita legeris, orationibus tuis seu uiuus seu luci subtractus interse-
 rar.

EXCEPTIO COMPENDIOSA DE DIVINITVS INSPIRATA SCRIPTVRA SIVE
 ARGVMENTVM ORTHODOXAE FIDEI

I. De sancta trinitate quod in tribus est personis deitas et quod ante
 saecula filius et spiritus et quia diuina scriptura quandoque quidem de
 5 essentia, natura scilicet, nos docet deitatis, quandoque uero de diuersis
 personis ipsius.

I. De sancta trinitate Moyses in Genesi. Et dixit Deus : Faciamus
 hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et iterum : Venite et
 10 descendentes confundamus linguam eorum.— *Faciamus* et *uenite* et *con-*
fundamus consulentis ordinem continet. Vnde et deliberatiua uox haec
 ex patre est ad filium et spiritum. Esaias uero de filio : « Et uocabitur,
 inquit, nomen eius magni consilii angelus, admirabilis consiliarius, Deus
 fortis ». Dicit autem et Salomon : « Tecum sapientia sciens opera tua et
 15 praesens quando faciebas mundum ». Daudid quoque dicit : « Verbo
 Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis uirtus eorum ». Ita-
 que non est alter consiliarius uel concreator Dei praeter filium et spiri-
 tum. *Ad imaginem* uero intelligitur liberum arbitrium hominis, uel rur-
 sus *ad imaginem* in anima et sensu et ratione exprimentibus sanctam tri-
 20 nitatem, uel rursus *ad imaginem* in assumenda filio humana imagine.
 Apostolus uero de eo quod est *ad imaginem* dicit : « Exuimini ueterem

* En cas de divergence, dans la numérotation des versets, entre la Septante et la Vulgate, les numéros cités ci-dessous sont ceux de la Septante.

I. 1. Gn 1, 26 et 11, 7.— Is 9, 5 ; Sap 9, 9 ; Ps 32, 6 ; Col 3, 9-10 ; Gregorius Nazianz., Or. 38, 11 ; I Cor 11, 1 ; Mt 5, 48 ; Lv 11, 45

I.-4. quia] quam *cr* ~ quandoque] quanque *N*, quamque *cr* 5. docet] doceat *N cr*
 ~ deitatis] *M'*, deitas *MN cr* ~ quandoque] quanque *N cr* 8. genesi] -sis *M* (*qui*
 dixit *addit in marg.*) 14. dicit] dixit *cr* ~ autem] *om.* *M* 15. dauid] dauit *M^{a.c.}* (*hic*
et passim) 16. spiritu — uirtus] *litteras initiales solum scrips.* *N* (*hic et saepius in scrip-*
turis sacris) 21. ueterem] -re *M*

hominem et induimini nouum, qui secundum Deum creatus est ad imaginem eius qui creauit eum ». Secundum uero theologum Gregorium, anima est ad imaginem. Ait enim : « Et a materia quidem accepto corpore, quae iam subsistebat, a semetipso uitam imponens, quod quidem animam rationalem et imaginem Dei ratio nouit, condit hominem ». *Ad similitudinem* uero in uirtutibus consideratur. Ait enim apostolus : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi ». Et Christus in euangeliis : « Estote perfecti, sicut et pater uester caelestis perfectus est ». Et Moyses in Leuitico : « Estote sancti, quia et ego sanctus sum ».

2. Idem. Dixit Deus : Non est bonum esse hominem solum ; faciamus ei adiutorem similem sibi.— *Similem sibi* significat secundum naturam suam, scilicet coessentialem sibi.

3. Idem. Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis.— In eo quod dixit Deus quia *factus est Adam quasi unus ex nobis*, ostenditur quia tripersona sit deitas.

4. Idem. Apparuit Deus Abraam ad quercum Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui meridie. Et cum respexisset oculis suis uidit, et ecce uiri tres steterunt super eum ; et cum uidisset, cucurrit obuiam eis ab ostio tabernaculi sui et adorauit in terram. Et dixit : Domine, si inueni gratiam coram te, ne transeas puerum tuum etc.— *Mambre* locus est Chananitidis, in quo et sepulcra patrum Abraam, Isaac et Iacob, in quo et urbs Chebron aedificata est. In qua urbe Dauid unctus est a tribu Iuda et regnauit in ea septem annos, priusquam regnaret super omnem Israel. Mambre uero nomen est uiri potentis, domini quercus et loci; de quo et nomen accepit uterque. Qui Mambre commilitauit Abraam cum altero quodam Eschol contra quattuor reges qui Sodoma captiuauerant.

2. Gn 2, 18 3. Gn 3, 22 4. Gn 18, 1-3.— cf. Gn 14, 13-24

23. uero theologum] *inu. M* 24. accepto] assumpto* *N cr* 29. estote] estote ergo uos *cr* 31. dixit] dicit *cr* 34. idem] *iter. M (hic et fere semper) ~ sicut] om. cr* 35. tripersona] in persona *cr* 37. abraam] abraham *N (hic et passim) cr* 38. ostio] hostio *N (hic et infra)* 39. cum uidisset] *inu. N ~ obuiam] M', ouiam MN* 42. isaac] ysaac *N (hic et passim)* 43. chebron] hebron *cr* 47. sodoma] sodomam *N cr*

50 *Viros uero tres* dicit uisos Abraam deitatis principalem trinitatem. Colloquium uero facit ad unam personam, ostendens quod unus Deus uisus sibi sit in tribus personis.

5. Idem. Et Dominus pluit super Sodoma et Gomorra sulphur et ignem a Domino de caelo.— Filius *pluit* a patre.

55 6. Idem. Et uocauit Abraam angelus Domini de caelo : Abraam, Abraam. Ille uero dixit : Ecce ego. Et dixit : Ne extendas manum tuam super puerum nec facias ei nihil. Nunc enim cognoui quod timeas Dominum et non pepercisti filio tuo dilecto propter me.— *Angelus* appellatione secundum missionem, filius uero et Deus natura.

60 7. Idem in Deuteronomio. Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est.— *Dominus* et *Deus* et *Dominus* significat tres personas, unus uero naturam deitatis, id est quod tres personae unus Deus est.

8. Daud. Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis.

65 9. Idem. Ex utero ante luciferum genui te.— *Ex utero* eiusdem naturae et essentiae significat patris, *ante luciferum* uero ante omnem creationem. Dicit autem idem de incorporea filii generatione : « Permanebit cum sole et ante lunam in generationes generationum ». Haec propheta sine principio, sine tempore et ante saecula filium esse significat.

10. Idem. Erit nomen eius benedictum in saecula, ante solem permanet nomen eius.— Et haec similiter.

70 11. Idem. Quia potestas Dei et tua, Domine, misericordia.— Haec patrem et filium dicit.

12. Idem. Ad te, Domine, clamabo et ad Deum meum deprecabor.— Et haec similiter.

13. Idem. Et ego ad Dominum meum clamaui, et Dominus exaudiuit me.— Et haec similiter.

5. Gn 19, 24 6. Gn 22, 11-12 7. Dt 6, 4 8. Ps 109, 1 9. Ps 109, 3.— Ps 71, 5
10. Ps 71, 17 11. Ps 61, 13 12. Ps 29, 9 13. Ps 3, 5 (17, 7)

48. uisos] uiuos *cr* 54. extendas] -deris *cr* 58. deuteronomio] depteronomio *N*
(*hic et passim*) ~ deus] *om. M* 59. tres] necesse *cr* 65. in] *om.* M* 73. meum] *om.*
M

14. Idem. Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis uirtus eorum.— Et haec prophetia similiter tres personas significat deitatis, patrem et filium et spiritum sanctum. 75

15. Idem. Misit uerbum suum et sanauit eos et eripuit eos de interitu eorum.— Et haec similiter.

16. Idem. Viuit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meae.— Et haec prophetia tres personas significat deitatis. 80

17. Idem. Vox Domini super aquas, Deus gloriae tonuit, Dominus super aquas multas.— Et haec similiter.

18. Idem. In Deo laudabo uerbum, in Domino laudabo sermonem. In Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi homo.— Et haec similiter. 85

19. Idem. Immola Deo sacrificium laudis et redde Altissimo uota tua. Et inuoca me in die tribulationis.— Et haec similiter.

20. Idem. Tibi dixit cor meum : [Dominum requiram.] Exquisiuit te facies mea. Faciem tuam, Domine, requiram.— Et haec similiter.

21. Idem. Quo ibo a spiritu tuo et a facie tua quo fugiam ? — Et haec similiter. 90

22. Idem. Emitte spiritum tuum, et creabuntur.— Haec prophetia patrem et filium et spiritum sanctum dicit.

23. Idem. Spiritus tuus bonus deducet me in terra recta.— Et haec similiter. 95

24. Salomon in Parabolis. Dominus creauit me principium uiarum suarum in opera sua, ante saeculum fundauit me in principio, antequam terram faceret et priusquam abyssi erumperent, priusquam procederent fontes aquarum, priusquam montes collocarentur, et ante omnes colles gignit me.— Secundum theologum Gregorium in libri de filio secundo 100

14. Ps 32, 6 15. Ps 106, 20 16. Ps 17, 47 17. Ps 28, 3 18. Ps 55, 11-12 19. Ps 49, 14-15 20. Ps 26, 8 21. Ps 138, 7 22. Ps 103, 30 23. Ps 142, 10 24. Prv 8, 22-25.— Gregorius Naz., Or. 30, 2 ; Io 17, 6 ; 17, 4 ; 5, 36 ; 8, 28

78. sanauit] sauit *N* ~ eos¹] *e. N, om. cr* ~ interitu] *i. N, interitionibus cr* 81. et] *om. M* 85. sperabo] *s. N, speraui cr* 88. dominum requiram] *MN cr, deleui* ~ exquisiuit] *et ex- N cr* 89. domine] *supra lin. scrips. M', om. M* 90. haec] *om. N cr* 94. terra recta] *uiam rectam N cr* 100. theologum gregorium] *inu. M ~ libri] libro cr*

sermone, *Dominus creauit me* de carnis dispensatione dicendum est. Nam postquam dixit : *creauit me*, addidit etiam causam propter quam sumpsit humanitatem, id est *principium uiarum suarum in opera sua*. Dicit ergo Christus ad patrem : « Et manifestauit nomen tuum hominibus », « opus
 105 quod dedisti mihi consummaui », « nam opera quae dedit mihi, pater, ut consummem ea, et ipsa opera quae ego facio testimonium perhibent de me quia pater me misit », « et a me facio nihil, sed sicut mandauit mihi pater, ita facio ». Haec uero est causa propter quam creatus est in carne et factus est homo. Cum uero dixisset : *Ante omnes colles gignit me*,
 110 nullam addidit causam quare sit genitus. Vnde huiusmodi generatio de incorporea et diuina natura et generatione dicta est. Itaque quod cum causa ponitur, uidelicet *Dominus creauit me principium uiarum suarum in opera sua*, dictum est de inferiore et carnali generatione Dei uerbi. *Ante uero omnes colles gignit me*, uelut non praeiacente huiusmodi generatio-
 115 nis causa, de incorporea diuina generatione eius dictum est, demonstrante ratione duas naturas et duas generationes in uno Christo.

25. Idem. Quando praeparabat caelum, coaderam, et quando disponebat sedem suam super uentos. Quando fortes faciebat nubes, et cum munitos ponebat fontes sub caelo, et cum poneret mari terminum, et
 120 aquae non praeteribunt terminum suum, et fortia faciebat fundamenta terrae, eram apud eum coaptans. Ego eram cui Dominus congaudebat quotidieque laetabar coram eo in omni tempore, quando laetabatur orbem terrae consummans et laetabatur super filiis hominum.— Hoc dictum sine principio simul et coaeternum et fabricatorem patri filium
 125 demonstrat.

26. Idem in Sapientia. Tecum sapientia sciens opera tua et praesens quando faciebas mundum.— Hic sermo nihil differt euangelico dicto dicente : « Ego in patre et pater in me est », et « nullus cognoscit patrem nisi filius ». *Sapientia enim est filius et sermo Dei*.

25. Prv 8, 27-31 26. Sap 9, 9.— Io 14, 10 (11) ; Mt 11, 27 (Lc 10, 22)

105. mihi¹] mihi pater *cr* 106. consummem] -merem *cr* ~ ego facio] *inu.* * *M* 107. me misit] *inu.* *cr* 114 uero omnes] *inu.* *M* ~ generationis] *scripsi*, -ni *MN cr* 116. ratione] sermone *MP.c.* ~ duas²] *M'N*, duae *M* 121. apud] *apud N*, ante *cr* 122. quotidieque] quottidieque *M*, cotidieque *N cr* 129. est filius] *inu.* *N cr*

27. Idem. Nam omnium artifex docuit me sapientia. Est enim in ipsa
spiritus intelligibilis, sanctus, unicus, multifarius, subtilis, mobilis, diser- 130
tus, inpollutus, certus, illaesibilis, beniuolus, uelox, inprohibitus, beni-
ficus, stabilis, munitus, sine sollicitudine, omnipotens, omnia circum-
spiciens et per omnia gradiens, spiritus intelligibilis, mundus, tenuissi-
mus. Omni enim motu mobilior sapientia, transit autem et graditur per 135
omnia propter munditiam. Vapor enim est Dei uirtutis et affluentia
omnipotentis gloriae sincera : propter hoc nihil pollutum in eam cadit.
Splendor enim est luminis sempiterni et immaculatum speculum Dei
actionis et imago bonitatis eius.— Hic sermo *uirtutem* sancti *spiritus*
demonstrat. *Intelligibile* uero est incorporeum ; *uaporem* et *affluentiam* 140
dicit coessentiam Dei.

28. Esaias. Et nunc Dominus Deus emisit me et spiritus eius.— Haec
prophetia tres personas significat deitatis.

29. Idem quasi ex seraphim. Sanctus, sanctus, sanctus Dominus
sabaoth.— Haec prophetia per trisanctam uocem tres personas ostendit, 145
per *Dominus* uero naturam unam deitatis.

30. Idem. Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus, et puer
quem elegi, ut sciatis et credatis et intelligatis quia ego sum. Ante me
non fuit alius Deus et post me non erit.— Haec prophetia patrem et
filium manifestat. 150

31. Idem. Prouocauerunt spiritum sanctum, et uersus est eis in ini-
micitias.— Haec prophetia personam spiritus sancti demonstrat.

32. Aggaeus. Ego sum uobiscum, dicit Dominus, et spiritus meus ste-
tit super uos.— Haec prophetia de patre et spiritu sancto dicit.

27. Sap 7, 21-26 28. Is 48, 16 29. Is 6, 3 30. Is 43, 10 31. Is 63, 10 32.
Agg 2, 4-5

132. *beneficus*] *beneficus* *N cr* 135. *transit*] *transiit* *M* 138. *est*] *om.* *N cr* 140.
demonstrat] *declarat** *N cr* 142. *dominus deus*] *scripsi*, *dominus dominus* *MN cr* ~
emisit] *misit** *N cr* 143. *significat*] *singnificat* *M* (*hic et saepius*) 144. *dominus*]
dominus deus *N cr* 145. *sabaoth*] *sabbaoth* *N* (*hic et passim*) *cr* 146. *per*] *om.* *N cr*
149. *deus*] *dicit dominus* *cr* 151. *uersus*] *-sum* *N* ~ *eis*] *ei* *M* 153. *stetit*] *flectit* *cr*

155 33. Iob. Viuit Dominus qui sic me iudicauit, et omnipotens qui amaricauit animam meam, et spiritus sanctus qui est in naribus meis.— Iste sermo tres personas significat deitatis.

34. Idem. Spiritus sanctus qui fecit me, spiritus uero omnipotentis qui docet me.— Et hic de patre et spiritu dicit.

160 35. Ihesu filii Sirach Sapientia. Et exaltaui a terra deprecationem meam et pro morte ereptionis deprecata sum. Inuocaui Dominum patrem Domini mei : non me dereliquit in die tribulationis, in tempore superbiorum, sine adiutorio.— ΙΚΕΣΙΑΝ, id est precem (non ΟΙΚΗΣΙΝ, id est habitationem), dicit propriam orationem per quam
165 inuocat patrem et filium.

36. Abdias. Haec dicit Dominus : Auditum audiui a Domino, et continentiam in gentes misit.— Quae audiuit filius a patre, per spiritum emisit *in gentes*, secundum euangelium. Perioche, id est *continentia*, intelligitur Dei natura quasi continens omnia. Et haec quidem non mittitur
170 quasi complens omnia, sed eius notitia missa est per spiritum sanctum in omnes gentes. Sciendum autem quia et in Babylonia fornace Christi aduentus praemonstratus est. Ait enim Nabuchodonosor : « Nonne tres uiros misimus in fornacem ignis ? Et ecce ego uideo IIII, et forma quarti ceu similis filio Dei. »

II. Quia mittendus esset filius ad incorporandum

1. Moyses in Genesi. Et uocauit, inquit, angelus Domini Abraam secundo de caelo dicens : Per memetipsum iurauit, dicit Dominus, pro
5 eo quod fecisti uerbum istud et non pepercisti filio tuo dilecto propter

33. Iob 27, 2-3 34. Iob 33, 4 35. Sir 51, 9-10 36. Abd 1.— Dn 3, 91-92

II. 1. Gn 22, 15-18.— cf. Dt 32, 39

155. iudicauit] -bit *M* 156. naribus] auribus *M* 163. ΙΚΕΣΙΑΝ] icesian *M'* *supra lin.* 164. ΟΙΚΗΣΙΝ] ΟΙΚΗΣΙΑΝ *M*, oicesian *M'* *supra lin.*, ΟΙΚΟΣΙΝ *N*, οἶκον *cr* 171. et] *om.* *N cr* ~ babylonia] babylonia *M^{a.c.}*, babilonia *N* 173. ego uideo] *inu.* *N*, uideo *cr* ~ IIII] quattuor *N*, quattuor uiros *cr*
II.—1. ad] *om.* *M* ~ incorporandum] incorporandus *M^{p.c.}* 4. memetipsum] metipsum *N*

me, nisi benedicens benedixero tibi et multiplicans multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli et sicut harenam secus labrum maris, et haereditabit semen tuum ciuitates aduersariorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, eo quod oboedisti uoci meae.— Quia quaeque gens et homo quisque propria iuramenta ad proprios deos faciebant et per iuramentum fidem faciebant inuicem de iis quae in medio dicerentur, uolens Deus fidem facere famulo suo Abraam de iis quae ipsi promisit, usus est iuramento ut patriarcham certum redderet humano more condescendens ei. Quod uero *per semetipsum iurauit Dominus* et non per alterum quemquam, duo bona conciliauit Abraam per iuramentum : unum quidem quia certum reddidit quod « non sit alter Deus praeter se » per quem iurare debuerit, secundum uero quia ratos et ueros sermones suos esse monstrauit, ceu per se uerum et solum Deum perficiens iuramentum. *Benedicentur autem in semine tuo* de Christo hic dicit.

2. Idem. Iuit autem Isaac ad Abimelech regem Philistiim in Geraris. Apparuit autem ei Dominus et dixit : Ne descendas in Aegyptum, sed habita in terra hac. Tibi enim et semini tuo dabo terram hanc et stabiliam iuramentum meum, quod iuraui Abraam patri tuo. Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, eo quod oboedierit Abraam pater tuus uoci meae.— *Benedicentur in semine tuo* et hic de Christo praedicit.

3. Idem. Et uidit Iacob scalam defixam in terra, cuius caput attingebat in caelum, et angeli Dei ascendebant et descendebant per eam. Dominus autem innitebatur super eam et dixit : Ego Dominus Deus Abraam patris tui et Deus Isaac, noli timere. Terram qua tu dormis super eam tibi dabo eam et semini tuo. Et erit semen tuum sicut arena

2. Gn 26, 1-5 3. Gn 28, 12-14.— Gn 28, 17 ; Io 12, 32

6. nisi] *MN*, uix sanum uidetur, sic *cr* 7. harenam] arena *N*, arenam *cr* ~ secus] sexus *M* ~ et haereditabit] haereditabit *M* 10/11. faciebant — fidem] *om.* *M* per homoeoteuton 14. ei] *om.* *cr* 18. monstrauit] demostrauit *N*, demonstraui *cr* ~ perficiens] proficiens *cr* 20. ad] ab *M* 24. abraam] *om.* *cr* 27. defixam] de ephraim *cr* ~ attingebat] attingebat *M* 29. ego] *om.* *cr* 30/31. qua tu dormis super eam tibi dabo eam] in qua dormis tibi dabo *N* *cr* ~ semen tuum] semini tuo *M*^{a.c.}

maris et dilatabitur ad mare et africanum et aquilonem et ortus, et benedicentur in te omnes tribus terrae et in semine tuo.— *Scala* praefigurat et Dei genitricem et crucem : Dei quidem genitricem, quia per eam
 35 descendit ad nos Altissimus indutus hominum substantiam (hoc enim significat id quoque quod dicitur : « Non est hoc nisi domus Dei et porta caeli » ; utraque enim fuit Dei genitrix) ; crucem uero quia per eam exaltauit humanam substantiam et erexit eam in caelos, secundum quod dictum est a Christo : « Cum exaltatus fuero, tunc omnes traham ad me
 40 ipsum ». *Benedicentur uero in te et in semine tuo* de Christo dicit.

4. Idem. Et dixit Iacob : Non deficiet princeps de Iuda et dux de femoribus eius, donec ueniat cui praeparatum est, et ipse expectatio gentium.— Qui praedestinatus est a Deo, Christus uidelicet.

5. Idem in Deuteronomio. Prophetam uobis suscitabit Dominus de fratribus uestris, sicut me ipsum audietis per omnia quaecumque loquetur ad uos. Erit autem : omnis anima quae non audierit prophetam illum exterminabitur in aeternum.— *Prophetam sicut me*, scilicet legislatorem Christum.
 45

6. Idem. Dixit Dominus ad me : Recte omnia quae locutus sum. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum sicut te et dabo uerbum meum in ore eius, et loquetur eis sicut praecipiam. Et homo ille qui non audierit sermonem eius, quaecumque loquetur propheta in nomine meo, ego uindicabor ex eo.— Scilicet legislatorem Christum. Nam usque ad Iohannem lex et prophetae uiguerunt, sed Christus alter
 50 legislator. *Verbum uero patris quod datum est in os* Christi sunt euangelica mandata eius, sicut ipse dixit : « Quia ego ex me non sum locutus, sed qui misit me pater ipse mandatum dedit : Quid dicam et quid lo-
 55

4. Gn 49, 1. 10 5. Act 3, 22-23 [Dt 18, 15-16. 19] 6. Dt 18, 17-19.— Io 12, 49 ; 14, 10 + 31

35. enim] *om. cr* 39. traham] *traam N* 40. uero] *supra lin. scrips. M* 41. et dux] *om. cr* 42. ipse] *ipse erit cr* 44. uobis] *nobis cr ~ suscitabit] -uit N cr ~ dominus] deus N cr* 46. erit] *ecce cr* 47. sicut me] *scripsi, summe MN, summae cr* 49. dixit] *dicit N^(ut uid.) cr* 51. meum] *om. cr* 52. audierit] *audierit illum N^{a.c.}* 56. ipse] *ipse dominus N cr ~ me] me ipso cr* 57. ipse] *et ipse michi N cr*

quar ? », « uerba quae loquor uobis a me ipso non loquor, et sicut praecepit mihi pater, ita facio ». Si quis igitur incredulus *non audierit* eum, uindicta exiget a Domino et patre super incredulitate sua. 60

7. Idem. Et erit in dilecto princeps, congregatis principibus populorum simul cum tribubus Israel.— *Dilectum* dicit Christum ; *princeps* uero *in dilecto* persona Dei uerbi intelligitur quae principatum tenet in Christo : in ipso enim est humanitas eius. *Principes* uero *populorum* et *tribus Israel* ex gentibus ac Iudaeis congregatos dicit, seu contra eum tempore passionis seu post resurrectionem credentes in eum. 65

8. Esaias. Die illa effulgebit Dominus in consilio cum gloria super terram. Egredietur uirga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet. Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et implebit eum spiritus timoris Domini.— Cum *Dominum* dixit, diuinam monstrauit naturam ; *consilium* uero cum dixit, filium pariter demonstrauit ; *effulgebit* uero manifestabitur significauit, ac si diceret : In *die illa* manifestabitur diuina natura in terra per filium (ille enim est « magni consilii angelus »). *Virgam* uero *de radice* Dei genitricem dixit, *florem* qui ex ea secundum carnem germinauit Christum. Ex hoc ergo monstrauit spiritus sanctus per prophetam duas naturas habere Christum, deitatis et humanitatis uidelicet. 70

9. Idem. Erit radix Iesse, et qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.— *Radix Iesse* dauidica tribus interpretatur, ex qua « gentium spes » Christus apparuit. 75

7. Dt 33, 5 8. Is 4, 2 + 11, 1-3.— Is 9, 5 9. Rm 15, 12 [Is 11, 10].— cf. Gn 49, 10

58. et] sed *N cr* 60. uindicta] uindictam *M* 62. tribubus] *M'N*, tribus *M* 65. iudaeis] iudeos *N^{a.c.}* 67. esaias] esayas *M* (*qui add. Esaias in marg.*) 70. consilii] consillii *N* ~ implebit] impleuit *N cr* 71. domini] dei *N cr* ~ dominum] *cr*, deum *MN* 72. pariter] *om.* *M* 73. manifestabitur] -atur *N cr* ~ significauit] -cat *N cr* 75. ex ea] *esca M* ~ christum] *cr*, -tus *MN* 79. radix] de radice *N cr* ~ regere] *scripsi*, reget *MN cr* 80. radix] radice *cr* ~ dauidica] dauidica *M^{p.c.} cr*

10. Idem. Ponam regnum eius super thronum Dauid, ut corrigat
illud et tueatur in iudicio et iustitia.— *Thronum Dauid* terrenum Israel
regnum dicit, habens prophetas et Dei sacrificia. Inperfectum uero illud
85 dicit propter « umbram legis », sicut ait apostolus : « Quia lex nil perfe-
cit ». In hoc ergo dauidico, scilicet israelitico, throno *positum est regnum*
eius, uelut qui ex hoc natus est. Perfecit autem illud Dominus Christus
suscipiens illud in misericordia et *iustitia*, pro animalium sacrificio pre-
tiosum et incontaminatum sanguinem suum ponens et redimens mun-
90 dum de diaboli mortisque tyrannide. Nam propter hoc et nouus Israel
Christianorum populus nuncupatur, uelut ex ueteris Israel generatione
habentes suum regem Christum. Israel autem interpretatur sensus
uidens Deum, quod non in carnali Israel uere intelligitur, sed in spiri-
tali, scilicet christianico.

95 11. Idem. Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali,
et qui credit in eum, non confundetur in aeternum.— *Lapis* Christus,
petra uero quae est in eum fides, *scandali* autem propter offendentes, id
est non credentes propter carnem eius.

100 12. Idem. Ecce ego immittam in fundamenta Sion lapidem proba-
tum, angularem, pretiosum in fundamento eius, et qui credit in eum
non confundetur.— *Sion* dicit catholicam ecclesiam ; *fundamenta* uero
ecclesiae, principium fidei quae est Christus ; *pretiosus lapis angularis* :
sicut igitur lapis angularis duos domus connectit parietes, ita Christus,
fundamentum factus ecclesiae, uetus et nouum connexuit testamentum
105 et in unam fidem coaedificauit.

10. Is 9, 6.— cf. Hbr 10, 1 ; Hbr 7, 19 11. Rm 9, 33 [Is 28, 16 + 8, 14] 12. Is
28, 16 [I Pt 2, 6]

82. eius] meum N^{a.c.} cr ~ ut] et N cr 83. illud] illum cr 84. dicit] dixit cr ~ illud]
illum cr 85. nil] nichil N (*hic et passim*), nihil cr 86. dauidico] dauidico M^{a.c.},
dauidico M^{p.c.}, dauidico cr 87. eius] christi N cr ~ ex hoc] hexoc M 88. illud]
illud N, illum cr 89. incontaminatum] M'N, inconminatum M 90. tyrannide]
tirannide M^{a.c.}N (*hic et alibi*) 91. generatione] -nem N 93. deum] dominum cr ~
uere] *scripsi*, *erasit* M, ut *uel* ubi N, licet cr ~ intelligitur] -ligi cr ~ spiritali] -tuali N
(*hic et passim*) cr 94. christianico] -no M 95. sion] syon N (*hic et semper*) 97.
offendentes] M'N, offerentes M 98. eius] *om.* cr 101. dicit] dixit cr

13. Idem. Dicite filiae Sion : Ecce rex tibi uenit, habens mercedem suam.— Id est Christus, *habens* diuitias diuinitatis et humanitatis.

14. Idem. Ecce Deus noster cum fortitudine uenit.— *Fortitudo* in corporibus dicitur : itaque *cum fortitudine* significat quia cum carne *uenit*.

15. Idem. Dic ciuitatibus Iudae : Ecce Deus noster, ecce Dominus cum fortitudine uenit et brachium cum potestate.— *Brachium* patris est Christus, *cum potestate* uero scilicet Dei patris. 110

16. Idem. Deduxi eum et direxi uiam eius. Audite me, qui perdidistis cor, qui longe estis a iustitia. Prope feci iustitiam meam et salutem meam, quae ex me est, non tardabo. Dedi in Sion salutem et Israel in glorificationem.— Haec prophetia aduentum Christi prope fore denuntiat. 115

17. Idem. Veniet de Sion qui eruat et auertat impietates ex Iacob.— *De Sion qui eruat*, de regia tribu Christus. *Auertat impietates ex Iacob*, idolatriam scilicet. Post aduentum enim eius non iam idolis seruiant Iudaei ; eliget autem et ex impietate sua multos. 120

18. Idem. Haec dicit Dominus : Beatus qui habet semen in Sion et domesticos in Hierusalem. Ecce enim rex Dominus iuste regnabit, et principes cum iudicio principabunt. Et erit homo abscondens sermones suos.— *Rex Dominus iuste regnans* et *homo abscondens sermones suos* est Christus abscondens sermones diuinae substantiae suae, *principes* uero apostoli. *Beatus qui* in diebus illis *habet semen in Sion*, ut uideat aduentum eius et credat in eum et sit sub regno eius. 125

19. Idem. Quia regnabit Dominus in Sion et in conspectu seniorum gloriabitur.— *Regnabit Dominus in Sion* pro eo quod est credetur et glo- 130

13. Is 62, 11 14. Is 40, 9-10 15. Is 40, 9-10 16. Is 48, 15 + 46, 12-13 17. Is 59, 20 18. Is 31, 9 - 32, 2 19. Is 24, 23

110. ecce dominus] *expunxit* *MP^c*, ecce dominus deus *cr* 112. uero] *om.* *N cr* 114. feci] fecisti *M* 116. glorificationem] *-ne* *N cr* ~ prope fore denuntiat] *d. p. fore** *N cr* 118. auertat] *aduertat* *M^{a.c}* 119. idolatriam] *idololatriam** *MP^c*, *ydolatriam* *N (hic et alibi)* 120. enim] *supra lin. scrips.* *M* ~ idolis] *ydolis* *N (hic et passim)* 122. haec dicit] *hoc dixit* *cr* 123. hierusalem] *ieru-* *N (hic et passim)* *cr* ~ ecce] *ecce in iustitia* *cr* 124. homo] *om.* *N cr* 125. suos¹] *om.* *M* ~ rex] *om.* *N cr* ~ dominus iuste regnans - suos] *N in marg.* 128. credat] *credit* *N cr* 130. gloriabitur] *glorificabitur* *N cr (hic et infra)*

riabitur dictum est. *In conspectu uero seniorum gloriabitur* miraculorum eius gloriam dicit.

20. Idem. Auditu audite et nolite intelligere et uidentes uidete et nolite cernere.— *Auditu audient* Hebraei a praecursore aduentum Christi et *uidentes uidebunt* eum in carne et non cognoscent.

21. Idem. Reuelabit Dominus brachium suum sanctum in conspectu omnium gentium, et uidebunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.— *Brachium Domini* dicit filium eius manifestatum per carnem.

22. Idem. Audite, populus meus, et reges, auribus percipite, quia lex a me egredietur et iudicium meum in luce gentium. Appropinquat uelociter iustitia mea, et egredietur sicut lux salutare meum, et in brachium meum gentes sperabunt.— Haec prophetia *appropinquantem* carnis dispensationem Christi praedicat. *Legem* uero euangelium dicit, *brachium* uero filium in quem *gentes* credunt.

23. Idem. Disponam uobis testamentum aeternum, sancta Daudid fidelia. Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem et praeceptorem gentibus. Gentes quae nescierunt te inuocabunt te, populi qui non sciuerunt te confugient ad te, propter Dominum Deum tuum sanctum Israel, quia glorificauit te.— *Testamentum aeternum* et *sancta Daudid fidelia* dicit incarnationis Christi dispensationem de Daudid semine ductam et in aeternum manentem et gentium salutem existentem, secundum Dei ad Daudid promissionem dicentem : « Vsque in aeternum praeparabo semen tuum », et iterum : « Ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronum eius sicut dies caeli ». Quod uero dicit : *propter Dominum Deum tuum sanctum Israel*, significat de diuinitate Christi.

20. Is 6, 9 21. Is 52, 10 22. Is 51, 4-5 23. Is 55, 3-5.— Ps 88, 5 ; 88, 30

133. nolite] *M'N*, noli *M* ~ post intelligere *add. et postea deleuit* et uidentes uidete et nolite intelligere *M* 134. cernere] intelligere *M^{a.c.}* ~ auditu] -tum *M* 136. reuelabit] -lavit *N^{a.c.}* *cr* ~ sanctum] *om. cr* 138. manifestatum] *M'N*, -festum *M* 142. appropinquantem] -tes *M^{a.c.}* 147/148. quae nescierunt - sciuerunt te] *om. cr* 148. deum] meum *cr* ~ tuum sanctum] *inu. N cr* 149. glorificauit te] -caui te *M* 150. ductam] deductam *N cr* 153. semen] sedem *N cr* 154. thronum] *i. N*

24. Idem. Magnum tibi est uocari puerum meum, ut stabilias tribus Iacob et dispersionem Israel conuertas. Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae.— Secundum carnis dispensationem dicit *magnum esse eum uocari filium Dei.*

160

25. Idem. Exultet anima mea in Domino. Induit enim me uestimentum salutaris et tunicam laetitiae. Sicut sponso circumposuit mihi mitram et sicut sponsam decorauit me ornamento, et sicut terram producentem florem suum, sic oriri faciet Dominus iustitiam et exultationem in conspectu omnium gentium.— *Vestimentum salutaris et tunicam laetitiae et sicut sponsam ornamento* et reliqua : circumamictus dicitur esse filius Dei a patre, scilicet humanitatis corpoream pulchritudinem, per quam *oriri fecit iustitiam et exultationem in omnes gentes.*

165

26. Idem. Quis annuntiabit uobis locum aeternum ? Ambulans in iustitia, loquens rectam uiam, odio habens iniquitatem et iniustitiam et manus excutiens a muneribus, grauans aures ut non audiat iudicium sanguinis, claudens oculos ut non uideat iniustitiam, hic habitabit in excelso spelaeo petrae munitae. Panis ei dabitur, et aqua uero eius fidelis.— *Locum aeternum regnum caelorum Christus annuntiat*, qui natus est scilicet *in spelaeo*, et sicut homini *panis ei dabitur ; aqua uero eius fidelis* est baptisma.

170

175

27. Idem. Quaerite Deum et cum inueneritis, eum inuocate.— De Christo dicit *quaerite*, nam patri credebant, quamuis non ut patri sed ut Deo. *Cum uero inueneritis*, inquit, Christum, *inuocate eum*, id est credite in eum.

180

24. Is 49, 6 25. Is 61, 10-11 26. Is 33, 14-16 27. Is 55, 6

158. generis] gentis *cr* 159. eum] *om. M* 161. mea] *om. cr* ~ salutaris] salutis* *M* 163/166. et sicut terram – ornamento] *om. M per homoeoteleuton* 166. reliqua] -quia *cr* 167. corpoream] -ralem *cr* ~ pulchritudinem] pulcrudinem *M* 169. uobis] *cr*, nobis *MN* 172. habitabit] habitat *N^{a.c.}* 173. spelaeo] celo *N^{a.c.}* ~ et] *om. cr* 175. in] in excelso *N cr* ~ homini] -nis *M^{a.c.}* 177. deum] dominum *N cr* 179. deo] domino *cr* ~ id est] et *cr*

28. Idem. Domine, quis credidit auditui nostro ? Et brachium Domini cui reuelatum est ? Videbunt quibus non est annuntiatum de eo et qui non audierunt intelligent.— *Brachium Domini*, filius. *Videbunt* autem eum incarnatum et credent in eum gentes : hi enim sunt *quibus non est annuntiatum et qui non audierunt de eo* per prophetas.

29. Idem. Cognoscetur manus Domini timentibus eum.— *Manus Domini*, filius.

30. Idem. In die illa erit altare Domino in terra Aegypti et columna ad finem eius Domino, et erit signum in aeternum Dominus in terra Aegypti.— *Altare Domino* dicit ecclesias in Aegypto, *columnam* uero crucem et imaginem Christi. *Signum* uero dicit *in aeternum* permanere fidem Christi in Aegypto usque ad consummationem.

31. Idem. Haec dicit Dominus Deus Israel : In die illa confidens erit homo in eo qui fecit eum ; oculi uero eius in sanctum Israel inspicient, et non confidentes erunt in aris nec in operibus manuum suarum quae fecerunt digiti eorum, sed erunt confidentes in sanctum Israel et non respicient arbores nec abominationes suas.— Factorem hominum et *sanctum Israel* Christum dicit. Post carnis enim eius dispensationem non adorabunt homines *opera manuum suarum*, idola scilicet.

32. Idem. Sciet populus nomen meum in die illa, quia ego sum ipse qui loquor. Adsum sicut hora a montibus, euangelizans auditum pacis, auditam faciens salutem tuam.— *Nomen* proprium in deitate non est dictum : Ihesus uero est proprium Christi, pater uero et filius et spiritus sanctus nomina trium personarum quae post carnis dispensationem Christi cognouit *populus* qui credit in eum.

33. Idem. De Sion exhibit lex et uerbum Domini de Hierusalem. Ipse Dominus in iudicium ueniet cum senioribus populi et cum principibus

28. Is 53, 1 + 52, 15 29. Is 66, 14 30. Is 19, 19-20 31. Is 17, 6-8 32. Is 52, 6-7 33. Is 2, 3 + 3, 14

182. eo] deo *N cr* 183. audierunt] -diuerunt *cr* 184. hi] hii *N* 185. de eo per prophetas] prophetas de eo *N cr* 190. columnam] columna *N* 192. fidem] finem *M* 202. abominationes] abho- *N (hic et alibi)* 203. israel] israele *cr* 208. est] *om.* *M* 209. dispensationem] *M'N*, dispositionem *M* 212. principibus] *M'N*, pibus *M*

suis.— Id est altera praeter mosaicam, id est euangelium Christi per apostolos. Nam mosaica *lex* de monte Sina uenit, euangelica uero de *Sion*, scilicet Hierusalem. 215

34. Ieremias. Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, et suscitabo Dauid ortum iustum, et regnabit rex et sapiens erit et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, et Israel habitabit confidenter.— Christus in secundo aduentu cum apostolis. *Ortum* uero etc. Christum dicit ; *Iuda* uero *et Israel*, id est qui crediderit in eum, *saluabitur*. 220

35. Idem. Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, et disponam domo Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti, quia ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in mentes eorum et in cordibus eorum inscribam eas ; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebunt unusquisque proximum suum et unusquisque ciuem suum dicens : Cognosce Dominum, quia omnes scient me a paruo usque ad magnum eorum.— *Testamentum nouum* alteram scilicet a uetere legem dicit, id est euangelium, quasi primo testamento non habente perfectionem uel non querela carente. 225 230

36. Idem. Cognoscent prophetam quem misit eis Dominus in fide.— *Prophetam* Christum dicit, qui per Moysen praesignificatus est eis exurgere. 235

37. Idem. Spiritus uultus uestri Christus Dominus.— *Spiritum* Christi diuinitatem dicit.

34. Ier 23, 5-6 35. Ier 38, 31-34 36. Ier 35, 9.— cf. Dt 18, 15 37. Lam 4, 20

214. sina] syna *N* (*hic et passim*) 219. uero] *supra lin. scrips. M'*, *om. M* 220. saluabitur] sanabitur *cr* ~ habitabit] -tauit *N cr* 222. testamentum²] *om. cr* 223. in] *om. N cr* ~ educerem] ducerem *N cr* 226. dicit] dixit *N* ~ dans] dans dabo *ex graeco fort. leg.* 227. eorum²] *M' supra lin., om.* MN cr* ~ eas] eos *cr* 229. et unusquisque ciuem suum] *om. M per homoeoteleuton* 230. scient] sciens *M^{a.c.}* ~ paruo] parua *N* 231. a uetere] *om. cr* ~ primo] *om. M, ueteri** *M' supra lin.* 236. uestri] *MN*, nostri *ex graeco expectares cr* ~ christus] *c. est N^{a.c.}* ~ spiritum] christum *M*

38. Idem. Domine, fortitudo mea et auxilium meum et refugium
 meum in die malorum, ad te gentes uenient ab extremo terrae et
 240 dicent : Quam mendacia possederunt patres nostri idola, et non est in
 eis utilitas. Si fecerit sibi homo deos, et hi non sunt dii. Idcirco ego
 ostendam eis in tempore hoc manum meam, notam faciam eis et uir-
 tutem meam, et scient quia ego sum Dominus.— *Manum et uirtutem Dei*
 dicit Christum notum fieri gentibus, qui abrenuntiatis paternis suis ido-
 245 lis credent in eum.

39. Idem. Et in tempore illo uocabunt Hierusalem thronum Domi-
 ni, et congregabuntur in ea omnes gentes et non ibunt post cogitatio-
 nem cordis sui mali.— *Thronum Domini in Hierusalem* pontificalem thro-
 num dicit : illinc enim Christi sacerdotium principium sumpsit.

250 40. Zacharias. Haec dicit Dominus : Reuertar in Sion et habitabo in
 Hierusalem in medio, et uocabitur ciuitas uera.— *Habitationem Domini*
in medio Hierusalem dicit fidem Christi quae habitauit in ea.

41. Idem. Gaude ualde, filia Sion, quia ecce uenio et habitabo in
 medio tui, dicit Dominus.— Et haec prophetia idem significat.

255 42. Idem. Ecce uir, Oriens nomen eius, et sub se orietur.— *Orientem*
 cognominatum Christum dicit, sicut « solem iustitiae ». *Sub se uero orie-*
tur in terra nasci significat.

43. Idem. Lapis ante faciem Ihesu, super lapidem unum VII oculi
 sunt. (Et post pauca) Et uidebunt lapidem stagneum in manu Zoroba-
 260 bel. Septem hi oculi Domini sunt respicientes super omnem terram.—
Lapis est Christus, *stagneus* uero nominatur uelut duas naturas habens,
 sicut et stagnum. *VII* uero *oculos* dicit VII spiritus Dei super eum
 requiescentes, secundum prophetam Esaiam. Meminit uero *Ihesu* magni

38. Ier 16, 19-21 39. Ier 3, 17 40. Za 8, 3 41. Za 9, 9 + 2, 14 42. Za 6, 12.—
 Mal 3, 20 43. Za 3, 9 + 4, 10.— Is 11, 2

241. hi] hii N ~ ego] om. N cr 242. et] om. M (qui spatium uacuum habet) 244.
 qui] quae* cr 247. ea] ex graeco eam expectares 248. hierusalem] israele cr 258.
 VII] septem N (hic et infra) 259. stagneum] stagnum N ~ zorobabel] zorobabel
 MP.c. (hic et infra) 261. uero nominatur] est uero nominatus N cr ~ uelut] uelud N
 (hic et passim) 262. stagnum] -gnus N cr ~ dei] domini cr

sacerdotis et *Zorobabel* de stirpe Daud, ut ostendat Christum regem et sacerdotem. 265

44. Idem. In die illa erit omnis locus apertus domui Daud. Et erit in die illa, dicit Dominus sabaoth, disperdam nomina idolorum de terra, nec ultra erit eorum memoria, et pseudoprophetas et spiritum immundum auferam de terra.— *Domum Daud* Christum dicit de Daud descendentem, cui credet *omnis locus*, et *disperdentur idola et pseudoprophetae de terra*. 270

45. Sophonias. Apparebit Dominus super eos et disperdet omnes deos gentium terrae, et adorabit eum unusquisque de loco suo, omnes insulae gentium. Tunc conuertam in populos linguam in generationes eorum, ut inuocent omnes nomen Domini, ut seruiant ei sub iugum unum.— Haec prophetia habet exitum in carnali dispensatione Christi. Asserit autem et dominicum in euangelii sermonem : « Praedicabitur euangelium omni creaturae ». 275

46. Idem. Gaude ualde, <filia> Sion. Praedica, filia Hierusalem. Laetare et delectare in toto corde tuo. Abstulit Dominus iniquitates tuas, liberata es de manu inimicorum tuorum. Regnabit Dominus in medio tui, non uidebis mala ultra.— *Filiam Sion* dicit Hierusalem, *regem* Christum, *mala* uero idola. 280

47. Iezechiel. Reminiscar testamenti mei tecum in diebus infantiae tuae et suscitabo tibi testamentum aeternum, et recordaberis uiae tuae.— *Testamentum in diebus infantiae* Christi carnalem et piam et misericordem dispensationem dicit, quam non obliuiscetur aliquando, sed *suscitabit* eam in saecula. 285

48. Idem. Scient quia ego sum Dominus Deus eorum, cum apparuerero eis in gentibus.— Apparuit quidem eis in monte Sina, *apparebit* uero 290

44. Za 13, 1-2 45. So 2, 11 + 3, 9.— Mc 16, 15 46. So 3, 14-15 47. Ez 16, 60-61 48. Ez 12, 15

266. apertus] aptus *cr* 269. descendentem] descentem *M* 270. pseudoprophetae] -ta *N cr* 272. sophonias] -nia *cr* 274. generationes] -ne *cr* 276. unum] suum *N^{a.c.}* 279. filia¹] *addidi ex graeco et commentario* 282. dicit] *supra lin. scrips. M', om. M* 284. iezechiel] ezechiel *cr* 287. obliuiscetur] -uissetur *N* 289. deus] *om. cr*

dispersis *in gentibus* post incarnationem, et tunc *scient quia Deus eorum est* Christus. Quod utique factum est : nam incarnato et passo et assumpto Christo, memoratus est dispersis per praedicationem apostolorum.

295 49. Osee. Sicut diluculum praeparatum inueniemus eum, et ueniet sicut pluua matutina et serotina terrae.— *Diluculum* cooperatur hominibus ad operationem ; *pluua* [uero] *matutina* quidem est utilis crescentibus seminum, *serotina* uero opportuna sementibus : ex utrisque autem fiunt diuitiae hominibus. Sic et Christus cooperator quidem est in operatione boni omnibus quaerentibus se, utilis omni aetati accipienti se
300 crescentique et senescenti, supereffundens omnibus diuitias bonitatis suae.

50. Idem. Vocabo non-populum-meum populum meum et non-dilectam dilectam. Et erit, in loco ubi dictum est eis : Non-populus-meus uos, ibi uocabuntur filii Dei uiuentis.— *Non-populum-meum et non-dilectam* dicit gentes quae post incarnationem factae sunt *populus* Dei et uocatae *fili* Dei uiuentis, scilicet Christiani.

51. Naum. Bonus Dominus sustinentibus se in die tribulationis et cognoscens reuerentes se, et in diluio itineris consummationem faciet.— In baptisate purificationem *faciet* peccatorum.

310 52. Idem. Disperdam sculptilia tua et conflatilia tua, ponam sepulturam tuam, quia humiliatus es uel inhonoratus. Quam ueloces ecce super montes pedes euangelizantis et annuntiantis pacem. Celebra, Iuda, festiuitates tuas, redde Deo uota tua, quia non apponent amplius transire in ueterationem. Consummatum est, sublatus est.— Quoniam *inhonoratus* est ab idolis, *disperdam* eam, sed et legales sollemnitates et *uota*
315

49. Os 6, 3 50. Rm 9, 25-26 [Os 2, 25 + 2, 1] 51. Na 1, 7-8 52. Na 1, 14 - 2, 1.— Eph 2, 14

294. diluculum] *M'N*, dilum *M* (*hic et infra*) 296. uero] *ut superfluum deleui* ~ matutina] *M'N*, matina *M^{a.c.}* ~ quidem] quod *cr* ~ utilis] hutilis *N* (*hic et infra*) 304/305. non-dilectam] *M'N*, dilectam *M* 307. naum] idem naum *M*, nahum *cr* 311. es] et *cr* ~ uel inhonoratus] *M'N*, uel inhoratus *M*, *deleuit cr* 313. deo] domino *cr* ~ transire] trasire *N* 314. sublatus] sublatum *fort. leg. (cf. XLVI. 140)* 314/315. quoniam inhonoratus est] *in marg. scrips. M', om. M* 315. sollemnitates] solemnitates *M^{p.c.}* (*hic et passim*), sollempnitates *N*

tua, sicut uis, redde. Ecce enim cito uenit annuntians pacem, et non adicient transire in ueterationem. Euangelizantem uero pacem dicit Christum, sicut apostolus : « Ipse enim est pax nostra etc. ».

53. Malachias. Ecce ego mitto angelum meum, et praeparabit uiam ante faciem meam.— *Angelus*, quem praeposito dicit articulo ton, significat filium, « magni consilii angelum ». *Praeparabit uero uiam ante faciem meam* : dictum est eam scilicet quae est per baptismum in fide trinitatis. 320

54. Idem. Rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum praeclarum erit gentibus. Subito ueniet ad templum sanctum suum Dominus quem uos quaeritis, et angelus testamenti quem uos uultis. Ecce uenit, dicit Dominus. Orietur uobis qui timetis nomen eius sol iustitiae et sanitas in alis eius.— *Rex magnus* et *angelus testamenti* et *sol iustitiae* Christus est. *Sanitas uero in alis eius* intelligitur in manibus et in uestimentis eius. 325

55. Abbacuc. In custodia mea stabo et conscendam petram et considerabo ut uideam quid loquatur in me et quid respondeam.— *Custodiam* suam silentium dicit cum oratione et quiete factam, *petram* uero fidem. 330

56. Idem. Orietur uespera et in tempus. Et si moram fecerit, expecta eum, quia ueniens ueniet et non tardabit.— *Orietur uespera* manifestari Christum in extremo dierum dicit. 335

57. Idem. In medio duarum uitarum cognosceris. Dum appropinquauerint anni, agnosceris. Dum aduenerit tempus, ostenderis. Dum conturbata fuerit anima mea in ira, misericordiae memor eris. Deus de Theman ueniet, et sanctus de monte umbroso et condenso.— Id est *dum* completum fuerit *tempus* incarnationis tuae, *in medio duarum uitarum cognosceris*, scilicet patris et spiritus, in theologia tripersonae deitatis 340

53. Mal 3, 1.— Is 9, 5 54. Mal 1, 14 + 3, 1 + 3, 20 55. Hab 2, 1 56. Hab 2, 3
57. Hab 3, 2-3

316. cito] ecce *cr* 320. angelus] angelum *M* 322. fide] fidem *cr* 327. iustitiae] iustie *N* 328. alis] aliis *M* 330. abbacuc] habacuc *cr* 332. factam] -tum *cr* 336. duarum] *M'N*, duorum *M* 337. agnosceris — tempus] *in marg. scrips. M', om. M ~ agnosceris] M', cognosceris N, om. M* 340/341. incarnationis — spiritus in] *in marg. sup. scrips. M', om. M* 341. in theologia] inthologia *N*, ἐν κοινῶνίᾳ *cr*

acceptus. Prima enim persona pater, media filius, ultima spiritus ; *uita* uero est unaquaeque persona diuinae substantiae.

345 58. Idem. Videte, contemptores, et considerate, miramini mirabilia et disperdimini, quia opus ego operor in diebus uestris, quod non credetis si quis narrauerit uobis.— *Contemptores* dicit Iudaeos. *Opus* uero quod operetur a Deo carnis dispensationem, quam *uidentes* et *non credentes* insipientes Iudaei *dispersi sunt* per captiuitatem ciuitatis suae Hierusalem.

350 59. Balaam in Numeris. Orietur astrum de Iacob, et suscitabitur homo ex Israel et confringet potentes Moab et depraedabitur omnes filios Seth.— *Astrum* uirtus Dei, *fili* uero *Seth* omne genus humanum. Egredietur autem Christus uidelicet, etenim sic habet : « Egredietur homo de semine Israel et dominabitur gentium multarum, et exaltabitur regnum eius ».

355 60. Ihesu filii Sirach Sapientia. Sapientia laudabit animam suam et in medio populi sui gloriabitur, et in ecclesia Altissimi aperiet os suum et in conspectu uirtutis eius gloriabitur. Ego ex ore Altissimi prodii et sicut caligo texi terram. Ego in excelsis habitauit, et thronus meus in columna nubis. Gyrum caeli circuiui sola et in profundo abyssorum ambulauit, et in fluctibus maris et in omni terra et in omni populo et gente possedi. Post haec omnia requiem quaesiui et in haereditate eius morabor. Tunc praecepit mihi creator omnium, et qui creauit me quietauit tabernaculum meum et dixit mihi : In Iacob inhabita et in Israel haereditare. Ante saeculum et ab initio creauit me et usque in saeculum non deficiam. In tabernaculo sancto coram ipso ministraui et sic in Sion firmata sanctificaui. In ciuitate dilecta similiter me requiescere fecit, et in Hierusalem potestas mea ; et eradicaui in populo glorificato, in portione Domini, haereditatis eius.— Hic sermo ex uoce filii est, *creatorem* qui-

360
365

58. Hab 1, 5 [Act 13, 41] 59. Nm 24, 17.— Nm 24, 7 60. Sir 24, 1-12

344. uidete] *M'N*, uite *M* 347. deo] domino *cr* 349. astrum] austrum *N* (*hic et infra*) 350. depraedabitur] deprecabitur *N cr* 353. de semine] demine *M^{a.c.}* 355. filii] filiis *cr* 361. haereditate eius] hereditatem cuius *M* 363. israel] fratribus *cr* 364. saeculum] *scripsi*, solem *MN cr* 366. sanctificaui] -uicaui *M* 368. creatorem] ad creatorem *cr* ~ quidem] qui *cr*

dem dicens patrem suum ; *tabernaculum* uero carnem suam dicit. Dicum uero sibi a patre : *In Iacob haereditare*, significat de tribu Iacob ex sancta uirgine corporationem eius ; reliqua uero in Salomonem praescripta sunt. 370

61. Michaeas. Et tu Bethleem, domus Ephratha, non minima es in milibus Iuda. Ex te enim mihi exhibit qui sit mihi in principem in Israel, et egressus eius a principio ex diebus saeculi.— *Ephrathas* et *Bethleem* homines habitatores antiqui loci ipsius (Bethleem autem abnepos fuit Or, filii Ephratha, de tribu Iuda, quintus ab Ephratha), ex quibus appellationem sumpsit Bethleem in qua Christus natus est, *cuius egressus a principio ex diebus saeculi*. 375

62. Idem. Exurge, tritura, tritura, quia cornua tua ponam ferrea et ungulas tuas ponam aereas, et comminues populos multos et suspendes Domino multitudinem eorum.— *Cornua ferrea* et *ungulas aereas* inexpugnabile Christi regnum dicit, per quod *comminuet* supercilium idolatriae gentium, *suspendet* eos proprio patri et « emundabit aream suam », scilicet mundum suum ; « et colliget triticum », scilicet iustos, « in apothecam suam », id est in regnum caelorum ; « paleas » uero, id est peccatum, « comburet igni inextinguibili », secundum euangelium. Si uero quis *cornua ferrea* et *ungulas aereas* et de regno Romanorum accipiat, secundum uisionem Daniel, in quarta bestia, nihil falletur. Nam per idem regnum Romanorum quod perfectam suscepit euangelii praedicationem, Christus contriuit *populos multos*, scilicet infidelium gentium *multitudinem*, et dedicauit eos fidei sanctae trinitatis. 380 385 390

63. Daud. Eructauit cor meum uerbum bonum... (usque) unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis.— Haec prophetia demonstrat quod Christus Deus sit. 395

61. Mi 5, 1 62. Mi 4, 13.— Mt 3, 12 (Lc 3, 17) 63. Ps 44, 2-8

369. patrem] panem *cr* ~ suam] sua *cr* 370. uero] *om.* *N cr* ~ de] a *cr* 371. corporationem] -ne *N cr* ~ salomonem] -ne *N cr* 373. et] *om.* *cr* ~ non] *om.* *cr* ~ minima] -mas *N* 374. mihi exhibit] *inu.* *N cr* ~ in²] *om.* *cr* 378. bethleem] betleem *cr* 383. idolatriae] idololatriae* *MP.c.*, ydolatrie *N* 385. iustos] multos *cr* 387/388. uero quis] *inu.* *N cr* 389. daniel] danielis *N*, danielis *cr* 391. contriuit] corrui *cr*

64. Idem. Quoniam dixisti : In aeternum misericordia aedificabitur
 in caelis, praeparabitur ueritas tua in eis.— Haec prophetia tempus incar-
 nationis et primi aduentus Christi significat. Nam secundum Hebraeos
 saeculum mille annorum habet spatium. Ideo postquam dicta est haec
 400 prophetia, scilicet a Dauid usque ad tempus Christi, mille anni colli-
 guntur sic : nam a fine Dauid haec praefati usque ad finem Sedechiae et
 captiuitatis Hierusalem anni CCCC, et captiuitatis anni LXX usque ad
 primum annum Cyri, regis Persarum ; et a Cyro usque ad Alexandrum
 405 anni CCXXX, et ab Alexandro usque ad finem Cleopatrae et princi-
 pium romanae monarchiae et incarnationem Christi anni CCC, ut
 simul colligantur huius prophetiae tempora anni mille, uidelicet saecu-
 lum. Completo ergo saeculo, *aedificata est misericordia* Dei secundum
 prophetiam, et uenit in terram filius Dei, misertus humani generis,
 assumpta natura nostra. Hoc enim significat *miserica aedificabitur*, hoc
 410 est incarnabitur misericors Deus noster. *In caelis* uero *praeparabitur ueri-
 tas tua* significat per rationales caelos, scilicet apostolos, praedicatam
 ueritatem diuinae cognitionis in mundo.

65. Idem. Semel iurauit in sancto meo, si Dauid mentiar : Semen eius
 in aeternum manebit, et thronus eius sicut sol in conspectu meo et sicut
 415 luna perfecta in aeternum, et testis in caelo fidelis.— *Semen Dauid* Chris-
 tum dicit, in saeculum permanentem.

66. Idem. Iter facite ei qui ascendit super occasum : Dominus nomen
 est ei.— *Eum* quidem *qui ascendit* Christum dicit, *occasum* uero in extre-
 mis temporibus aduentum eius, quasi diceret : Praeparamini suscipere in
 420 extremis temporibus incarnatum Deum. *Dominus* enim *nomen est ei*, et
 non homo communis.

67. Idem. Ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronus eius
 sicut dies caeli.— *Semen* hic de tribu Dauid uenientem Christum dicit,

64. Ps 88, 3 65. Ps 88, 36-38 66. Ps 67, 5 67. Ps 88, 30

399. saeculum] secundum *M^{a.c.}N* 406. saeculum] secundum *N* 410. incarnabi-
 tur] incarnabiliter *N^{a.c.}* ~ misericors deus noster] deus noster misericors *N cr* 411.
 apostolos] per apostolos *cr* 420. est] *om.* * *M* 422. eius²] *supra lin. scrips.* *M*

thronum uero sicut dies caeli aeternitatem et infinitatem potestatis eius et regni. 425

68. Idem. Iustitia et iudicium praeparatio sedis tuae, misericordia et ueritas praeibunt faciem tuam.— *Iustitiam et iudicium* legem dicit, scilicet legalem populum Iudaeorum, de quo *praeparatio sedis* Domini facta est, id est incarnationis eius dispensatio, quasi diceret : Domine, legalis quidem populus tuus germinabit incarnationem tuam. *Misericordia uero et ueritas* tua praecedent *faciem tuam.* 430

69. Idem. In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo.— Pater in filio *posuit tabernaculum suum* : totam enim filius in seipso portat substantiam patris, secundum apostolicum dictum dicens : « Quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter », uel iterum filius *posuit tabernaculum suum*, in inuiolato et humano corpore suo. 435

70. Idem. Ipse inuocauit me : Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salutis meae ; et ego primogenitum ponam illum, excelsum prae regibus terrae.— Sermo patris est de filio incarnato completus, Christo dicente : « Vado ad patrem meum et patrem uestrum, Deum meum et Deum uestrum ». Deus enim et pater Christi est : secundum quidem diuinam naturam *pater*, secundum uero humanitatem *Deus* ; reliquorum uero hominum secundum quidem naturam *Deus*, secundum gratiam *pater*. *Primogenitum* uero dicit Christum et *excelsum super omnes reges terrae*, secundum excellentiam et uirtutem potestatis et dominationis suae. 440 445

71. Idem. Hodie, si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra in exacerbatione, sicut temptauerunt me patres uestri in deserto.— Denuntiat Iudaeis ut uenientem Christum non contemnant, *sicut patres eorum in deserto*, sed statim recipiant praesentiam eius. 450

68. Ps 88, 15 69. Ps 18, 5-6.— Col 2, 9 70. Ps 88, 27-28.— Io 20, 17 71. Ps 94, 7-9

427. iustitiam] -tia *N cr* 430. misericordia] *add. tua M* 432. tabernaculum suum] *t. s. N, om. cr* 436. iterum] *tecum cr ~ in] om. N cr* 438. inuocauit] *inuocabit ex graeco expectares cr* 440. regibus] *gregibus M, r. N* 449. uenientem christum] *ueniente christo N cr*

72. Idem. Vacate et scitote quoniam ego sum Deus, qui glorificabor in gentibus et exaltabor in terra.— *Vacate* pro eo quod est inuestigate in scripturis, *et scitote* quia *ego sum Deus, qui glorificabor in gentibus et exaltabor in omni terra.*

455 73. Idem. Quoniam tu es qui extraxisti me de uentre, spes mea, ab
huberibus matris meae in te proiectus sum ex utero, de uentre matris
meae Deus meus es tu.— *Ventrem* proculdubio substantiam patris dicit ;
extraxisti uero pro eo quod est genuisti dicitur, quasi Christus ad patrem
diceret : *Quoniam tu es qui genuisti me* de substantia tua. *Ab huberibus*
460 uero *et de uentre matris Deus meus es tu* significat corporalem secundam
generationem eius. Qua accepta de sancta uirgine matre sua, extunc
subiectus est nobiscum secundum carnem uocare Deum, secundum
naturam diuinam patrem suum.

74. Idem. Lapidem quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in
465 caput anguli. A Domino facta est haec, et erit mirabile in oculis nostris.—
Lapidem Christum dicit, a Iudaeis quidem *reprobatum*, id est abrenuntia-
tum, a gentibus autem *factum in caput anguli*, id est duo testamenta por-
tantem, uetus et nouum. Nam qui in capite anguli lapis est, domus con-
nectit utrumque parietem longitudinis et latitudinis.

470 75. Idem. Oculi eius super gentes respiciunt, qui exasperant non
exaltentur in semetipsis. Benedicite, gentes, Deum nostrum et auditam
facite uocem laudis eius.— *Exasperantes* Iudaeos dicit.

76. Idem. Omnes gentes, quascumque fecisti, uenient et adorabunt
coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum, quoniam magnus es
475 tu et faciens mirabilia, tu es Deus solus.— Haec prophetia completa est
cum credidissent *omnes gentes* in Dominum Ihesum Christum. Nam
coram te adorabunt de incarnata una persona trinitatis dicitur secundum
rationem humanitatis ; in inuisibili uero deitate *coram*, id est in con-
spectu, non est intelligere, ceu natura diuina terminum non habente.

72. Ps 45, 11 73. Ps 21, 10-11 74. Ps 117, 22-23 75. Ps 65, 7-8 76. Ps 85, 9-10

455. extraxisti] abstraxisti *N cr* 461. extunc] ex tum *cr* 474. tuum] *add. i. e. N*
(*id est in eternum*) 475. solus] -lum *cr*

Itaque totius deitatis orthodoxa adoratio et cultus, per eam quae est ad filium in carne adorationem, perfectionem habet. 480

77. Idem. Remiscentur et conuertentur ad Dominum uniuersi fines terrae, et adorabunt in conspectu eius uniuersae familiae gentium, quia Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium.— *Remiscentur* priorum idolicorum deorum infirmitatis et sui uani cultus erga eos, et paenitentia ducti *conuertentur ad Dominum uniuersi fines terrae*, id est omnes homines in terra. 485

78. Idem. Et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes seruiant ei.— Id est uenientem Christum *adorabunt omnes reges terrae*, et *omnes gentes seruiant ei*, id est credent in eum. 490

79. Idem. Et benedicentur in ipso omnes tribus terrae, omnes gentes beatificabunt eum.— Id est ueniente Christo *benedicentur*, id est credent, et gloriabuntur *omnes tribus terrae*. *Beatificabunt* autem pro eo quod est laudabunt et glorificabunt dictum est.

80. Idem. Illuminet uultum suum super nos et misereatur nostri, ut cognoscamus in terra uiam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum. Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes. Laentur et exultent gentes, quoniam iudicas populos in aequitate et gentes in terra dirigis.— *Facies patris est Christus*, quae apparens in mundo per carnem *miserata est* et *direxit omnes gentes in terra* conuersas in cognitionem suam diuinam. 495 500

81. Salomon in Regnorum tertio. Et nunc, Domine Deus Israel, confirmetur uerbum Daud patris mei, si uere habitauerit Deus cum hominibus in terra.— *Verbum Daud* est : « Ex utero ante luciferum genui te etc. ». Hoc uero uerbum Christum designat, quoniam ante saecula quidem genitus est ex patre incorporaliter, sed post haec homo factus. 505

77. Ps 21, 28-29 78. Ps 71, 11 79. Ps 71, 17 80. Ps 66, 2-5 81. III Rg 8, 26-27.— Ps 109, 3 ; cf. Ps 109, 4 [Hbr 5, 6]

484. quia] q. N, quoniam cr 488/489. omnes gentes – reges terrae] om. cr 489. adorabunt] add. eum N ~ et] supra lin. scrips. M 490. credent] cre M (in fine lineae) 492. id est ueniente] scripsi, inueniente MN, adueniente cr 505. etc.] om. cr 506. factus] add. est cr

« Sacerdos » quoque factus est « secundum ordinem Melchisedec », gentilis sacerdotis qui panem offerebat et uinum, secundum cuius ordinem et ipse Christus nobis mysteria tradidit per panem et uinum offerre. Et hoc est *uere habitabit Deus cum hominibus super terram* : fieri ipsum hominem et sacerdotem secundum ordinem Melchisedec.

82. Amos. Praeparare inuocare Dominum tuum, Israel, quia ecce ego confirmans tonitrum et creans spiritum et denuntians in homines Christum suum, faciens diluculum et nebulam et ascendens super altitudines terrae. Dominus Deus omnipotens nomen ei.— Admonet *Israel praeparari* ad excipiendum Christum uenturum.

83. Idem. In die illa erigam tabernaculum Dauid quod cecidit, et reaedicabo collapsa eius.— *Tabernaculum Dauid* prophetiam eius de Christo dicit, uelatam et non manifestam a diebus Dauid usque ad Christi aduentum. Adueniente uero Christo *erigetur*, id est complebitur prophetia, *et reaedicabuntur collapsa eius*, id est minus perfecte praedicta ab ipsa. Nam non omnia Christi Dauid prophetia praemonstrauit.

84. Idem. Ecce ego pono adamantem lapidem in medio populi mei Israel. Non adiciam ultra pertransire eum. Et disperdentur altaria risus, et sollemnitates Israel desolabuntur.— *Adamantem lapidem* dicit Christum, *altaria uero risus* idolica templa gentilium deridentia Christi fidem, *sollemnitates uero Israel* sacrificia legis. *Adamante uero lapide*, id est Christo, adueniente, et sacrificia gentilium et legis sollemnitates cessauerunt.

85. Daniel. Et in diebus regum illorum suscitabit Deus caeli regnum quod non corrumpetur, et regnum illud populo alteri non relinquetur, et comminuet et dissipabit omnia regna, et ipsum exurget in saecula. Quemadmodum uidisti quia abscisus est de monte lapis sine manibus et

82. Am 4, 12-13 83. Am 9, 11 84. Am 7, 8-9 85. Dn 2, 44-45

507. melchisedec] *scripsi*, melchisedech *MN cr* 508. cuius] eius *cr* 510. habitabit] -uit *N cr* 511. melchisedec] -sedech *N (hic et postea semper) cr* 512. tuum] deum *N cr ~ ecce] supra lin. scrips. M* 513. creans] *cr*, curans *MN* 514. ascendens] -det *N* 515. ei] eius *cr* 516. excipiendum] accipiendum *cr* 520. id est] et *cr* 528. legis] leges *M* 529. daniel] daniel *N ~ regum] regnum N^{a.c.}, regnorum cr ~ illorum] ipsorum *N cr* 530. relinquetur] reliquetur *M* 531. dissipabit] discipabit *M* 532. abscisus] abscissus *cr**

comminuit testam, ferrum, aes, argentum, aurum.— *Lapidem* Christum dicit, qui per romanum *regnum comminuit omnia regna* gentium.

86. Ioel. Dabo prodigia in caelo sursum et signa in terra deorsum, 535
sanguinem et ignem et uaporem fumi. Sol uertetur in tenebras et luna
in sanguinem, antequam ueniat dies Domini magnus et manifestus.—
Haec prophetia secundum interpretationem Chrysostomi, in quinto
sermone Actuum apostolorum, intelligitur quidem et de secundo
aduentu Christi et de captione Hierosolimorum sub Vespasiano. Huius- 540
modi enim praemonstrata sunt signa, sicut Iosephus ait : « Astrum super
urbem gladio simile et stella cometes in annum tendens, et lux in medio
noctis in die azymorum circa templum et altare tam magna ut esse dies
clara uideretur. Praeterea circa ipsam festiuitatem uacca minata ad uic-
timam a sacerdote peperit agnum in templo. Orientalis quoque templi 545
porta, cum esset aerea et a uiris XX uix aperiretur, inuenta est noctu
ultra aperta. Post aliquot uero dies ante solis occasum per totam regio-
nem uisi sunt currus sublimes et legiones armatae per nubes discurren-
tes ac circumdantes urbes. Circa uero noctem pentecostes cum sacer-
dotes accessissent ad templum, primum quidem senserunt terraemotum 550
et strepitum, post haec uero uocem repentinam dicentem : Transeamus
hinc. Insuper et oraculum repertum est, scriptum continens quod circa
tempus illud de terra Iudaeorum quidam super orbem regnaturus
esset », quod intelligitur in Christum. *Sol uero uertetur in tenebras et luna* 555
in sanguinem ex affectu patientium et nimia caede figurauit luminum
alterationem. Quod uero dixit propheta : *Priusquam ueniat dies Domini*
magnus et manifestus, declarauit ante secundum aduentum captionem
Hierosolimorum et integram legis consummationem. Nam per urbem
de tota gente enigmatice prae loquitur.

86. Act 2, 19-20 [Ioel 3, 3-4].— Iohannes Chrysostomus, *In Actus apostolorum* hom. 5 ; Iosephus, *Bellum iudaicum* VI, v, 3-4

535. ioel] iohel *N* (*hic et passim*) 538. chrysostomi] *M'*, chrystomi *M*, chrisostomi *N* 540. hierosolimorum] iherosolimorum *N*, ierosolymorum *cr* (*hic et infra*) 541. iosephus] iosepus *N* 552. et] *om. cr* 553. illud] *om. cr* 558/559. nam per — prae loquitur] *post intelligitur in Christum (l. 554) transponendum suspicor* 559. prae loquitur] proloquitur *cr*

III. De conceptione sanctae Dei genitricis

I. Ex historia Iacobi fratris Domini. Offerens Ioachim dona sua Deo
 inproperium passus est a Rubim, ceu qui non haberet filios. Et scruta-
 5 tus omnem scripturam, inuenit quod omnes iusti semen excitauerunt in
 Israel. Et recordatus patriarchae Abraam quod in senectute sua dedit ei
 Deus filium Isaac, tristatus est ualde. Et non apparuit uxori suae Annae,
 sed dedit se in desertum et fixit tabernaculum suum et ibi ieiunauit dies
 XL et noctes XL. Vxor uero eius Anna duas lamentationes lamentaba-
 10 tur dicens : Plangam uiduitatem meam, et plangam sterilitatem meam.
 Appropinquauit autem dies Domini magna scenophegiae, et circa
 horam nonam descendit in ortum suum ut deambularet. Et uidit lau-
 rum, et sedit sub ea et rogauit Dominum dicens : Deus patrum meo-
 rum, benedic mihi et exaudi uocem meam, sicut benedixisti uuluam
 15 Sarae et dedisti ei filium Isaac. Et fecit lamentum dicens : Heu mihi,
 quis me genuit ? quia ego maledicta facta sum <in conspectu> filiorum
 Israel et inproperium passa sum, et subsannauerunt me de templo
 Domini Dei mei. Et ecce angelus Domini dicens : Anna, Anna, exau-
 diuit Dominus Deus orationem tuam, et concipies et paries, et dicetur
 20 semen tuum in toto orbe. Et dixit Anna : Viuit Dominus Deus meus,
 quia si genuero seu masculum seu feminam, offeram illud Domino Deo
 meo. Et apparuerunt mane duo angeli dicentes ei : Ecce Ioachim uenit
 cum pecoribus. Angelus enim Domini descenderat ad Ioachim dicens :
 Ioachim, Ioachim, exaudiuit Dominus Deus orationem tuam. Descen-
 25 de hinc. Ecce enim Anna uxor tua in utero concipiet. Et descendit Ioa-
 chim in domum suam. Et obtulit dona sua Domino et aspexit ad folium
 sacerdotis et ascendit ad altare Domini et non uidit in se peccatum. Et
 descendit de templo Domini iustificatus. Concepit autem Anna, et
 erant ei menses nouem.

III. I. Proteuangelium Iacobi I, 1 - V, 2 (excerpta)

III.-3. historia] hystoria *N* (*hic et alibi*) 5. excitauerunt] *M'N*, exciuerunt *M* 9.
 XL¹] *om. N* 11. scenophegiae] scenopegiae *MP^c* 12. uidit] uidet *M^{a.c.}* 16. male-
 dicta] -tum *M* ~ in conspectu] *addidi ex graeco, om. MN*

IV. De natiuitate sanctae Dei genitricis

1. Ex eadem historia. Nono uero mense conceptionis suae peperit. Et dixit obstetrici : Quid peperit ? Et dixit : Feminam. Et dixit Anna : Magnificata est anima mea in die hac, et reclinauit puellam. Completis 5 uero diebus VIII, uocauit nomen eius Mariam. De die autem in diem confortabatur puella. Cum autem esset facta mensium VI, statuit eam mater sua humi, uolens probare si staret. Et septem gradus ambulauit et uenit in sinum matris suae. Rapuit uero eam mater sua dicens : Viuit Dominus Deus meus, non ambulabis in terra hac, usque dum praesentauero te in templo Domini mei. Et fecit sanctificationem in cubiculo suo, et commune et inmundum non permittebat transire per eam. 10

2. Salomon in Canticis. Veni de Libano, sponsa, ueni de Libano. Et uenies et pertransibis ab initio fidei, a cubilibus leonum, de montibus pardorum.— Id est *ueni* de regia tribu, uirgo. 15

3. Esaias. Egredietur uirga de radice Iesse (id est Dei genitrix), et flos de radice eius ascendet (Christus uidelicet).

4. Michaeas. Erit in nouissimis dierum praeclarus mons Domini, praeparatus supra uerticem montium.— Quoniam Dauid quidem montem pinguem et coagulatum dicit, Abacuc autem montem umbrosum, Daniel uero montem magnum de quo lapis excisus est, haec autem intellectualiter figurabant Dei genitricem. Propter hoc Michaeas ait, quia mons a prophetis in ueteri testamento intellectualiter praedicatus hic in extremis diebus *mons* Dei, scilicet genitrix, erit manifeste et sensibiliter, id est corporaliter uisa. 20 25

IV. 1. Proteu. Iacobi V, 2 - VI, 1 (exc.) 2. Ct 4, 8 3. Is 11, 1 4. Mi 4, 1.— Ps 67, 16 ; Hab 3, 3 ; Dn 2, 34 (2, 45)

IV.—3. historia] ystoria *N* (*hic et alibi*) 6. VIII] octo *N* 7. autem] *om.* *N* ~ VI] sex *N* ~ eam] *M'N*, ei *M* 8. probare] propare *N^{a.c.}* 9. matris] matri *M* ~ eam mater] *inu.* *N* 13. et] *om.* * *N* 15. pardorum] paradorum *N* 16. egredietur] eggredietur *N* ~ iesse] *om.* *M* 19/20. montem] de montem *M* 20. montem²] *supra lin. scrips.* *M* 24. hic] hic et *N*

5. Daud. Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus. Vt quid suspi-
camini montes coagulatos ? Mons quem uoluit Deus habitare in eo, ete-
nim Dominus habitabit in finem.— *Pinguem montem et coagulatum* dicit
30 Dei genitricem. Deridet autem eos qui sensibiles montes laudant, ac si
diceret : O homines, ut quid laudatis sensibiles montes, qui sensibilem
caseum faciunt ? Mons enim uerus et intelligibilis, pinguis et incaseatus
est, in quo *Deus uoluit habitare*, id est Dei genitrix ; *etenim* in ea *habita-*
bit in finem, id est non desinet quandoque gratia Dei ex ea.

6. Iacob in Genesi, cum scalam uidisset, ait : Non est hoc aliud nisi
35 domus Dei, et haec porta caeli.— Ambo enim est facta Dei genitrix : et
domus Dei, uelut quae eum excepit in utero, et *porta caeli*, uelut quae
aperuit regnum caelorum.

7. Daud. Illuc producam cornu Daud parare lucernam Christo
meo.— De tribu *Daud* regnum Christi figurat ; *lucernam* uero carnem
40 Christi dicit, ignem deitatis habentem.

V. De oblatione Dei genitricis in templum

1. Ex eadem historia. Facta est trium annorum puella, et dixit Ioa-
chim : Vocemus filias Hebraeorum incontaminatas, et accipient una-
5 quaeque lampades suas, et sint accensae, et ne reuertatur puella retror-
sum et alienetur cor eius de templo Domini. Et fecerunt sic, et ascen-
derunt in templum. Et accepit eam sacerdos, et osculatus est et dixit :
Magnificauit Dominus Deus nomen tuum inter omnes mulieres. In te
in nouissimis diebus manifestabit Dominus redemptionem suam filiis
10 Israel. Et sedere eam fecit in tertio gradu altaris a dextris. Erat autem

5. Ps 67, 16-17 6. Gn 28, 17 7. Ps 131, 17

V. I. Proteu. Iacobi VII, 2 - VIII, 1 (exc.)

26. coagulatus] coagatus *M* 28. habitabit] -uit *N^{a.c.}* ~ coagulatum] *M'N*, coaga-
tum *M* 29. autem] *om. N* 34. cum] *supra lin. scrips. M', om. M* 38. illuc] illic*
M^{a.c.}N ~ producam] -cat *N*

V.— 5. accensae] accessae *M^{a.c.}* 6. eius] *supra lin. scrips. M', om. M* 8. in te] ite *N*

sancta Maria in domo Domini sicut columba nutrita, et accipiebat escam de manu angeli.

2. Daudid. Adducentur regi uirgines post eam, proxime eius afferentur tibi. Adducentur in laetitia et exultatione, adducentur in templum regis.— *Templum* dicit spiritum sanctum habitantem in templo in Ierusalem ; proficiscentem autem et procedentem ad *regem* dicit Dei genitricem ; *uirgines* uero *post eam* subsequentes illam usque ad templum, uirgines Hebraeorum. 15

3. Idem. Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato circumdata uarietate.— *Reginam* hic dicit Dei genitricem ; *dextram* uero Dei, uoluntatem diuinae naturae quam principaliter seruata in Dei genitrice confitemur : nisi enim perfectum quod ad imaginem dicitur seruauisset, nequaquam tali gratia digna fuisset. *Vestitum* uero *deauratum* dicit uarias uirtutes quas ipsa ab infantia circumamicta fuerat. 20

4. Salomon in Canticis. Quae est haec ascendens ex deserto, sicut uirgula fumi ? etc.— Et *ascendentem* dicit Dei genitricem, *desertum* Iudaeorum genus, *thymiamata* uirtutes quae in ea sunt. 25

5. Idem. Sicut lilium inter spinas, sic proxima mea inter filias.— *Spinās* dicit genus Iudaeorum, *proximam* uero eius et *lilium* Dei genitricem, uelut ex medio filiarum eius effulgentem. 30

6. Idem. Vna est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa est ei quae se genuit. Viderunt eam filiae et beatam dicent eam, reginae et concubinae laudabunt eam.— *Columbam meam* dicit, sicut ipsa Dei genitrix prophetauit dicens : « Ecce enim amodo beatam me dicent omnes generationes ». *Reginas* autem, per uirginitatem et martyrium desponsatas Christo, uel iterum *reginas et concubinas*, differentiam generum. 35

2. Ps 44, 15-16 3. Ps 44, 10 4. Ct 3, 6 5. Ct 2, 2 6. Ct 6, 9.— Lc 1, 48

13. regi uirgines] regines *M* 20. uarietate] -tem *N* 21. seruata] *supra lin. scrips. M', om. M* 30. medio] mediarum *N^{a.c.}*

VI. De desponsatione Dei genitricis ad Ioseph

1. De eadem historia. Cum esset igitur illa XII annorum, factum est consilium sacerdotum dicentium : Quid faciemus ex ea, ne forte pol-
 5 luat sanctuarium Domini Dei nostri ? Et intrauit sacerdos in sancta sanc-
 torum et orauit pro ea. Et ecce angelus Domini astitit ei dicens : Zacha-
 ria, Zacharia, exi et conuoca caelibes populi, et inferant unusquisque
 uirgam suam ; et cuicumque ostenderit signum Dominus Deus, huius
 erit uxor. Fecit uero sacerdos sic, et ecce cucurrerunt omnes. Ioseph
 10 uero, proiecta ascia, exiuit obuiam illis, et congregati abierunt ad sacer-
 dotem, sumptis uirgis. Quibus sumptis, sacerdos ingressus templum
 adorauit. Et oratione completa, sumpsit uirgas et exiuit et dedit omni-
 bus eis, et signum non erat in ipsis. Vltimam uero uirgam accepit
 Ioseph. Et ecce columba prodiit de uirga et uolauit super caput Ioseph.
 15 Et dixit sacerdos Ioseph : Ioseph, tu sortitus es uirginem Domini. Et
 timens Ioseph accepit eam in custodiam.

2. Moyses in Deuteronomio. Quia hic est architectus eius, et huic
 competunt primogenita.— *Architectum* dicit Ioseph, *primogenita* uero Dei
 genitricem, uelut primogenitam et uelut matrem Christi « primogeniti
 20 omnis creature ».

3. Esaias. Dabitur signatus liber uiro scienti litteras, et dicet : Non
 possum legere, nam liber signatus est.— *Librum signatum* dicit Dei geni-
 tricem, signatam sancto spiritu ; *uirum uero scientem litteras* dicit Ioseph,
 id est qui nuptiis ante fuerit copulatus.
 25

4. Iezechiel. Et conuertit me ad uiam portae sanctorum exterioris
 quae respicit ad orientem, et haec erat clausa. Et dixit Dominus ad me :
 Porta haec clausa erit et non aperietur, et nullus transibit per eam, quo-

VI. 1. Proteu. Iacobi VIII, 2 - IX, 3 (exc.) 2. Dt 21, 17.— cf. Col 1, 15 3. Is 29,
 11 4. Ez 44, 1-2

VI.— 1. desponsatione] *M'*, despositione *M*, disponsatione *N* 3. XII] duodecim *N*
 5. sacerdos] *supra lin. scrips. M'*, om. *M* 7. conuoca] uoca *N* 10. ascia] *scripsi*, axia
M, anxia *N* 15. sacerdos ioseph ioseph] ioseph sacerdos ioseph* *N* 21. uiro]
supra lin. scrips. M', om. *M* 23. sancto spiritu] *inu. M*

niam Dominus Deus Israel intrabit per eam, et erit clausa.— *Portam sanctorum exteriorem* dicit Dei genitricem, uelut quae in fine Iudaeorum, id est in exteriori parte gentis, apparuit habens Christum. *Ingredietur uero per eam* uenire eum in mundum per carnis praesentiam de uirgine susceptae significat. 30

5. Salomon in Canticis. Soror nostra parua et hubera non habet. Quid faciemus ei in die qua alloquenda est ? — *Sororem* dicit Dei genitricem propter cognationem ex Daudid ; *paruam autem et non habentem hubera*, uelut quae uiro quandoque iuncta non fuerit. Quod autem interrogat et dicit : *Quid faciemus ?* etc., annuntiationem significat eius quae Deum conceptura esset, et quia circa eam esset incomprehensibile mysterium. 35

VII. De annuntiatione

1. Angelus Gabriel. Aue gratia plena, Dominus tecum.

2. Salomon in Canticis. Vox fratris mei pulsat ad ianuam : *Aperi mihi, soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea.*— Dei genitricem dicit. 5

3. Idem. Fratruelis meus misit manum suam per foramen, et uenter meus tremuit in eo.— *Frater meus* Christus, *manus* uox, *foramen* auris Dei genitricis ; *tremuit uero uenter meus* concepit significat.

4. Idem in Sapientia. Et quaesiui sponsam ducere mihi et amator factus sum pulchritudinis eius. Nobilitatem glorificat conuersationem Dei habens, et omnium Dominus dilexit eam ; conscius enim est disciplinae Dei et patrator operum eius. 10

5. Daudid. Audi, filia, et uide et inclina aurem tuam et obliuiscere populum tuum et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum, 15

5. Ct 8, 8

VII. 1. Lc 1, 28 2. Ct 5, 2 3. Ct 5, 4 4. Sap 8, 2-4 5. Ps 44, 11-13

33. nostra] uestra N 38. deum conceptura] inu. * N

VII.— 3. gabriel] gabrihel N (*hic et passim*) 11. pulchritudinis] pulcritudinis M (*hic et passim*) ~ glorificat] M'N, gloricat M 12. conscius] *ex graeco* conscia expectares

quia ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum.— *Filiam* uocat Daud Dei genitricem, uelut ex eius semine descendentem. *Vide* uero significat intellige, *inclina aurem tuam* suscipe quae dicuntur tibi ab angelo. *Obluiscere populum tuum*, id est genus Hebraeorum ; *domum patris tui*,
 20 tribum Iuda ex quo Daud quoque progenitor eius. *Regem concupiscentem* eam dicit ex ea natum Christum, *decorem* uero animae eius pulchritudinem.

6. Idem. Descendet sicut pluuia in uellus et sicut stillicidia stillantia super terram.— Gedeon per rorem et *uellus* factum miraculum assimilat
 25 propheta condensationi Dei uerbi ad uirginem : sicut enim ros inuisibiliter descendit et apparuit in uellere, sic et Deus uerbum inuisibiliter descendit et apparuit in uentre Dei genitricis.

7. Idem. Domine, inclina caelos et descende.— Hic sermo optatius est, accelerans condensationem Dei uerbi. *Inclina* uero *caelos* tale est :
 30 Indiuisus, incircumscribitus, infinitus secundum tuam diuinam substantiam, ueni, coinclinans caelum et non separatus ab eo. Hoc uero dicens, ostendit Deum esse omnium qui ueniat.

8. Idem. Et inclinauit caelos et descendit, et caligo sub pedibus eius.— Haec propheta completa est in Christi Dei uerbi condensatione. *Caliginem* uero *sub pedibus eius* dicit carnem : nam sicut in Sina monte cum
 35 Deus discederet, per caliginem signabatur aduentus eius, inuisibili natura diuina, sic et cum habitasset Deus uerbum in uirgine, per sanctam carnem suam monstrabatur praesentia eius, diuinitate eius inuisibili permanente.

9. Idem. Qui sedes super cherubin, appare.— Et hic optatius est sermo, exhortans *super cherubin* inuisibiliter *sedentem* Deum uisibilem fieri per carnem et manifestari in terra.

6. Ps 71, 6.— Idc 6, 36-40 7. Ps 143, 5 8. Ps 17, 10.— cf. Ex 20, 21 9. Ps 79, 2

17. ex] *in marg. scrips. M', om. M* 18. significat intellige] *inu. M ~ inclina] in marg. scrips. M', om. M* 29. uero] *om. M ~ tale] talem N* 35. sub pedibus] *suppedibus M* 35/36. cum deus] *inu. N^{a.c.}* 36. discederet] *descenderet N* 40. cherubin] *-bim M (hic et alibi)*

10. Moyses in Deuteronomio. Expectetur sicut pluuiæ eloquium meum, et descendant sicut ros uerba mea, sicut imber super gramen et sicut nix super faenum, quia nomen Domini inuocabo.— *Eloquium Dei* uerbum est, id est Christus. 45

11. Esaias. Ex utero uocauit me et ex uentre matris meae uocauit nomen meum.— Haec prophetia completa est, dicente angelo ad Dei genitricem quia « quod nascetur ex te sanctum, filius Altissimi uocabitur ». 50

VIII. De salutatione et prophetia Helisabeth

1. Et dixit Helisabeth : Vnde hoc mihi ut ueniat mater Domini mei ad me ? Ecce enim ut facta est uox salutationis tuae in auribus meis, exultauit infans in exultatione in utero meo. 5

2. Dauid. Misericordia et ueritas obuauerunt sibi, iustitia et pax osculatae sunt.— *Misericordiam* dicit praecursorem qui in uentre Helisabeth portabatur, qui paenitentiam praedicauit ut misericordiam consequeretur genus humanum. *Veritatem* uero dicit Christum, uelut uerbum Dei ; nam uerbum habet ueritatem. *Iustitiam* uero, Helisabeth ceu portantem qui iustitiam praedicauerit ; nam praecursor dicens militibus quidem : « Neminem concutiatis nec calumniemini, et contenti estote stipendiis uestris », et publicanis : « Nihil praeter constitutum uobis agite », iustitiam praedicauit. *Pacem* uero dicit Dei genitricem, uelut quae « pacis principem » Christum portaret in uentre, qui « medium parietem macerie inimicitiarum » destruxerit, « caelestia et terrestria pacans ». 10
15
Deosculatae uero *sunt* salutationem Dei genitricis et Helisabeth dicit.

10. Dt 32, 2-3 11. Is 49, 1.— Lc 1, 35 + 32

VIII. 1. Lc 1, 43-44 2. Ps 84, 11.— Lc 3, 14 ; Lc 3, 13 ; cf. Is 9, 5 ; cf. Eph 2, 14 ; cf. Col 1, 20

43. sicut] ut *N* 44. descendant] *M'*, -dent *MN* ~ imber] humber *M^{p.c.}* 49. filius] uocabitur filius *M^{a.c.}*

VIII.— 4. facta] fata *M* 10. ceu] *M'*, eum *MN* 14. genitricem] nitricem *M*

3. Idem. Dies diei eructat uerbum, et nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelae neque sermones quorum non audientur uoces eorum.— Helisabeth ad Mariam, Iohannes de uentre Helisabeth ad Christum in uentre uirginis secundum euangelium, sicut ait angelus Gabriel : « Et spiritu sancto replebitur ex utero matris suae ». *Non sunt uero loquelae neque sermones quorum non audientur uoces eorum* significat : non per sermonem Christi scientiam, sed per opus, id est salutationem, hoc indicauit Baptistes.

IX. De conceptione

1. Daud. Elegit nobis haereditatem sibi, speciem Iacob quam dilexit.— Dicens propheta *nobis* ostendit tribum suam, Iudae scilicet, quasi diceret : *Elegit* eam Deus, quae de nostra tribu est, in *haereditatem sibi* ; *speciem Iacob*, id est quae de toto genere Hebraeorum ex nobis prodierit, dilectam sibi.

2. Idem. Et elegit tribum Iuda, montem Sion quem dilexit.— Hic sermo non est de sensibili *Sion* : nam Hierusalem tribus Benjamin est et non Iuda, sed *montem* dicit intelligibilem de *tribu Iuda* descendentem, id est Mariam uirginem, quasi diceret quia *elegit* Deus de *tribu Iuda montem Sion quem dilexit*, de qua ipse sicut lapis produit secundum Daniel.

3. Idem. Mater Sion, dicit homo, et homo natus est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus.— *Matrem Sion* dicit Hierusalem, uelut excellentissimam urbem atque regnum totius Israel optinentem. *Hominem* uero *natum* de ea gente dicit Christum, qui de regnante tribu in Ierusalem, id est Iuda, natus est : eundem enim dicit et *hominem* et *Altissimum* qui *fundauit eam*. Per *natum* uero significat et generantem eum matrem : ergo Dei genitrix quae genuit eum de regia tribu prodeuntem, iure etiam quasi regina et quasi mater omnis Israel computabitur.

3. Ps 18, 3-4.— Lc 1, 15

IX. 1. Ps 46, 5 2. Ps 77, 68.— Dn 2, 34 (2, 45) 3. Ps 86, 5

19. audientur] a. N (*hic et infra*) 22. matris] matri M 23. uero] om. N

IX.— 3. dauid] om. N 20. omnis] domus* N

4. Idem. Omnis gloria eius filiae regis abintus.— *Filia* hic dicitur uirgo Maria, secundum naturam quidem regis Dauid, secundum uero gratiam regis omnium Dei. *Gloria* uero eius est Christus *abintus*, id est in incontaminato utero eius conceptus.

5. Idem. Sanctificauit tabernaculum suum Altissimus. Deus in medio eius, non commouebitur ; adiuuauit eam Deus mane diluculo.— *Sanctificauit tabernaculum suum Altissimus* completum est per uocem angeli dicentis : « Spiritus sanctus superueniet in te, et uirtus Altissimi obumbrabit tibi ». *Deus uero in medio eius* etc. completum est in conceptione Dei uerbi, in uentre matris eius. *Mane uero diluculo* cito significat. 25 30

6. Idem. Domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudinem dierum.— Hic *domus* Domini Dei genitrix est, quam *decet sanctitudinem* Dei esse et propitiationem omnium hominum *in longitudinem dierum*, id est in saeculum saeculi.

7. Idem. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei.— *Gloriosa* etc. significat per prophetas sancti spiritus dictam praenuntiationem *de ciuitate Dei*, id est Dei genitrice et qui ex ea natus est. 35

8. Idem. Si dederō somnum oculis meis et p(alpebris) d(ormitationem) et r(equiem) t(emporibus) m(eis), d(onec) i(nueniam) l(ocum) D(omino), t(abernaculum) D(eo) I(acob). E(cce) a(udiuimus) e(am) i(n) E(phratha), inuenimus eam in campis siluae.— *Ephrathas*, sicut diximus, pater fuit Bethleem, de quo denominatiue ciuitas Bethleem dicta est et spelunca ubi Christus natus est. Ergo *audiuimus eam in Ephratha* significat ex Dei genitrice in Bethleem Christi natiuitatem. Hic enim *locus* est *Domini* et *tabernaculum Dei Iacob*. *Siluam* uero dicit Galilaeam, *campum siluae* Nazareth et Capharnaum, Galileae subiectos locos ubi et annuntiatio uirgini facta Christusque nutritus est. 40 45

4. Ps 44, 14 5. Ps 45, 5-6.— Lc 1, 35 6. Ps 92, 5 7. Ps 86, 2-3 8. Ps 131, 4-6

21. eius] *om.* M 23. eius] *om.* M 31. domine] *om.* N 33. propitiationem] propitiationem M ~ omnium hominum] omnium M^{a.c.}, hominum M^{p.c.} 39/42. et p(alpebris) — e(phratha)] N *solum*, usque M 40 et] *scripsi*, he. N, *def.* M 45. hic] hec N 48. uirgini] -nis N

9. Idem. Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis
 50 tuae.— *Requiem* dicit uoluntatem et beneplacitum Dei uerbi, id est diuinam eius ad nos condensationem ; *arcam* uero *sanctificationis* Dei genitricem uocat.

10. Esaias. In nouissimis diebus erit praeclarus mons domus Domini
 55 et domus Dei super cacumina montium et exaltabitur super colles, et uenient ad eum et ibunt populi multi et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Iacob, et annuntiabit nobis uiam suam, et ibimus per eam.— *Nouissimos dies* dicit dies incarnationis Dei uerbi. Quod uero dixit *praeclarus erit* uel manifestus *mons*, ostendit quia prius non erat manifestus, sed intelligibiliter tantum per prophetas praenuntiatus ; *in nouissimis* uero *diebus* erit manifestus, scilicet sensibilis et corporeus et uisibilis, id est Dei genitrix. *Populos* uero *multos* dicit qui
 60 et ex Israel et ex gentibus crediderunt. *Annuntiabit* uero *nobis uiam suam*, quasi diceret : Docebit nos fidem suam Christus, montis Dominus atque filius, id est uirginis matris filius atque Deus. *Super uertices* uero *montium*
 65 significat gloriam et gratiam Dei genitricis, superexcellentem terrena simul atque caelestia.

11. Michaeas. Scietis quia ego Dominus Deus uester, habitans in monte sancto meo.— *Montem sanctum* Mariam uirginem dicit, ut supra.

12. Iezechiel. De monte sancto meo, super montem excelsum, dicit
 70 Dominus, ibi seruient omnis domus Israel in finem.— *Montem sanctum* et *excelsum* Dei genitricem dicit ; *ex monte* uero significat ex ea prodeuntem, cui *seruient omnis domus Israel in finem*. *Israel* autem hic non tantum sensibilem dicit, sed intelligibilem quoque, id est ex gentibus « sensum Deum uidentem », quod principaliter in credentibus in Christum competit.
 75

13. Zacharias. Iocundare et laetare, filia Sion, quia ecce ego uenio et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multae ad

9. Ps 131, 8 10. Is 2, 2-3 11. Ioel 4, 17 12. Ez. 20, 40 13. Za 2, 14-15.— Lc 1, 28

49. tu et] et t. N 53. domus] om. N 56. et¹] om. N 58. dixit] dicit* N 62. ex¹] supra lin. scrips. M 65. superexcellentem] super excellentem N 71. monte] scripsi, te MN

Dominum in die illa, et erunt ei in populum.— *Sion* hic dicit in Ierusalem regnantem Iudae tribum ; *filiam* uero regiae tribus huius dicit Dei genitricem. *Iocundare* uero et *laetare* et *ecce ego uenio et habitabo in te*, dicit 80 *Dominus*, nihil aliud est quam « Aue gratia plena, Dominus tecum ».

X. De natiuitate Christi

1. Esaias. Ecce uirgo in utero habebit et pariet filium, et uocabunt nomen eius Hemmanuel.— Haec prophetia manifeste sine semine conceptionem et sine corruptione Christi natiuitatem de uirgine praedicit. 5 *Hemmanuel* autem interpretatur « nobiscum Deus »; hoc uero significat quod sine semine conceptus in uirgine et sine corruptione natus Deus est nobiscum factus.

2. Idem. Ex utero uocauit me et ex uentre matris meae uocauit nomen meum.— Videlicet Ihesum, sicut ait angelus Ioseph : « Ne timeas 10 accipere Mariam coniugem tuam etc. ».

3. Idem. Priusquam parturiens pariat, priusquam ueniat dolor parturienti, effugit et peperit masculum.— Hic sine corruptione et dolore de uirgine Dei uerbi natiuitatem praedicit.

4. Idem. Et dixit Dominus ad me : Sume tibi caesuram chartae nouae 15 et magnae et scribe in ea scriptura hominis : Cito praedari, facere spoliolum ; adest enim. Et testes mihi fac fideles homines, Vriam sacerdotem et Zachariam filium Barachiae. Et accessit ad prophetin, et in utero accepit et peperit filium. Et dixit Dominus ad me : Voca nomen eius : Cito spolia, uelociter praedare, quia priusquam sciat puer uocare patrem 20 uel matrem suam accepit uirtutem Damasci.— *Prophetin* dicit Dei genitricem. *Cito* uero *spolia* et *uelociter praedare* nihil differunt : idem enim

X. 1. Is 7, 14 [Mt 1, 23].— cf. Mt 1, 23 2. Is 49, 1.— Mt 1, 20 3. Is 66, 7 4. Is 8, 1-4.— Ps 2, 7

79. dicit] *supra lin. scrips. M', om. M* 80. ego] *om. M ~ habitabo] habbit M*
 X.— 3. esaias] esaias dicit *N ~ ecce] add. ego N* 6. hemmanuel] hemanuhel *N*
 7/8. deus est] *inu. M* 13. sine] *supra lin. scrips. M', om. M* 17. fideles] fides *N*
 21. prophetin] *-tim M*

ambo significant, id est Festina cito disperdere daemonum errorem et
 idolatriam et impietatem de terra. *Virtutem* uero *Damasci* gentium
 25 subiectionem dicit, secundum Dauid prophetiam dicentem : « Domi-
 nus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te etc. ». In die-
 bus enim natiuitatis Christi Romanorum regnum, quod est regnum
 Christi, subiugauit omnia regna gentium, quod Christo suscepto sub
 ipso regnatur in aeternum. In ipsis uero diebus et Persarum reges obtu-
 30 lerunt dona Christo, quod est manifestum signum subiectionis. Eua-
 cuata uero *uirtus Damasci* errorem daemonum per Christum conculca-
 tum demonstrat : etenim si carne quidem non poterat *uocare patrem uel*
matrem, tamen deitate rex erat omnis terrae et daemonicos errores de
 terra fugauit.

35 5. Idem. Habitabit in excelsa spelunca petrae munitae.— Sicut ait
 Iacobus frater Domini : « Et exiuit obstetrix de spelunca etc. ».

6. Idem. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus efferet.
 Non clamabit neque uociferabitur, nec audietur foris uox eius. Calamum
 quassatum non conteret et linum fumigans non extinguet, sed in
 40 ueritate efferet iudicium. Resplendet et non confringetur, donec
 ponat super terram iudicium, et in nomine eius gentes sperabunt.— *Dedi*
spiritum meum super eum : uox patris est de filio ; significat uero coes-
 sentiam naturaeque similitudinem et honoris aequalitatem et per omnia
 similem Christi cum patre uirtutem. *Iudicium uero gentibus efferet* pro eo
 45 quod est elemosynam gentibus indicabit dictum est. *Non clamabit* autem
nec audietur foris uox eius significat quidem diuinae Christi naturae prin-
 cipaliter incorporeitatem (nulla enim uox naturalis est in diuina essen-
 tia et natura : quae enim loquebatur Christus siue diuina siue humana,
 per uocalia corporis organa loquebatur) ; ostendit autem et humilitatem

5. Is 33, 16.— Proteu. Iacobi XIX, 3 6. Is 42, 1-4

24. idolatriam] idololatriam *M^{P.C.}*, ydolatriam *N* 25/26. dominus dixit] *inu. M* 26.
 ego hodie] hego odie *M* 30. manifestum] manistum *M^{A.C.}* 37. efferet] efferret *M*
 39. linum] lignum *M^{A.C.}N* 40. non] *om. M* 45. est¹] *om. N* ~ 45. elemosynam]
 hemosinam *N* ~ est²] eius *N^{A.C.}* ~ clamabit] *M^N*, clabit *M* 48/49. siue – loque-
 batur] *in marg. scrips. M¹, om. M* 49. ostendit] dit *M*

Domini Christi qui multa patiens non contradicebat. *Calamum* uero 50
quassatum Iudaeorum infirmitatem significat ; *non conteret* uero pro eo
 quod est confringet dictum est, id est cum sit potens sicut calamum
 quassatum Iudaeos confringere, sustinet tamen patiens sicut Deus.
Linum uero *fumigans* Iudaeorum furorem dicit ; *non extinguet* autem,
 non compescet, id est sicut linum fumigans, Iudaeorum furorem, 55
 potens destruere, sustinet patienter ut Deus. *In ueritate* uero *efferet iudi-*
cium suum tale est ac si diceret : Omnia a seipso complebit et per lon-
 ganimitatem et malorum patientiam sua iustitia superabit, ut non
 habeant excusationem, et tunc ultionem superinducet, nam tunc eos
 pessima comprehendent. 60

7. Idem. Spiritus Domini super me, eo quod unxit me ; euangeliza-
 re pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captiuis
 remissionem et caecis uisum.— Haec prophetia de carne Christi dicta est
 ad deitatem, nam *unxit me* significat uniuuit et deificauit me.

8. Idem. Sic dicit Dominus qui fecit caelum et firmauit terram et 65
 quae in ea sunt, qui dedit spiritum populo qui super eam est et spiritum
 calcantibus eam. Ego Dominus Deus uocaui te et dedi te in testamen-
 tum generis in lucem gentium aperire oculos caecorum, educere de
 uinculis uinctos et ex domo custodiae sedentes in tenebris.— *Testamen-*
tum generis dicit salutem totius humanitatis, nam idem est quod et *lux* 70
gentium. *Aperire* uero etc. significat corporaliter quoque Christo facta
 miracula, et in inferno gesta per incontaminatam ipsius animam illuc
 descendentis, et in omnibus gentibus per eius sanctum baptisma, et per
 eum largitionem sancti spiritus intelligibiliter illuminantis omnes animas
 hominum et *educentis* eas *de uinculis* infidelitatis et *de tenebris* idolatriae. 75

9. Idem. Nobiscum Deus. Scite gentes et uincimini (usque) pater
 futuri saeculi.— Existens ex Israel propheta futuram ex gente sua secun-
 dum carnem natiuitatem Dei uerbi praedicit : hoc enim est *nobiscum*
Deus. *Scite uero gentes et uincimini* significat : Subicimini diuinitati eius

7. Is 61, 1 [Lc 4, 18] 8. Is 42, 5-7 9. Is 8, 8 - 9, 5

54. linum] lignum N (*hic et infra*) 56. efferet] et efferet N 61. unxit] unxerit M
 68. educere] et ducere N

80 et credite in eum. *Imperium* uero *super humerum eius* dicit crucis gloriam,
inde enim coepit imperium fidei Christi. *Magni uero consilii angelum*
dicit eum quasi filium quidem consiliatorem, quasi uero missum ange-
lum. Dicens uero : *Puer natus est et filius datus*, significat duas Christi
85 naturas, qui quasi cum non esset *puer natus est*, quasi uero ante saecula
existens *filius datus est*.

10. Idem. Quaerite Dominum et cum inueneritis, eum inuocate.—
Haec monitio demonstrat quia Christus ueniens Deus est. *Inuocate* uero
significat credite in eum. Non enim de eo qui colebatur in templo Deo
et patre dicebat : *Quaerite* eum, sed de eo qui non uisus expectabatur,
90 id est Christo.

11. Idem. Apparui me non interrogantibus, inuentus sum me non
quaerentibus.— Hic de gentibus dicit non per legem et prophetas doctis
uel expectantibus Christum, quibus *apparuit* et *inuentus est* per suam tan-
tummodo bonitatem.

12. Idem. Non legatus nec angelus, sed ipse Deus ueniens saluauit
nos.— Haec propheta designat Christum Deum esse et non creaturam.

13. Daudid. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui
te.— *Hodie* de Christi natiuitate secundum carnem intelligitur.

14. Idem. Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gen-
tium reuelauit iustitiam suam.— *Salutare* et *iustitiam* Christum dicit.
100

15. Idem. Viderunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.— *Salutare*
dicit Dei uerbi carnis dispensationem.

16. Idem. Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis prae
principibus tuis.— *Propterea unctus* et commixtus deificauit humanitatem
105 *Deus Deus tuus*.

17. Osee. Caro mea ex eis. Quid tibi disponam, Ephraim ? Protegam
te, Israel, quia Deus sum ego et non homo.— Haec propheta docet

10. Is 55, 6 11. Is 65, 1 12. Is 63, 9 13. Ps 2, 7 14. Ps 97, 2 15. Ps 97, 3 16.
Ps 44, 8 17. Os 9, 12 + 11, 8-9

87. monitio] munitio *M^{a.c.}* 98. natiuitate] nauitate *N* 103. exultationis] l. *N*
(*id est* letitie) ~ principibus] p. *N* 104. humanitatem] humilitatem *M^{a.c.}* 106. ex]
et ex *N* ~ ephraim] *supra lin. scrips. M', om. M*

omnes quod ueniens Christus Deus est incarnatus, et non homo solus. Quod uero dicit : *Caro mea ex eis*, ostendit quod habeat ex Iuda secundum carnem natiuitatem. At in eo quod dicit : *Quid tibi disponam, Ephraim ? Protegam te, Israel*, miserentis est ac si diceret : *Quid tibi faciam, Ephraim ? Videlicet miserebor et protegam te. Ephraim* uero dicit et *Israel* X tribus quae in Samaria regnabantur : illi enim dicebantur Israel. Qui uero ex Iuda et Benjamin regnabantur in Hierusalem, dicebantur Iuda.

18. Idem. Ego uisiones multiplicauit et in manibus prophetarum similatus sum.— Hic sermo ex persona Christi est, significans ex eo uisiones omnes esse praefiguratas. *In manibus* uero *prophetarum similatus sum* ostendit quia sicut prophetae praedicauerunt de me, ita ego similatus hominibus ueni, nam similari de corporibus dicitur.

19. Ieremias. Domine, quare factus es sicut uitis in terra et sicut indigena declinans in diuersorio ? Numquid eris sicut homo dormiens aut sicut uir non potens saluare ? Et tu in nobis es, Domine, et nomen tuum inuocatum est super nos. Quare humiliatus es ut fieres homo ? — Praedicit haec prophetia per *declinare* quidem *in diuersorio* Christi natiuitatem in spelunca diuersorii, per *uitem* uero sermonem Domini dicentis : « Ego sum uitis ». *Indigenam* uero dicit eum propheta, uelut ex propria sua israelitica gente descensurum esse. Interrogatiue autem dixit : *Numquid eris sicut homo dormiens aut sicut uir non potens saluare ?*, quasi diceret : Ergo Domine, cum fies homo super terram, numquid extasin patieris tuae propriae deitatis, et fies sicut homo dormiens, et non poteris iuuare in nobis existens Deus et Dominus et dans nomen tuum in nobis ?

20. Idem. Hic Deus non extimabitur alter ad eum. Hic inuenit omnem uiam scientiae et dedit eam Iacob puero suo et Israel dilecto

18. Os 12, 11 19. Ier 14, 8-9 + ? (« Quare humiliatus es ut fieres homo ? »).— Io 15, 1 (15, 5) 20. Bar 3, 36-38

109. iuda] iudea N 113. X] decem N 116. similatus] simulatus M 119. ostendit — similatus] *in marg. scrips. M', om. M ~ similatus] s. sum N^{a.c.}* 121. ieremias] iheremias N (*hic et passim*) 124. praedicit] predixit* N 126. domini] *om. M* 134. omnem] hominem M

135 suo. Post haec in terris uisus est et cum hominibus conuersatus est.—
Omnem uiam scientiae ueterem legem dicit in Sina datam. Post haec uero
in terra uisus est etc. de carnis eius dispensatione dicit.

21. Idem. Et homo est et quis cognoscet eum ? — Haec prophetia ostendit Deum incarnatum qui Christus sit.

140 22. Idem. Haec dicit Dominus : Interrogate in gentibus quis audiuit
 quandoque talia quae fecit nimis uirgo Hierusalem.— Virginem Dei
 genitricem dicit.

23. Salomon in Prouerbiis. Sapientia aedificauit sibi domum et sup-
 posuit columnas VII.— Sapientiam dicit filium et uerbum Dei, domum
 145 uero carnem eius, VII uero columnas VII spiritus Dei qui super eum
 requiescunt, secundum subiectam Esaiæ uocem.

24. Idem in Canticis. Vulnerasti cor nostrum, soror mea sponsa, uul-
 nerasti cor nostrum in uno oculorum tuorum, in una positione — uel
 crine — colli tui. Quam pulchra facta sunt hubera tua, soror mea spon-
 150 sa, quam pulchra facta sunt hubera tua a uino, et odor uestimentorum
 tuorum super omnia aromata. Ortus conclusus, soror mea sponsa, ortus
 conclusus, fons signatus.— *Vulnerasti cor nostrum* pro eo quod est extare
 uel obstupescere nos fecisti dictum est. *In uno uero oculorum tuorum*, id
 est in miraculo in te sola tantummodo ingenti patrato ; *oculos* autem hic
 155 intelligibiles uirtutes diuinae mentis eius dicit : quod enim est oculus
 corpori, hoc est mens animae. *Positionem uero colli* dicit excellentiam
 humanae naturae. In aliis quidem mulieribus fluxus lactis ex huberibus
 corruptionem uirginitatis significat ; in Dei uero genitrice, in eo quod
 sine corruptione genuit et *hubera* eius lacte manauerunt, iure et spiritu
 160 decorata ea, non iniuriam ullam passa, dicit : decorata quidem uel *pul-*
chra facta, uelut quae uirginis et non corruptae sint mulieris ; *a uino* uero,
 id est ex spiritu sancto et incarnatione Domini. Intelligitur autem *a uino*

21. Ier 17, 9 22. Ier 18, 13 23. Prv 9, 1.— Is 11, 2 24. Ct 4, 9–10. 12

136. sina] syna N^{p.c.}, synam N^{a.c.} ~ uero] *supra lin. scrips. M', om. M* 141. hieru-
 salem] israel *ex graeco expectares (sed cf. 190)* 145. VII¹] septem N (*hic et infra*)
 148/149. uel crine] *glossa translatoris, non scribae* 154. tantummodo] tamen modo
 N 156. corpori] corporis N 160. passa] passam M

etiam hoc, id est ex proprio et inuiolato sanguine Dei genitricis naturaliter lacte manare hubera eius, non ex uiri consortio. *Odorem uero uestimentorum* diuinas uirtutes eius dicit : sicut enim uestimenta decorant corpus, ita uirtus animam. *Ortum uero clausum* et *fontem signatum* uocat Dei genitricem, sicut uirginem intactam uiro et sicut uarias uirtutes et uaria dona habentem et omnibus tradentem suas diuinas gratias. 165

25. Iezechiel. Dixit Dominus ad me : Fili hominis, porta haec clausa erit. Nullus transibit per eam, sed Dominus Deus solus. Et ingredietur et egredietur, quia ipse est qui praecedit et egredietur, et claudet ostia post se.— *Haec porta* prophetae uisa Dei genitricem praefigurabat, per quam solus Deus *ingressus* est et *egressus*, clausam eam uirginitate conseruans. Sciendum uero quod ex uirgine super naturam partum Dei uerbi praefigurabant Moysi uisus in monte Oreb incombusta rubus, et Aaron uirga quae sicca et sine humore germinauit, et Gedeon uellus quandoque quidem ipsum solum rorem ferens, quandoque uero ipsum tantummodo siccum permanens, insuper et de monte lapis caesus sine manibus et Daniel reuelatus, et trium puerorum caminus de igne rorem effundens. Et in Moysi quidem uisione, rubus quidem significat Dei genitricem, ignis uero in ea uerbi diuinitatem ; in Aaron uero uirga quidem Dei genitricem, germen uero Deum uerbum ; in Gedeon autem uellus quidem uirginem, ros uero Dei uerbum ; in Daniele autem mons quidem uirginem, lapis uero ex ea Deum uerbum ; in camino autem ignis quidem deitatem uerbi, ros uero incarnationem eius ex uirgine, ipse autem caminus Dei genitricem, de qua ignis et ros, id est Deus et homo natus est Christus. Huiusmodi ergo differentium figurarum euentum in Dei matre uirgine futurum esse conuenienter spiritus sanctus per Ieremiam quoque prophetam praeclamabat dicens : « Interrogate in gentibus quis audiuit quandoque talia quae fecit nimis uirgo Hierusalem ». 170 175 180 185 190

25. Ez 44, 2-3 et 5 + 46, 12.— Ex 3, 1-2 ; Nm 17, 8 ; Idc 6, 37-40 ; Dn 2, 34 (2, 45) ; Dn 3, 50 ; Ier 18, 13

163. id est] *om.* N 169. iezechiel] iezekiel M (*hic et passim*) 183. uirginem] -ne N 190. uirgo] inuirgo (?) M ~ hierusalem] *cf.* 141

XI [XVI]. De adoratione magorum

1. Esaias. Venient de Saba ferentes aurum et thus, et annuntiabunt salutare Domini.— Hic de trium magorum allata tripla oblatione Christo praedicat. Ipsi enim *annuntiauerunt salutare Domini* pro salute mundi, scilicet eius incarnationem, non tantum iis qui in Ierusalymis, sed etiam qui in Perside. Triplex uero est oblatio, ceu thure in duobus computato : nam extillatium myrrae dicitur myrra ; quod uero ex ipsa dissoluitur et instar fermenti mollescit dicitur thus. Itaque dicens propheta *aurum* et *thus* significauit tres oblationes oblatas Christo secundum euangelium, id est « aurum, thus et myrram ». Significant uero aurum quidem uniuersaliter regalem Christi dignitatem, thus uero diuinam potentiam : thus enim erat quod sacrificabatur a gentibus diis eorum, myrra uero carnis Christi mortificationem : nam sepultum eum myrra et aloe Ioseph procurauit secundum priscam consuetudinem.

2. Idem. Et sabaim uiri sublimes ad te transibunt et in te adorabunt, quoniam Deus in te est, et non est amplius Deus praeter te. Tu enim es Deus et nesciuimus.— Hic fortiores et *sublimiores* gentium in infidelitate figurat, quia et ipsi subicientur et *in te* Deo credentes *adorabunt*.

3. Daud. Reges Tharsis et insulae munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent, et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes seruient ei.— Haec prophetia de omnibus gentibus *offerenda dona* Christo praedicat.

4. Idem. Et uiuet et dabitur ei de auro Arabiae.— *Viuet* in anima est et corpore. Ex hoc ergo demonstrat quia incarnabitur Deus uerbum, et

XI [XVI]. 1. Is 60, 6.— Mt 2, 11 ; cf. Io 19, 39 2. Is 45, 14-15 3. Ps 71, 10-11 4. Ps 71, 15

XI [XVI].— 3. saba] sabba* N 6. tantum] tamen N 7. perside] *add.* erant N ~ triplex] triples M^{a.c.} ~ thure] M'N, theri M 8. myrrae] mirre N (*hic et saepius*) ~ myrra] mirra M^{a.c.} 11. significant] -cat M 12. christi] *add.* genitricem N^{a.c.} ~ diuinam] *add.* eius* N 13. sacrificabatur] -catur N 18. nesciuimus] M'N, nescimus M 20. tharsis] tharsis M 22/23. dona christo] *inu.* M 25. incarnabitur] incarnabiliter N

dona ei offerent omnes gentes ; nam per *aurum Arabiae* significat totum mundum : a parte enim totum cognoscitur.

5. Idem. Myrra et gutta et cassia a uestimentis tuis, a gradibus eburneis ex quibus laetificauerunt te.— Haec prophetia aromaticam oblationem magorum quam obtulerunt Christo. *Gradus uero eburneos* gentis Persarum et urbium eorum fortitudinem designat ; *uestimenta* uero dona Christi dicit, quasi diceret : A fortissimis urbibus et gentibus afferent tibi dona pigmentaria de donis tuis, Domine, quae dedisti eis, *ex quibus* et *laetificauerunt* te, uelut ante omnes gentes docti et subditi dispensationi tuae primitiaeque gentium facti.

XII [XVIII]. De hypapante

1. Michaeas. Ecce ego mitto angelum meum, et praeuidebit uiam ante faciem meam, et subito ueniet ad templum sanctum suum Dominus quem uos quaeritis.— *Angelon*, articulo praeiacente *tòn*, dicit filium, « magni consilii angelum » ; *praeuidebit* uero *uiam ante faciem meam*, id est per baptismum in trinitatem fidem. *Subito* uero *ueniet ad templum sanctum suum Dominus*, infantiae eius aduentum ante miracula dicit ad templum. Nam in baptisate manifestationem eius praedixit Iohannes ; post miracula uero praedicabant ipsi quibus beneficia praestabantur ; secundae uero eius praesentiae nullus praecursor fuit, sed ipse *subito* portatus a matre de Bethleem aduenit.

2. Simeon. Nunc dimittis seruum tuum, Domine, etc.— *Nunc dimittis* ab hac uita dicit ad futuram gloriam ; *secundum uerbum tuum* uero secundum perceptum dicit oraculum, quo « ei responsum fuerat non uidere se mortem donec uideret Christum Domini ». *Salutare* uero car-

5. Ps 44, 9

XII [XVIII]. 1. Mal 3, 1.— cf. Is 9, 5 2. Lc 2, 29–32.— cf. Lc 2, 26

26. offerent] offorent *M* 29. ex] *om.* *N* ~ laetificauerunt] delectauerunt *N* 32. et gentibus] *supra lin. scrips.* *M'*, *om.* *M*

XII [XVIII].— 1. hypapante] -ten *M^{a.c.}*, ypapante *N* 4. et] *iter.* *N* 6. uero] *om.* *N* 7. in trinitatem fidem] *scripsi ex graeco*, trinitatis in fidem *M*, in fidem trinitatis *N* 13. simeon] symeon *N* (*hic et passim*) ~ tuum] *om.* *N* 15. perceptum] preceptum *N*

nis dispensationem dicit Dei uerbi ; *lumen* autem *ad reuelationem gentium*, ipsum Christum qui gentes illuminauit et *gloria* factus est *Israel*, quasi secundum carnem ex eo natus.

20 3. Idem. Ecce hic positus est etc.— *Ruinam* infidelium et *resurrectionem* credentium *in Israel* dicit ; *signum* uero *cui contradicetur* intelligitur et dei-fera caro Domini de qua dubitant multi haereticorum, et pretiosa et uiuifica crux quae « stultitia quidem perditis, uirtus uero Dei fidelibus » cognoscitur. *Gladium* uero tristitiam Dei genitricis in cruce dicit ; *cor-*
25 *dium* uero *cogitationes*, haesitationem apostolorum.

4. Daudid. Dominus in templo sancto suo, Dominus in caelo sedes eius.— Hoc manifeste corporalem Christi praesentiam *in templo* dicit ; *thronum* uero *eius in caelo*, diuinum eius uniuersale regnum.

5. Idem. Deus in loco sancto suo, Deus qui habitare facit unanimes
30 in domo.— Hic *locum sanctum* Dei in Hierusalem templum dicit, in quo prius quidem Deus inhabitare fecit sanctos : hi enim sunt *unius moris*, posterius uero ipse quoque in id corporaliter accessit.

6. Idem. Videbitur Deus deorum in Sion.— *Deum* quidem dicit Christum ; *deos* uero principes et pios, principes quidem secundum
35 legem dicentem : « Deos populi tui non maledices », pios uero secundum « Ego dixi dii estis ». *Sion* uero hic dicit Hierusalem, in qua Deus corporaliter uisus est.

7. Idem. Beati qui habitant in domo tua, Domine, etc.— De Symeon et Anna dicit.

40 8. Idem. Lux orta est iusto etc.— *Lucem* dicit Christum, *iustum* uero Simeon, *rectos* uero *corde* prophetas et Abraam, qui gauisi sunt intelligibiliter uidentes incarnationem Dei secundum euangelium.

9. Esaias. Confortamini, manus remissae et genua dissoluta, confortamini et nolite timere.— Senescentia membra dicit Symeonis.

3. Lc 2, 34-35.— I Cor 1, 18 4. Ps 10, 4 5. Ps 67, 6-7 6. Ps 83, 8.— Ex 22, 27 ; Ps 81, 6 [Io 10, 34] 7. Ps 83, 5 8. Ps 96, 11.— cf. Io 8, 56 9. Is 35, 3-4

20. ruinam] -na *M* 22/23. et uiuifica crux] et uiuica crux *M*, crux et uiuifica* *N* 27. corporalem christi praesentiam] christi praesentiam corporalem *N* 29. deus¹] dominus *N* ~ loco] celo *N*^{a.c.} ~ habitare] *M'N*, habire *M* ~ facit] -cis *N* 41. intelligibiliter] -gibiter *M*

10. Idem. Sic dicit Dominus : Caelum mihi sedes, terra uero scabel- 45
lum pedum meorum. Quam ergo domum aedificabitis mihi ? uel quis
locus requiei meae ? Omnia enim haec fecit manus mea, et sunt mea
haec, dicit Dominus.— Hoc Domini est de Hierosolymis templum uili-
pendentis, uelut indignum praesentia sua. Nam post incarnationem eius
in omni loco uictimae sine sanguine et oblationes ei offeruntur. Testi- 50
monium uero perhibet de hoc Stephanus protomartyr in Actibus apo-
stolorum dicens : « Salomon uero aedificauit sibi domum, sed non Altis-
simus in manufactis templis habitat ».

11. Salomon in tertio Regnorum. Domine Deus Israel, non est sicut 55
tu Deus in caelo sursum et in terra deorsum. Si caelum et caelum caeli
non sufficiunt tibi, quomodo et domus haec quam aedificaui nomini
tuo ? — Hic prophetat Salomon ingressum in templum Domini, de quo
admirans atque stupescens dixit : *Si caelum et caelum caeli* incircumscrip-
tam substantiam tuam capere *non sufficit, quomodo* potest te capere tem-
plum quod *aedificaui nomini tuo* ? *Caelum* uero, firmamentum ; *caelum* 60
caeli primum caelum dicit. Sicut enim nos habemus caelum firmamen-
tum, ita et firmamentum habet caelum quod ante se fuit sibique super-
positum.

12. Abacuc. Dominus in templo sancto suo ; expauescat a facie eius 65
omnis terra. Domine, audiui auditionem tuam et timui.— Et hic ad tem-
plum carnalem Domini praesentiam dicit ; *omnem uero terram*, totum
genus humanum.

13. Michaeas. Erit Dominus in uobis in testimonium, Dominus de 70
domo sancta sua ; propterea ecce Dominus egredietur de loco suo.—
Deitate incomprehensibili et immobili, *Dominus egredietur* necessario
secundum corpus intelligitur. Potest autem intelligi secundum iram

10. Is 66, 1-2.— Act 7, 47-48 11. III Rg 8, 23 et 27 12. Hab 2, 20 et 3, 2 13.
Mi 1, 2-3

46. meorum] eorum *M* 48. domini] enim *N* ~ de] *om. M*, de hebreo *N* ~ uili-
pendentis] uilipetentis *M* 51. hoc] hoc et *N* 55. et in terra deorsum] *om. M* 62.
se] *om. N* ~ sibique superpositum] *inu. N^{p.c.}*, positum sibique *N^{a.c.}* 66. uero ter-
ram] *inu. N* 70. incomprehensibili] *M^pN*, incompresibili *M* ~ egredietur] -ditur
N^{p.c.}

egredi, id est cum Deus non delectetur in legis templo, egreditur ex eo, id est derelinquit illud desertum. Hoc enim dicit : *Erit in testimonium*, id est cum ista contigerint, scietis uestram perditionem.

75 14. Aggeus. Magna erit gloria <domus> huius nouissima super primam, dicit Dominus omnipotens.— Post conuersionem captiuitatis de Babylone, cum aedificaretur templum et ipse Aggeus propheta praesens adesset, dicta est haec prophetia. Habet autem exitum in Christo :
80 ingresso enim eo in templum in die hypapantes, facta est *gloria* templi gloriosior *super primam* quam fecit Salomon.

XIII [XI]. De fuga in Aegyptum

1. Esaias. Ecce Dominus sedet super nubem leuem et ueniet in Aegyptum, et concutientur omnia manufacta.— *Nubem leuem* Dei genitricem dicit, *nubem* quidem uelut imbrem deitatis ferentem, *leuem* autem uelut uirginem et sublimissimam gloriam. *Concutientur* autem *omnia manufacta* dispersionem idolorum significat post in Aegyptum Christi descensionem ibidem factam.

2. Idem. Cognoscetur Dominus Aegyptiis, et timebunt Aegyptii
10 Dominum in die illa.— *Cognoscetur* significat grate suscipietur siue creditur.

XIV [XII]. De pueris

1. Ieremias. In die illa, dicit Dominus, peribit cor regis et cor principum, et sacerdotes obstupescunt, et prophetae mirabuntur.— *Regem* et *principes* dicit Herodem et qui circa eum erant, *sacerdotes* et *prophetas*

14. Agg 2, 9

XIII [XI]. 1. Is 19, 1 2. Is 19, 21

XIV [XII]. 1. Ier 4, 9

75. domus] *ex graeco addidi* 77. babylone] babilone *N^{p.c.}*, babilonie *N^{a.c.}* 80. primam] -ma *N*

XIII [XI].— 5. imbrem] ymbrem *M^{p.c.}* 6. sublimissimam] *M^{p.c.}*, sublimissam *M*, subleuissimam *N^{a.c.}* (*ut uid.*)

Zachariam patrem praecursoris et qui cum eo sacerdotes erant, qui et obstupuerunt, quaesito Ihesu et non inuento.

2. Idem. Vox in Rama audita est, lamentatio et multus fletus, Rachel plorans filios suos, et noluit consolari quia non sunt.— *Rama* excelsam dicit, *Rachel* Bethleem ubi Rachel sepulta est. 10

3. Idem. Sic dicit Dominus : Cesset uox tua a fletu tuo et oculi tui a lacrimis, quia merces operibus tuis, et conuertentur de terra inimicorum ; stabilis es filiis tuis.— Hic sermo consolatorie ad Bethleem dictus est. *Opera* uero Bethleem filios eius dicit, quibus pro morte quam pro Christo subierunt multa merces data est. *Terram inimicorum* dicit infernum, ex quo *conuertentur* de morte ad uitam scilicet sempiternam. *Stabilem* uero dicens eam *filiis suis*, significauit claritatem loci, quia tale bonum in alio loco non contigit, uelut in ea Christo nato. 15

4. Daud. Considerat peccator iustum et quaerit mortificare eum ; Dominus autem non derelinquet eum in manibus eius.— *Peccatorem* dicit Heroden, *iustum* uero Christum. 20

5. Idem. Obseruabit peccator iustum et fremet super eum dentibus suis ; Dominus autem irridebit eum quoniam prospicit quod ueniet dies eius.— *Diem* dicit malam mortem Herodae : seipsum enim interfecit.

6. Idem. Scrutati sunt iniquitatem, defecerunt scrutantes scrutinium.— Heroden dicit et satellites eius. 25

7. Idem. Peccator uidebit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet ; desiderium peccatorum peribit.— *Peccatorem* quem et supra, *desiderium* uero spem eius de Christi morte qua frustratus est.

8. Idem. Cadent a latere tuo mille et d(ecem) m(ilia) a (dextris) t(uis), tibi a(utem) n(on) ap(propinquabit) ; u(erumtamen) o(culis) t(uis) c(onsiderabis) et r(tributionem) p(eccatorum) u(idebis), q(uoniam) t(u) e(s), D(omine), s(pes) m(ea). A(ltissimum) p(osuisti) r(efugium) t(uum). 30

2. Mt 2, 18 [Ier 38, 15] 3. Ier 38, 16-17 4. Ps 36, 32-33 5. Ps 36, 12-13 6. Ps 63, 7 7. Ps 111, 10 8. Ps 90, 7-10

XIV [XII].— 7. obstupuerunt] *M'N*, ostipuerunt *M* 17. significauit] -cat *M^{a.c.}*
25. idem] *om. N* 30/34. mille - f(lagellum)] usque *M*

35 N(on) a(ccedent) a(d) t(e) m(ala) et f(lagellum) non appropinquabit
tabernaculo tuo.— Partem dicit coetaneorum Christi, id est occisorum
infantium. *Retributionem* uero *peccatorum* dicit ex superstite Christo tur-
pissimam mortem Herodae : nam sui ipsius homicida factus est.

9. Idem. Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit
eos.— *Habitantem in caelis* Deum et patrem dicit, *irridebit* uero longani-
40 miter patietur ; *Dominum* uero filium uocat, *subsannabit* autem latebit
aut fallet (cum latuisset enim Christus, in subsannatione et derisu
remansit Herodes), quasi diceret : Deus quidem et pater longanimiter
sustinebit, Dominus et filius fallet persequentem, Herodes autem spe
cassus in subsannatione et derisu consistet.

45 10. Salomon in Prouerbiis. Quaerent me mali et non inuenient.—
Malos dicit Heroden et qui cum eo erant.

11. Esaias. Terribilis uisio et dura annuntiata est mihi. Contemnens
contemnit, praeuaricans praeuaricatur. Super me Elamitae, et legati Per-
sarum super me ueniunt.— *Praeuaricantem* Herodem dicit, *Elamitas*
50 autem et *legatos Persarum* magos qui dona Christo obtulerunt.

XV [XIII]. De reditu ex Aegypto

1. Ioel. Ex Aegypto uocauit filium meum.— *Filium* proprie dicit
Christum, natura et ueritate filium Dei. Nam populus Israel egrediens
5 de Aegypto, etsi filius dicebatur, indigne tamen : idolis enim sacrifi-
cans, indignus Deo est. Itaque sermo non est de Israel, sed de Christo
firmitatem habet.

9. Ps 2, 4 10. Prv 1, 28 11. Is 21, 1-2
XV [XIII]. 1. Mt 2, 15 [Os 11, 1]

36. uero peccatorum] *inu.* N 49. herodem] -des N^{a.c.} 50. magos] magnos N^{a.c.}
XV [XIII].- 1. reditu] -to M

XVI [XIV]. Quando remansit Ihesus a parentibus suis in Hierusalem etc.

1. Ihesu Sirach Sapientia. Sapientia laudabit animam suam et in medio populi sui gloriabitur, et in ecclesia Altissimi os suum aperiet et in conspectu uirtutis eius gloriabitur. Ego ex ore Altissimi processi et sicut caligo cooperui terram. Ego in sublimibus habitauit, et thronus meus in columna nubis.— Hic sermo prophetat de personato uerbo et filio patris, qui sedens *in medio seniorum populi sui* et docens compleuit prophetiam. 5 10

2. Daud. Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernet. V(sque) q(uo) i(udicatis) i(niquitatem) et f(acies) p(eccatorum) s(umitis) ? I(udicate) e(genum) et p(upillum) et p(auperem) h(umilem) i(ustificare), e(ripite) p(auperem) et e(genum), d(e) m(anu) p(eccatoris) l(iberate). N(escierunt) n(ec) i(ntellexerunt), in tenebris ambulant.— *Deum* secundum naturam dicit, *synagogam uero deorum* principes quos obiurgat dicens : *Vsque quo iudicatis iniquitatem ? Nescierunt uero nec intellexerunt, in tenebris ambulant* de infidelitate eorum dicit. 15

3. Idem. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraam, quoniam dii fortes terrae uehementer eleuati sunt.— *Principes populorum* dicit Iudaeorum pontifices et scribas et reliquos principes, *Deum uero Abraam* dicit Christum. Dicendo uero : *Dii fortes terrae uehementer eleuati sunt* legitur per hyperbaton, scilicet principes Iudaeorum, id est contra Christum. 20

4. Idem. Dominus narrabit in scriptura populorum suorum et principum horum qui fuerunt in ea.— *Dominum* Christum dicit ; *narrabit* autem *in scriptura*, id est nihil mundanum docebit, sed omnia de diuina scriptura legis, in conspectu *populorum et principum* Iudaeorum qui nati sunt in eadem scriptura legis : idcirco enim et subiunxit *qui fuerunt in ea*. 25

XVI [XIV]. 1. Sir 24, 1-4.— cf. Lc 2, 46 2. Ps 81, 1-5 3. Ps 46, 10 4. Ps 86, 6

XVI [XIV].— 4. sapientia¹] *add.* id est Sarahc M 12/15. u(sque) q(uo) — i(ntellexerunt)] usque M 13/14. et p(auperem) h(umilem)] humilem et pauperem LXX et *Vulgata* 29. et] *om.* N

XVII [XV]. De Christo et Iohanne Baptista

1. Zacharias. Et tu, puer, propheta Altissimi uocaberis etc.— *Altissimum* quidem dicit Christum, *prophetam* uero eius Iohannem filium suum. *Vias* uero Christi quae praeparentur, mandata eius dicit, quas praecurrens Iohannes docuit, baptizans in paenitentia.

2. Abacuc. Ante faciem eius ibit uerbum, et exhibit in eruditionem secus pedes eius.— *Faciem* Dei dicit filium ; praecedens uero eum *uerbum*, Iohannem, ut est « Vox clamantis in deserto : Parate uiam Domino, rectas facite semitas Dei nostri ». *Exhibit* uero *secus pedes eius* rursum Christum dicit, scilicet *secus pedes* Iohannis, id est post eum statim, *exhibit* Christus *in eruditionem* qua erudiuit eos Iohannes, baptizans eos in paenitentia. Nam ipso baptismate Iohannis baptizatus est Christus.

3. Esaias. Regem cum gloria uidebitis. Vox clamantis in deserto etc. Omnis uallis inplebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erint praua in directa et aspera in uias planas.— *Regem cum gloria* Christum dicit, *uocem* uero praecursorem Iohannem, *ualles* et *montes* et *colles*, *praua* et *aspera* alienatas Christo superstitiones quae ueniente Christo cessabunt et *in directa* et *uias planas* mutabuntur. *Videbit* uero *omnis caro*, uidelicet cognoscet omnis humanitas uenientem Christum.

XVIII [XVII]. De baptismo

1. Iezechiel. Vidi, et ecce aqua descendens a latere dextro, et factus est sicut egressus uiri egressus eius, et transiuit in aquam aqua remissionis. Et dixit Dominus ad me : Fili hominis, haec aqua uadens contra Galilaeam sanctificabit aquas, et erit omnis anima super quam uenerit aqua ista, uiuet et sanabitur.— Duas *aquas* hic dicit : sensibilem quidem

XVII [XV]. 1. Lc 1, 76 2. Hab 3, 5.— Is 40, 3 [Mt 3, 3 (Mc 1, 3 ; Lc 3, 4)] 3. Is 33, 17 + 40, 3-5

XVIII [XVII]. 1. Ez 47, 2-3 + 8-9

XVII [XV].— 12. qua] *scripsi*, quam *MN* 16. praua] *pra N*

XVIII [XVII].— 6. quam] *aquam N*

baptismum et intelligibilem Dominum Ihesum Christum. Ipse enim est et *remissio* nominatus, qui et in *Galilaea* habitauit et pertransiens *sanctificauit aquas*. 10

2. Idem. Aspergam super uos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inmunditiis uestris et ab omnibus idolis uestris, et mundabo uos. Et dabo uobis cor nouum, et spiritum nouum dabo uobis.— *Aquam mundam* baptismum dicit : ipsa enim sola potest mundare peccata. *Cor* uero *nouum et spiritum nouum* ex cruentis ueteris testamenti uictimis ad spiritalem cultum mutationem significat. 15

3. Idem. Dixit Dominus ad uirum qui erat indutus podere, id est talarum uestem : Da signum super frontes uirorum gementium et dolentium in omnibus iniquitatibus suis.— *Dolentes* dicit populos ex gentibus paenitentes ; *signum* uero *in frontibus* per sanctum chrisma signaculum post baptisma significat. 20

4. Ieremias. Ecce sicut leo ascendet de medio Iordane.— Id est Christus sicut rex, non ut seruituti subactus a peccato.

5. Daud. Dominus diluuium suum habitat.— *Diluuium Domini* baptismum dicit. 25

6. Idem. Accedite ad eum et illuminamini, et facies uestrae non confundentur.— Hic *illuminamini* baptizamini dicit, *facies* animas intelligibiles.

7. Idem. Veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit.— *Veritatem* dicit Christum sicut uerbum Dei, *iustitiam* uero spiritum sanctum et uocem patris dicentis : « Hic est filius meus dilectus etc. ». 30

8. Idem. Viderunt te aquae, Deus, uiderunt te a(quae) et t(imuerunt), et turbatae sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum.— *Aquas* dicit Iordanis, ubi Christus baptizatus est ; *timuerunt* uero significat quia non ausae sunt eum tenere, sicut ceteros qui baptizantur. Illi enim tenebantur ab 35

2. Ez 36, 25-26 3. Ez 9, 3-4 4. Ier 30, 13 5. Ps 28, 10 6. Ps 33, 6 7. Ps 84, 12.— Mt 3, 17 8. Ps 76, 17.— Mt 3, 16

18. gementium] gentium *M* 24. habitat] inhabitat* *N* 31. est] *om.* *M* 32. a(quae) et t(imuerunt)] *om.* *M* 35. baptizantur] baptizabantur *N*

aqua enuntiantes peccata sua, hic autem ceu sine peccato « statim ascendit de aqua », sicut ait euangelium.

9. Idem. Eleuauerunt flumina, Domine, eleuauerunt flumina uoces suas, a uocibus aquarum multarum.— *Flumina* in scripturis, quando
40 Tigris aut Euphrates uel alia ponuntur, homines circum habitantes intelliguntur. *Eleuauerunt* ergo *uoces suas* ad Deum, scilicet Altissimum, discedentes ab idolis ; *collisiones* uero *a uocibus aquarum multarum* dicit intelligibiles medicinas, ex aquis baptismatis factas per sanctum spiritum.

10. Idem. Vox Domini super aquas, Deus gloriae tonuit, Dominus
45 super aquas multas.— *Vocem Domini* uerbum Dei dicit, scilicet filium uenientem super aquas Iordane ; *Deus* uero *gloriae tonuit*, pater de caelo dicens : « Hic est filius meus etc. » ; *Dominus super aquas multas*, spiritus sanctus sanctificans baptismatis natatoria.

11. Idem. Annuntiauerunt caeli iustitiam eius, et uiderunt omnes
50 populi gloriam eius. Confundantur omnes qui adorant sculptilia et q(ui) g(loriantur) i(n) s(imulacris) suis.— Per *caelos* uocem patris de caelo significat. *Viderunt omnes populi gloriam eius*, caelitus testimonio dato, uelut filio Dei.

12. Esaias. Terra Zabulon et terra Nephthalin etc. Populus sedens in
55 tenebris uidit lucem magnam. Habitantes in tenebris et umbra mortis, lux fulgebit in uobis.— *Tenebras et umbram mortis* dicit legem et incredulitatem, *lucem* uero *magnam* Christum et quae est in eum fidem.

13. Idem. Laetare, deserta sitiens, exultet deserta et floreat sicut
60 liliu(m), et efflorebunt et exultabunt deserta Iordane, et populus meus uidebit gloriam Domini et altitudinem Dei.— Haec prophetia baptismum significat. *Gloriam* uero *Domini et altitudinem Dei*, de caelo testimonium patris et spiritus super Christum ; intelligitur uero et uniuersa-

9. Ps 92, 3-4 10. Ps 28, 3.— Mt 3, 17 11. Ps 96, 6-7 12. Is 8, 23 - 9, 1 13. Is 35, 1-2

38/39. uoces suas] *scripsi ex graeco*, uocem suam *M*, u. s. *N* 40. tigris] tygris *N* 41. uoces suas] uocem suam *M* ~ deum] dominum *M* 43. sanctum spiritum] *inu.* *N* 47. est] *supra lin. scrips.* *M* 48. sanctificans] *scripsi*, significans *MN* 50/51. et q(ui) - s(imulacris) suis] etc. *M* 54. zabulon] zabolon *M^{a.c.}* ~ nephthalin] *M'*, neptalin *MN* 60. domini ... dei] *ex graeco et commentario scripsi*, dei ... domini *MN*

lis in toto mundo praedicatio ueritatis *gloria et altitudo Dei*. Desertam uero sitientem uerbum Dei dicit gentes propter infidelitatem earum usque ad Christum, quae fidem suscipientes *effloruerunt sicut lilium*. Deserta uero Iordane uocat infideles Iudaeos qui effloruerunt pariter et exultauerunt eiusdem fide suscepta. 65

14. Idem. Et faciet Dominus sabaoth omnibus gentibus in monte isto. Bibent laetitiam, bibent uinum, ungentur unguento in monte isto. Trade haec omnia gentibus, nam consilium istud in omnes gentes.— 70
Bibent laetitiam et *bibent uinum* de diuino sanguine Christi dicit, *ungentur unguento* de baptisate.

15. Idem. Videbunt gentes gloriam tuam et cuncti reges iustitiam tuam, et uocabit nomen tuum nouum, Dominus nominabit illud.— 75
Nomen nouum christianismum dicit.

16. Idem. Consulentibus uero mihi uocabitur nomen nouum, quod benedicetur super terram ; benedicent enim Deum uerum.

17. Idem. Manifesti erunt qui signati sunt legem discere.— *Signatos* baptizatos dicit, *legem* uero mandata Christi.

18. Idem. Haurite aquam cum laetitia de fontibus saluatoris.— *Fontes saluatoris* natatoria dicit baptismatis, quae per legem spiritalem sunt, id est per euangelium, data. 80

19. Idem. Beati qui seminant super omnem aquam, ubi bos et asinus calcat.— Hic sensibilem dicit *aquam* baptismatis ; *semen* in ea, filiorum adoptionem, id est beati qui proprios filios in aquam proiciunt et faciunt christianos ; *bos et asinus*, iudaicus atque gentilis populus. 85

20. Idem. Aperiam in montibus flumina, et in medio camporum fontes faciam, et deserta in stagna aquarum et terram sitientem in aquae

14. Is 25, 6-7 15. Is 62, 2 16. Is 65, 15-16 17. Is 8, 16 18. Is 12, 3 19. Is 32, 20 20. Is 41, 18-19

64. earum] *M'*, eorum* *MN* 66. infideles] *M'N*, infides *M* 67. eiusdem] eadem *N* 70. trade] tradet *N* 74. uocabit ... nominabit] -bunt ... -bunt *N* 75. christianismum] -nissimum *M^a.c.N* 76. consulentibus] *MN* (βουλεύουσιν), seruientibus (δουλεύουσιν) *ex graeco expectares* 77. benedicetur] -centur *M* 80. haurite] aurite *N* 81. spiritalem] *scripsi*, -tualem *M*, -tuales *N*

ductibus ponam.— *Montes et campos et desertam et sitientem terram infidelitatis regiones dicit, flumina uero et fontes et aquae ductus baptismatis*
 90 *aquas.*

21. Idem. Faciam in deserta uiam et in inaquosa flumina. Benedicent me bestiae agri.— *Desertam et inaquosam et flumina eadem quae supra, bestias uero agri gentes dicit.*

95 22. Idem. Et erit super omnem montem excelsum et super omnem collem sublimem aqua pertransiens in die illa.— Et haec de baptismo dicta sunt sicut superius.

23. Idem. Quia dirupta est in deserto aqua et uallis in terra sitiendi, et inaquosa in stagna et in terra sitiendi fons aquae, ibi erit uia munda et
 100 *uia sancta uocabitur.— Et haec superioribus aperte concinunt.*

24. Idem. Laetare, sterilis quae non parit, erumpe et clama, quae non parturit, quia multi filii desertae magis quam eius quae habet uirum.— *Sterilem et quae non parturit ecclesiam dicit ex gentibus ; eandem quoque desertam uocat, uelut nec per legem nec per prophetas desponsam uel*
 105 *copulatam Deo. Multos uero filios eius nominat, qui ex ea per baptismum regenerantur. Quae uero habet uirum dicit ex Israel synagogam, quasi per legem et prophetas coniunctam Deo, et uelut competenter parientem, nec multos filios spiritalis generantem uiro suo Deo.*

25. Idem. Luminare luminare, I(erusalem), uenit enim lumen tuum,
 110 *nam gloria Domini super te orta est. Leua in circuitu oculos tuos et uide congregatos filios tuos. Ecce uenerunt filii tui de longe, et filiae tuae super humeros leuabuntur.— Lumen et gloriam Domini Christum dicit ; filios uero et filias quae super humeros leuentur eos qui per lauacrum regenerantur significat.*

21. Is 43, 19-20 22. Is 30, 25 23. Is 35, 6-8 24. Is 54, 1 25. Is 60, 1 et 4

93. bestiae] omnes bestiae N ~ eadem quae] eademque que N 95. et¹] om. N ~
 montem excelsum et super] *in marg. scrips. M', om. M ~ omnem²] om. M* 98.
 deserto] M', derto M, sertto N 101. non²] om. N 103. parturit] *scripsi dubitanter,*
 parturiret M, parturiet* N 108. spiritalis] -tuales MN 110. domini] dei N 111.
 filios tuos] *inu. N* 113. eos] omnes M

26. Idem. Haec dicit Dominus : Ecce ego declino ad eos sicut flumen pacis et sicut torrens inundans gloriam gentium ; filii eorum super humeros portabuntur et super genua consolabuntur.— *Flumen pacis* etc. Christus est ; *fili*i uero *super humeros portabuntur* et reliqua, eos dicit qui ex gentibus baptizantur credentes in eum. 115

27. Idem. Ne memoramini pristina et antiqua ne computate. Ecce ego facio noua quae nunc orientur, qui deleo iniquitates tuas et peccata tua propter me.— *Noua* dicit nouum testamentum simul atque baptismatis gratiam. Dicens enim : *Qui deleo iniquitates tuas propter me*, ostendit quia non ex operibus legis, sed Dei gratia gratis delentur iniquitates eorum qui baptizantur. 120 125

28. Idem. Quia dabo aquam in siti ambulanti in inaquosa, et effundam spiritum meum super semen tuum et benedictiones meas in filios tuos.— Et hic *aqua* baptismum significat, *semen* uero Christum in quo *spiritus* Dei supereffusus est ; *benedictiones* uero tuas, id est de te datas Abraam ; *fili*os uero dicit apostolos, per quos omnes gentes filii adoptiui Deo fient, et semen spiritale patri gentium Abraam computabitur. 130

29. Idem. Quoniam abluet Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et reliquiae Israel mundabuntur de medio ipsorum spiritu unctionis et spiritu ustionis.— *Spiritum unctionis et ustionis* dicit baptismum per aquam et igneam spiritum sanctum, per quae omnes *sordes* peccatorum credentium Iudaeorum et gentium emundabitur. 135

30. Idem. Miserens eorum Deus miserebitur eis et per fontes aquarum educet eos.— Et hic *fontes* baptismum dicit.

31. Ioel. Et erit in die illa, extillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lac et mel, et omnes emissiones Iuda fluent aquas, et fons ex domo Domini egredietur.— Hoc manifeste dulcem Christi fidem significat in Iudaeis per baptismum. *Domus enim Domini* secundum scriptu- 140

26. Is 66, 12 27. Is 43, 18-19 et 25 28. Is 44, 3 29. Is 4, 4 30. Is 49, 10 31. Ioel 4, 18.— Io 7, 37 et 38

120. pristina] -nam N 127. meas] *M et graecum*, tuas N (*cf. infra*) 133. israel] *ex graeco ierusalem expectares* 135. igneam] *ignem M ~ quae] quem N* 140. ex] *de N*

ram Israel est, ex quo uitae *fons* emanauit, filius Dei secundum carnem
 qui dixit : « Qui sitit ueniat ad me et bibat » et « qui credit in me, flu-
 145 mina de uentre eius fluent aquae uiuae ».

32. Zacharias. In die illa egredietur aqua uiua ex Hierusalem, dimi-
 dium eius in mare primum et dimidium eius in mare nouissimum, et in
 aestate et in uere sic erit. Et erit Dominus in regem super omnem ter-
 ram. In die illa erit Dominus unus et nomen eius unum, circumdans
 150 omnem terram et deserta. – *Aquam uiuam* baptisma dicit, uiuificans ani-
 mas, quod initium habuit a *Hierusalem*, nam inde radix fidei germinauit.
 Perseuerantiam uero eius in diuersa tempora dicit, quia in omni tem-
 pore perficitur baptisma et in aeternum non deficiet.

33. Michaeas. Quia amator misericordiae est, ipse conuertet et mise-
 155 rebitur nos et praecipitabit peccata nostra in profunda maris. – *Conuer-
 sionem* Christi praedicationem dicit, *profunda* uero *maris* baptisma.

XIX [XX]. De temptatione

1. Daud. Et operui in ieiunio animam meam, et factum est in obpro-
 brium mihi. – Cum ieiunasset Dominus XL dies et temptatus esset a dia-
 5 bolo, completa est haec prophetia.

2. Idem. Inimicus inproperauit Domino. – Et haec in eadem tempta-
 tione completa est.

3. Moyses in Deuteronomio. Non in solo pane uiuit homo, sed in
 omni uerbo quod procedit de ore Dei. – Haec prophetia finem habuit
 10 in temptatione diaboli dicentis Christo : « Dic ut lapides isti panes
 fiant ».

32. Za 14, 8-10 33. Mi 7, 18-19

XIX [XX]. 1. Ps 68, 11 2. Ps 73, 18 3. Mt 4, 4 [Dt 8, 3]. – Mt 4, 3

149/150. in die illa erit – deserta] *ante* in die illa egredietur *transp.* N 150. uiuifi-
 cans] uiuicans M 151. inde radix] inradix *M^{a.c.}*, inradix *M^{p.c.}* 152. quia] qui N
 155. profunda] *M'N*, -dum M (*hic et infra*)

XIX [XX]. – 1. de temptatione] *in marg. scrips.* M', om. M 8. uiuit] uiuet M

4. Salomon in Sapientia. Vt discant filii tui, Domine, quos dilexisti, quia non nascentiae fructuum alunt hominem, sed uerbum tuum tibi credentes conseruat.— Haec quoque prophetia nihilominus idem significat. 15

5. Moyses in Deuteronomio. Non temptabis Dominum Deum tuum.— Et haec similiter.

6. Iob. Non considerasti eum nec in iis quae dicuntur miratus es. Non timuisti quia praeparatus est mihi. Quis enim est qui in me resistit aut quis resistet mihi et subsistet ? — Diaboli ruinam post temptationem dicit. 20

7. Daud. Tu terribilis es, et quis resistet tibi ? — Hoc omnipotentiam Dei significat.

8. Zacharias. Et ostendit mihi Dominus Ihesum sacerdotem magnum, et diabolus stabat a dextris eius. Et dixit Dominus ad diabolum : Ulciscatur Dominus in te, diabole, et ulciscatur Dominus in te qui elegit Hierusalem.— *Ihesum sacerdotem* Christum dicit, propter nominis similitudinem : nam ipse est et rex noster et pontifex. 25

9. Daud. Quanta malignatus est inimicus in sanctis tuis et gloriati sunt qui te oderunt in medio solennitatis tuae.— *Malignantem inimicum* dicit diabolum, *sanctum* uero Christum. *Gloriati uero sunt* etc. : baptizatus Christus in VIto ianuarii mensis die, cum ieunasset XL dies secundum euangelium, dignatus est a diabolo temptari, XIII february mensis (tunc enim complentur XL dies) ; a XIII uero february mensis usque ad resurrectionem Christi, id est XXVtam martii, fiunt alteri XL ; itaque in medio solennitatis baptismatis et resurrectionis suae Christus dignatus est temptari, XIII february, et hoc est quod propheticè dicitur : *Gloriati sunt qui te oderunt in medio solennitatis tuae*. Nam quod dia- 30 35

4. Sap 16, 26 5. Dt 6, 16 [Mt 4, 7 (Lc 4, 12)] 6. Iob 41, 1-3 7. Ps 75, 8 8. Za 3, 1-2 9. Ps 73, 3-4.— Mt 4, 9

13. fructuum] *M'N*, fructum *M* 20. post] *M'N*, prae *M* 24. ihesum] s. *N* 32. VIto] *VO^{to} M*, sexto *N* 35. resurrectionem] *M'N*, rectionem *M* ~ id est] *om.* *N* 38. solennitatis tuae] *scripsi dubitanter*, atrio tuo *M*, a. tuo *N*

40 bolus Christo dixit : « Omnia regna mundi dabo tibi », gloriationis est intolerabilis : quorum enim non habebat potestatem, dare se promittebat.

10. Moyses in Deuteronomio. Dominum Deum tuum adorabis et illi soli seruias.— Haec prophetia in monte Christi temptationem praedicit, sicut ipse quoque Christus in euangeliiis interpretatus est dicens : « Vade
45 retro me, Satana. Scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis. »

XX [XIX]. De nuptiis in Cana Galilaeae et de V et VII panibus

1. Daud. Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum inuocabo.— Scriptum est : « Et uinum laetificat cor
5 hominis ». Cum mutasset enim Christus aquam in uinum, haec prophetia completa est.

2. Idem. Inebriabuntur a pinguedine domus tuae, et torrente uoluptatis tuae potabis eos.— *Domus Dei et torrentes inuisibiles et incomprehensibiles thesauri Christi sunt, ex quibus aqua mutata est in uinum.*

10 3. Idem. Et calix tuus inebrians quam praeclarus est etc.— Aquae mutationem in uinum in nuptiis Cana *calicem* dicit.

4. Idem. Oculi omnium in te sperant, Domine, <etc.>.— *Oculus hic mens intelligitur, uelut animae principales ; manus uero filius Dei est ; aperis autem pro eo quod est manifestas, quasi diceret : Animae omnium
15 in te sperant, Domine, et tu das eis escam suam ; cum uero manifestasses in terra filium tuum, replesti beniuolentia tua omnem uitam hominum. Aperis autem manum tuam intelligitur etiam in immaculata Christi manu,*

10. Mt 4, 10 [Dt 6, 13 (10, 20)].— Mt 4, 10

XX [XIX]. 1. Ps 91, 5.— Ps 103, 15 2. Ps 35, 9 3. Ps 22, 5 4. Ps 144, 15-16

42. deum] *supra lin. scrips. M*

XX [XIX].— 1. VII] septem *M* 8. tuae] *om. N* 11. cana] *c. galilee N* 12. in te] *ite N* 13. uelut] *u. mens intelligitur N ~ principales] -le M ~ filius dei] inu. N* 16. beniuolentia] *-tiam M^{a.c.}* 17. in] *om. M*

qua aperta paucisque panibus benedictis impleuit illa multa milia. Intel-
ligitur autem etiam in spiritali esca, id est incontaminato corpore Chri-
sti : per id enim aluntur omnes animae fidelium. 20

5. Idem. Dominus non priuabit bonis ambulantes in innocentia.—
Innocentes dicit turbas quae in desertum Christum secutae fuerant, quas
et mirabiliter aluit.

6. Esaias. Et exultabunt pauperes in laetitia, et desperati hominum
replebuntur laetitia.— Cum mirabiliter Christus pauisset turbas quae in
euangelio referuntur in indigentia positas, completa est prophetia. 25

7. Ioel. Et filii Sion, gaudete et laetamini in Domino Deo uestro,
quia dedit uobis escas et iustitiam.— Et hanc prophetiam similiter intel-
ligendum.

8. Daudid. Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum 30
qui requirunt eum.— Hi sunt *pauperes* qui *exquisierunt* et secuti sunt eum
in deserto et ab ipso pasti *laudauerunt* eum.

9. Idem. Manducauerunt et adorauerunt in conspectu eius omnes
pingues terrae.— Et haec prophetia similiter significat. *Pingues* uero non
secundum corpus, sed secundum fidem, uelut Dominum secutos, dicit. 35

10. Esaias. Plurimum populi tui deduxit in laetitiam tuam, et laeta-
buntur coram te sicut qui laetantur in messe.— Et haec prophetia in
eodem Christi miraculo completa est.

11. Idem. Dicent in die illa : Ecce Deus noster in quo sperabamus,
et exultabimus in salutari nostro, quia requiem dabit Deus super mon- 40
tem istum.— Et haec prophetia similiter significat.

5. Ps 83, 12 6. Is 29, 19.— Mt 14, 13-21 et 15, 32-39 (Mc 6, 31-44 et 8, 1-10,
etc.) 7. Ioel 2, 23 8. Ps 21, 27 9. Ps 21, 30 10. Is 9, 2 11. Is 25, 9-10

18. multa] muta *M* 19. spiritali] -tuali *MN* 25. pauisset] patuisset *N^{a.c.}* 27.
domino deo] domino domino *N* 28. uobis] nobis *M* 36. deduxit] deduxisti *ex*
graeco expectares

XXI. De caeco a natiuitate et aliis anoculatis

1. Daud. Praeceptum Domini lucidum, illuminans oculos.— *Praeceptum Domini lucidum* dicit eam quae per euangelium fides est, quae et
5 materiales *oculos* docuit infidelium. Intelligitur autem et de caeco a natiuitate. Cum inunxisset enim Dominus oculos eius luto, dedit ei praeeptum dicens : « Vade ad Siloan et lauare » ; qui completo praeepto Christi, confestim uidit.

2. Esaias. Tunc erumpet matutina lux tua, et uestimenta tua cito
10 orientur.— *Matutina lux* est sine dilatione medicinali uidere ; *uestimenta uero tua* etc., quia caecus uestimenta sua repente uidet, quae ante quandoque non uiderat.

3. Idem. Cum uenerit, tunc aperientur oculi caecorum, et qui in tenebris et qui in caligine sunt oculi caecorum uidebunt.— Et haec superiore
15 riorem sensum habent.

4. Idem. Deducam caecos in uiam quam nescierunt, et semitas quas ignorauerunt calcare faciam eos ; faciam eis tenebras in lucem et praua in directa.— *Caecos* dixit Christi iussu illuminatos, *uias* et *semitas* locos
20 materiales quos post uisum receptum perambulauerunt ; prius *nescientes* eos significat autem et eorum in Christum fidem.

XXII [XXIII]. De paralytico et eo qui manum habebat aridam

1. Esaias. Tunc saliet sicut ceruus claudus.— Hoc manifeste intelligitur et in paralytico quem Christus sanauit, et in claudo qui ad specio-

XXI. 1. Ps 18, 9.— Io 9, 1-11 2. Is 58, 8 3. Is 35, 4-5 + 29, 18 4. Is 42, 16
XXII [XXIII]. 1. Is 35, 6.— Mt 9, 1-8 (Mc 2, 1-12 ; Lc 5, 17-26) ; Act 3, 2-10

XXI.— 1. anoculatis] *scripsi dubitanter*, aduoculatis *MN* 3. praeeptum] *preptum* *N^{a.c.}* 4. euangelium] *uangelium N* 5. materiales] *-lis M^{a.c.}* 7. siloan] *syloan N*
10. orientur] *-untur M* 11. uidet] *-dit M^{p.c.}* 13. tunc aperientur] *aperietur M*
14. tenebris] *tebris N* ~ caligine] *-gene M^{a.c.}* 16. deducam] *ducam* N*
XXII [XXIII].— 1. de — aridam] *de ambulatione domini super mare N^{a.c.}* ~ paralytico] *-litico M^{a.c.}N^{p.c.}* 4. paralytico] *M'*, *-litico MN*

sam portam sedens a Petro sanatus est ; nam et ille in Christi nomine 5
surrexit.

2. Daud. Dominus iuuabit eum super lectum doloris eius, uniuer-
sum stratum eius uersasti in infirmitate eius.— Domino dicente paralyti-
co : « Tolle grabatum tuum et ambula », completa est prophetia.

3. Esaias. Confortamini, manus remissae, confortamini, nolite time- 10
re. Ecce Deus noster ipse ueniet et saluabit nos.— Dicente Christo :
« Extende manum tuam », et restituente eam, completa est prophetia.

XXIII [XXIV]. De ambulatione Domini super mare

1. Daud. Qui descendunt in mare (usque) in portum uoluntatis
eorum.— Hoc in apostolis manifeste completum est, in duabus tempe-
statibus quibus apparuit eis Christus in mari.

2. Idem. Tu dominaris potestatis maris, motum autem fluctus eius tu 5
mitigasti.— Haec prophetia similiter in Christo et apostolis completa est,
in duabus tempestatibus.

3. Ihesu Sirach Sapientia. Gyrum caeli circuiui sola et in profundo
abyssi ambulauit, et in fluctibus maris et in omni loco et gente possedi.—
Christo *ambulante in mari*, completa est haec prophetia. 10

4. Iob. Qui extendit caelum solus, qui ambulat super mare sicut in
pauimento.— Et haec, Christo *in mari ambulante*, completa est, ostendens
quia ipse est qui et *caelos extendit*.

5. Idem. Venisti uero super mare, in uestigiis uero abyssi ambulasti.

2. Ps 40, 4.— Mc 2, 9 (Io 5, 8) 3. Is 35, 3-4.— Mt 12, 13 (Mc 3, 5 ; Lc 6, 10)

XXIII [XXIV]. 1. Ps 106, 23-30.— Mt 8, 23-27 et 14, 22-32 (Mc 4, 36-41 et 6, 45-
51, etc.) 2. Ps 88, 10 3. Sir 24, 5-6 4. Iob 9, 8 5. Iob 38, 16

8. paralytico] *M'*, paralito *M*, -litico *N* 9. grabatum] crabatum *M* 11. ipse] *supra*
lin. scrips. *M'*, *om.* *M* ~ ipse ueniet] *inu.* *N*

XXIII [XXIV].— 1. de — mare] de demoniaco surdo et aliis demoniacis *N^{a.c.}* 3.
uoluntatis] *M'N*, uoluntis *M* 5. tu] tunc *N* 6. apostolis] in apostolis *N* 8.
sirach] syrach *N* 12. haec] *om.* *N* 14. uero super mare] super mare uero *N* ~
uero²] autem *N*

15 6. Daudid. In mari uiae tuae et semitae tuae in aquis multis, et uestigia tua non cognoscentur.— Omnia haec idem dicunt.

XXIV [XXII]. De daemoniaco surdo et aliis daemoniacis

1. Esaias. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum audient, et diserta erit lingua mutorum.

5 2. Idem. Et audient in die illa surdi uerba libri.

3. Daudid. Misit uerbum suum et sanauit eos, et eripuit eos de interitu eorum.

4. Idem. Increpa feras harundinis.— *Feras harundinis* daemones dicit, et omnes hae prophetiae sensus eiusdem sunt.

XXV. De Samaritide

1. Esaias. Sitientes ite ad aquas.— *Sitientes* dicit infideles, *aquam* Christum dicentem Samaritidi : « Quicumque biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum ».

5 2. Idem. Quia dabo aquam in siti ambulanti in inaquosa.— Dicente Christo Samaritidi : « Cui dederam aquam meam, non sitiet in aeternum », haec prophetia completa est.

XXVI. De haemorrhousa

1. Malachias. Orietur uobis timentibus nomen eius sol iustitiae, et

6. Ps 76, 20

XXIV [XXII]. 1. Is 35, 5-6 2. Is 29, 18 3. Ps 106, 20 4. Ps 67, 31

XXV. 1. Is 55, 1.— Io 4, 14 2. Is 44, 3.— Io 4, 14

XXVI. 1. Mal 3, 20

XXIV [XXII].— 1. de — daemoniacis] de paralitico et eo qui manum habebat aridam *N^{a.c.}* 4. diserta] disserta *N* (*hic et alibi*) ~ erit] *iter. M* 5. uerba] u. mea *N^{a.c.}* 9. sensus] *sunsus N*

XXV.— 1. samaritide] -ridide *N* 6. inaquosa] -so* *M*

XXVI.— 1. haemorrhousa] aemo- *M*, emo- *N* 3. malachias] -cias *M*

sanitates in alis eius.— Id est in manibus uel in uestimentis eius. Sanata ergo haemorrhousa tactu uestimentorum Christi, prophetia completa est. 5

XXVII. De socru Petri et leprosis et reliqua multitudine sanatorum

1. Daud. Et infirmata est, tu uero perfecisti eam.— Cum tetigisset Christus et erexisset socrum Petri, prophetia completa est.

2. Idem. Voluntatem timentium se faciet et deprecationes eorum exaudiet et saluos faciet eos.— Cum dixisset leprosus Christo : « Si uis, potes me mundare », et Christus respondisset : « Volo, mundare », prophetiam compleuit. 5

3. Esaias. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ; euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captiuis indulgentiam et caecis uisum.— Hoc uniuersalem super terram, benignam et humanam Christi dispensationem significat, per quam saluauit mundum ex animae simul et corporis passionibus. 10

4. Idem. Ipse languores nostros accepit et infirmitates nostras portauit.— Et haec superioribus concinit. 15

XXVIII. De negotiatoribus quos de templo Christus eiecit

1. Daud. Quoniam zelus domus tuae comedit me, et obprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.— Hanc prophetiam Christus ingressus in templum et expulsis negotiatoribus expleuit. Testatur autem et Iohannes euangelista quia haec prophetia tunc exitum habuit. Ait enim : « Et recordati sunt discipuli eius quia scriptum est : *Zelus domus tuae comedit me* ». 5

XXVII. 1. Ps 67, 10.— Mt 8, 14-15 (Mc 1, 29-31 ; Lc 4, 38-39) 2. Ps 144, 19.— Mt 8, 2-3 (Mc 1, 40-41 ; Lc 5, 12-13) 3. Is 61, 1 [Lc 4, 18] 4. Mt 8, 17 [Is 53, 4]

XXVIII. 1. Ps 68, 10.— Io 2, 17

XXVII.— 1. leprosis] -si *M* 4. socrum petri] *inu. N* 9. unxerit] unxerit *M^a.c.N* ~ euangelizare] euanzelizare *N* 10. misit] me sit *M*

XXVIII.— 1. eiecit] egecit *M*

10 2. Ieremias. Numquid spelunca latronum domus mea est, et inuocatum est nomen meum super eam ? – Hoc et Christus dicens testatus est completam esse prophetiam. Ait enim in euangelio : « Domus mea domus orationis uocabitur cunctis gentibus. Vos autem fecistis illam *speluncam latronum*. » Hoc enim et Esaias ait.

XXIX. De transfiguratione

5 1. Daudid. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt.– Nam terribili transfiguratione Christi facta super montem *Thabor*, manifeste prophetia completa est.

2. Idem. Tonuit de caelo Dominus, et Altissimus dedit uocem suam.– *Tonitrum* et *uocem* patris super Christum significat testimonium dicens : « Hic est filius meus etc. ».

10 3. Idem. Vocem dederunt nubes, etenim sagittae tuae pertransierunt ; uox tonitruui tui in rota.– Patris *uocem* de *nube* dicit, *rotam* uero filium, cuius secundum deitatem nec initium nec finis inuenitur, sicut orbis quoque nec initium potest quis uidere unde incipiat nec finem quo desinat.

15 4. Idem. Et uirtus eius in nubibus etc.– *Virtus* Christi secundum natiuitatem carnis, testimonium patris de nube. *Mirabilis* uero *Deus in sanctis suis* de apostolis uero et prophetis dicitur, qui transfigurationi interfuerunt, quia Moysen quidem ex mortuis, Heliam uero de caelis, apostolos uero de terra coadunauit et coram cunctis ostendit quia ipse est filius Dei qui dominatur « caelestium, terrestrium et infernorum ».

2. Ier 7, 11.– Mc 11, 17 ; Is 56, 7

XXIX. 1. Ps 88, 13.– Mt 17, 1-9 (Mc 9, 2-9 ; Lc 9, 28-36) 2. Ps 17, 14.– Mt 17, 5 (Mc 9, 7 ; Lc 9, 35) 3. Ps 76, 18-19 4. Ps 67, 35-36.– cf. Phil 2, 10

12. cunctis] *M'*, cuntis *MN*

XXIX.– 3. thabor] tabor *N* 8. est] *om. M* 10. tui] *scripsi, om. M, t. N* 16/17. de apostolis – mortuis] *in marg. scrips. M* 16. uero] *om. M* 17. heliam] helyam *N*

5. Idem. Confessionem et magnificentiam induisti amictus lumine 20
sicut uestimentum.— Euangelio dicente quia splenduerunt *uestimenta*
Christi sicut *lumen*, completa est prophetia.

6. Idem. Propterea memor ero tui de terra Iordanis et Hermoniim a
monte modico. Abyssus abyssum inuocat in uoce cataractarum tua-
rum.— *Hermoniim mons est modicus*, adiacens monti Thabor. *Abyssum* et 25
abyssum patrem dicit et filium ; *uocem* uero *cataractarum* de nube uocem
patris ad filium : nam cataractae nubes sunt quae pluuiam terris infun-
dunt, uelut in diluuiio memoratur.

XXX. De resuscitatis a mortuis

1. Daudid. Domine, eduxisti ab inferis animam meam ; saluasti me a
descendentibus in lacum.— Hoc relatio gloriae resurgentis est, et in filio
uiduae et in ceteris a Christo resuscitatis. 5

2. Esaias. Hic filius tuus sapiens, propterea nunc non subsistet in con-
tritione filiorum tuorum. De manu inferni eruam eos et de morte redi-
mam eos. Vbi est uictoria tua, mors ? Vbi stimulus tuus, inferne ? — Per
uiduae mulieris personam significat Iudaeorum synagogam, ex lege
uiduam ; per suscitationem uero *fili*, ostendit filii quoque uiduae resus- 10
citationem et aliorum quos ex inferno Christus resuscitauit.

3. Esaias. Degluttiiuit mors praeualens.— Hoc ironicos hic intelligen-
dum est, pro eo quod est : non potuit tenere mortuos.

4. Idem. Abstulit Deus omnem lacrymam ab omni facie.— Resusci-
tans Christus mortuos *abstulit omnem lacrymam ab omni facie* plorantium 15
illos.

5. Ps 103, 1-2.— Mt 17, 2 (Mc 9, 3 ; Lc 9, 29) 6. Ps 41, 7-8.— Gn 7, 11 (8, 2)
XXX. 1. Ps 29, 4 2. Os 13, 13-14 3. Is 25, 8a 4. Is 25, 8b

20. amictus] ac mictus *M* 24. cataractarum] *M'N*, cataratarum *M*
XXX.— 1. a] *om.* *N* 3. me] *om.* *N* 4. resurgentis] -dis *N* 6. esaias] *falso MN*,
osee *legendum est* ~ subsistet] -teret *N* 8. mors] o mors *N* 8/9. per uiduae mulie-
ris personam] personam per uiduae mulieris *N*, *ex graeco* per personam uiduae
mulieris *expectares* 9. significat] -cauit *N* 12. ironicos] yronicos *N* 14. lacry-
mam] -crimam *MN* 15. lacrymam] -crimam *N*

5. Idem. Vbi, mors, stimulus tuus ? Vbi, inferne, uictoria tua ? – Hic sermo elationem *mortis* exprobrat, ceu quae Christo resistere non potuerit in mortuorum resurrectione.

20 6. Iezechiel. Haec dicit Dominus : Ecce ego aperiam monumenta uestra et reducam uos de monumentis uestris, et scietis quia ego sum Dominus.– Dicens Christus super Lazarum : « Tollite lapidem », et *aperiens monumentum* mortuum suscitans prophetiam compleuit. Intelligitur autem et in communi resurrectione.

25 7. Daud. Qui educit uinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperant qui habitant in sepulcris.– Cum Christus imperasset : « Lazare, ueni foras », et *uinctus* exisset, ostendit prophetiam esse completam. Intelligitur autem et de liberatis de uinculis inferni et diaboli in Christi resurrectione.

30 8. Idem. Et eduxit eos de tenebris et umbra mortis et uincula eorum dirupit.– Et haec propheta completa est, cum de morte Lazarum Christus *reduxit* et *uincula* eius solui praecepit.

35 9. Esaias. Iis qui erant in uinculis : Exite, et iis qui erant in tenebris : Reuelamini.– Et haec propheta de Lazaro simul et reliquis mortuis intelligitur.

XXXI. De asina et pullo

1. Zacharias. Gaude satis, filia Sion ; praedica, filia Hierusalem. Ecce rex tuus uenit tibi, iustus et ascendens super subiugalem et pullum nouum.– Haec propheta completa est, quando Christus sedens *super pullum* sanctam ciuitatem ingressus est.

5. Os 13, 14 [I Cor 15, 55] 6. Ez 37, 12-13.– Io 11, 39 7. Ps 67, 7.– Io 11, 43
8. Ps 106, 14 9. Is 49, 9
XXXI. 1. Za 9, 9.– Mt 21, 1-11 (Mc 11, 1-10 ; Lc 19, 29-38 ; Io 12, 12-16)

17. idem] *falso MN, osee legendum est* 20. iezechiel] *iezekiel M, iesechiel N* 25. similiter] *M'N, simiter M ~ eos] et e(os) N^{a.c.}, om. N^{p.c.}* 26. sepulcris] *-chris N (hic et passim)* 28. diaboli] *de diaboli N* 33. iis¹] *hiis N (bis) ~ uinculis] uiculis N*

2. Geneseos Iacob. Et ipse expectatio gentium, ligans ad uitem asinam suam et palmiti pullum asinae suae.— Sedente Christo super pullum asinae, completa est prophetia. Significat autem per *uitem* quidem et *asinam* populum Iudaeorum, per *palmitem* uero et *pullum* eos qui de gentibus ueniunt. 10

3. Esaias. Dicite filiae Sion : Ecce tibi saluator aduenit, habens mercedem suam et opus ante faciem suam.— Propriam *mercedem* carnis dispensationem Christi dicit, *opus* uero *ante faciem* laudes puerorum. Nam hic est qui mouit sensum eorum clamare ante se : « Osanna filio Daud. Benedictus qui uenit in nomine Domini. » 15

4. Idem. Et linguae balbutientes cito discent loqui pacem.— *Balbutientes linguae* dicit puerorum, *pacem* uero Christum : « ipse enim est pax nostra ».

5. Daud. Testimonium Domini fidele, sapientiam praestans paruulis. 20

6. Idem. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.— Hae duae prophetae completae sunt ipsa die, sicut Christus interpretatus est in euangelio dicens : « Non legistis quia *ex ore infantium* etc. ».

7. Idem. Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini ; sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in saeculum.— Haec prophetia *pueros* exortans *laudare* Christum eadem die completa est. 25

8. Idem. Benedictus qui uenit in nomine Domini. Deus Dominus et illuxit nobis.— Et haec eiusdem sensus est ; nam eundem hymnum prophetae pueri quoque coram Christo clamabant.

XXXII. De ficu

1. Abacuc. Propterea ficus non fructificabit.— Arida enim facta *ficu* ad imperium Christi, completa est prophetia. Ostendit autem per hoc apo-

2. Gn 49, 10-11 3. Is 62, 11.— Mt 21, 9 4. Is 32, 4.— cf. Eph 2, 14 5. Ps 18, 8
6. Ps 8, 3.— Mt 21, 16 7. Ps 112, 1-2 8. Ps 117, 26-27.— Mt 21, 9
XXXII. 1. Hab 3, 17.— Mt 21, 19 (Mc 11, 13-14)

XXXI.— 10. qui de] quidem *M* 12. saluator] salutor *M* 14. uero] *supra lin. scrips. M* 15. filio] fili *M^a.C.N* 18. linguae] *M'*, linguae *MN*

XXXII.— 3. propterea] propter *M^a.C.*

5 stolis uindicem uirtutem suam, quia potens harefacere Iudaeos sicut ficum, patitur illos tamen propter ineffabilem pietatem suam.

2. Iezechiel. Ego Dominus harefaciens lignum uiride et reuiescere faciens lignum siccum. Ego Dominus locutus sum et faciam.— Ipse Dominus qui locutus est per Iezechiel Christus est qui locutus harefecit
10 ficum.

XXXIII. De meretrice et unguento

1. Salomon. Donec rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.— *Accubitum regis* dicit Christi ad mensam pharisaei ; *nardum* uero
5 materialem unguentum meretricis, intelligibilem uero spiritus odorem.

2. Daud. Et impietatibus nostris tu propitiaberis.— Per indulgentiam meretricis figurat prophetia per gratiam Christi in omnes datam *propitiationem* peccatorum.

XXXIV. De consilio aduersus Christum.

1. Daud. Quare fremuerunt gentes et p(opuli) m(editati) s(unt) i(nania) ? A(stiterunt) r(eges) t(errae), et p(rincipes) c(onuenerunt) i(n) u(num) a(duersus) D(ominum) et a(duersus) Ch(ristum) e(ius). D(irumpamus) u(incula) e(or)um et pro(iciamus) a n(obis) i(ugum) i(p)sorum). Q(ui) ha(bitat) in c(aelis) i(rridebit) e(os) et D(ominus) subsannabit eos.— *Gentes* et *populos* Romanos et Iudaeos dicit, *reges* uero et *principes* Heroden et Pilatum. *Dirumpamus* uero *uincula eorum* etc. deliberatiua
10 admonitio est prophetae ad obsequentes sibi, ne communicent in

2. Ez 17, 24

XXXIII. 1. Ct 1, 12.— Mc 14, 3 2. Ps 64, 4

XXXIV. 1. Ps 2, 1-4.— cf. Bar 3, 38

9. iezechiel] iezekiel *M*, iezechielem *N* ~ locutus] locutus est *N*

XXXIII. — 5. materialem] -le *N* ~ intelligibilem] -le *N*

XXXIV.— 1. consilio] silio *M* 3/7. et p(opuli) — et d(ominus)] usque *M* 4. i(nania) a(stiterunt)] *scripsi*, i. a. a. *N*, *def. M* 8. uero] *om. M*

huiusmodi audaciam contra Christum. *Qui habitat* autem *in caelis* dicit Deum et patrem, *Dominum* uero filium qui « super terram uidebatur » in carne ; *irrisionem* uero in Deo diuinam patientiam et longanimitatem intelligendum est, quasi diceret : *Qui habitat* quidem *in caelis*, Deus et pater, longanimitate sustinebit interfectionem filii, *Dominus* uero et filius resurgens ex mortuis *eos* qui se subsannauerant *subsannabit*. 15

2. Idem. Quoniam audiui uictuperationem multorum etc.— *Victuperationem multorum* iudaicam uictuperationem dicit, miracula Christi scilicet contrarie intelligentium.

3. Idem. Inimici mei dixerunt mala mihi etc.— *Inimicos* insidiatores Christi dicit Iudaeos ; *ingredientem* et *egredientem* et *loquentem* dicit Iudam. 20

4. Idem. Deus laudem meam ne tacueris, q(uia) o(s) p(eccatoris) et o(s) d(olosi) s(uper) m(e) apertum est.— *Os peccatoris et dolosi* proditoris et Iudaeorum dicit. *Ego autem orabam* significat : « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste », id est mors, non quia mortem recusaret, sed illorum perditionem dolebat. 25

5. Idem. Tota die uerba mea execrabantur etc.— Et haec propheta similiter insidiatores Christi Iudaeos significat.

6. Idem. Multiplicati sunt super capillos capitis mei.— Iudaeos dicit insurgentes Christo atque calumniantes eum super malis quae ipse non gesserat. 30

7. Idem. Verba oris eius iniquitas et dolus, noluit intelligere ut bene ageret.— Haec propheta de Iuda est.

8. Salomon in Sapientia. Insidiamur iusto, quoniam inutilis est nobis et contrarius operibus nostris etc.— Haec propheta manifeste contra Christum consilium significat. 35

9. Esaias. Super quem aperuistis os uestrum et super quem deposuistis linguam uestram, nisi super humilem et quietum ? — *Humilem et quietum* Christum dicit. 40

2. Ps 30, 14 3. Ps 40, 6-7 4. Ps 108, 1-2 et 4.— Mt 26, 39 5. Ps 55, 6 6. Ps 68, 5 7. Ps 35, 4 8. Sap 2, 12 9. Is 57, 4 + 66, 2

14. et] *om.* N 16. subsannauerant] *M'N*, sunnauerant *M* ~ subsannabit] *M'N*, sunnabit *M* 18. iudaicam] *iudaycam* N 23/24. q(uia) – apertum est] etc. *M*

10. Idem. Vae animae eorum, quoniam cogitauerunt consilium malignum aduersus se dicentes : Ligemus iustum, quia inutilis nobis est.— *Ligato* Christo ab iniquis, prophetia completa est.

45 11. Idem. Vae qui profunde faciunt consilium et non per Dominum, in occulto consilium facientes, et erunt in tenebris opera eorum, et dicent : Quis nos uidebit et quis nos sciet uel quae nos facimus ? non ut lutum figuli computabuntur ? — Haec prophetia deridet *consilium facientes* aduersus Christum.

50 12. Zacharias. Dicam ad eos : Si bonum in conspectu uestro, date pretium meum uel renuntiate. Et statuerunt pretium meum XXX argenteos. Et dixit Dominus ad me : Mitte eos in conflatorium, et uide si probum est, quemadmodum probatus sum pro eis.— Et haec prophetia in Christi uenditione finita est.

55 13. Ieremias. Me dereliquerunt, fontem aquae uiuae.— *Fons aquae uiuae* Christus est.

14. Idem. Quia inierunt sermonem in captionem meam et laqueos absconderunt mihi. Et tu, Domine, cognouisti omne consilium eorum aduersum me in mortem.— Et haec prophetia in Iudaeorum *consilio* contra Christum completa est.

60 15. Idem. Super me cogitauerunt consilium malignum dicentes : Venite et mittamus lignum in panem eius et exteramus eum de terra uiuentium, et nomen eius non memoretur amplius.— *Lignum* crux intelligitur, *panis* uero corpus Christi.

65 16. Naum. De terra egredietur consilium contra Dominum maligna consilians etc.— Et haec prophetia Iudae Iudaeorumque *contra* Christum *consilium* significat.

10. Is 3, 9-10 11. Is 29, 15-16 12. Za 11, 12-13 13. Ier 2, 13 14. Ier 18, 22-23 15. Ier 11, 19 16. Na 1, 11

42. nobis est] *inu. N* 50. pretium meum²] *pcipium (?) meum uel renuntiate M*
51. conflatorium] *conflatorium M* 52. quemadmodum] *MN, quem modum ex graeco expectares* 62. memoretur] *M'N, mo//retur M ~ lignum] lignum M^{a.c.} (hic et alibi)* 64. terra] *MN, te ex graeco expectares*

XXXV. De cena

1. Salomon in Prouerbiis. Sapientia aedificauit sibi domum, suppo-
 suit columnas VII, occidit uictimas suas et miscuit in cratere uinum
 suum et praeparauit mensam suam.— *Sapientiam* dicit filium, *domum* 5
 uero carnem eius, *VII* uero *columnas* VII spiritus requiescentes in eo
 secundum prophetam Esaiam. *Victimas* et *uinum*, diuina mysteria quae
 discipulis in cena dedit, nominans panem quidem corpus suum, uinum
 uero sanguinem suum, et dicens : « Quotiescumque editis panem hunc
 et calicem hunc bibitis, mortem meam annuntiat » id est meam pro 10
 mundo occisionem.

2. Daud. Edens panes meos magnificauit aduersus me supplantatio-
 nem.— Haec in Iudae prodicione manifeste completa sunt.

3. Idem. Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti
 mihi.— *Sacrificium* quod per animalia, *oblationem* uero quae per terrae fru- 15
 ges offerebatur a Iudaeis, quae Deus noluit ; *corpus* uero carnem Chris-
 ti, quam gentes deuote sumunt.

4. Idem. Calicem salutaris accipiam et nomen Domini inuocabo.—
 Mors Christi et pretiosus eius sanguis *salutaris calix* est, nam per utrum- 20
 que saluamur.

5. Idem. Gustate et uidete quoniam suauis est Dominus.— Et haec in
 mystica Christi cena completa sunt.

6. Idem. Iurauit Dominus et non p(aenitebit) e(um) : T(u) e(s) s(acer-
 dos) i(n aeternum) s(ecundum) o(rdinem) Melchisedec.— Quia panem
 et uinum tradet in sacrificium, sicut etiam *Melchisedec* offerebat. Inter- 25

XXXV. 1. Prv 9, 1-2.— Is 11, 2 ; I Cor 11, 26 2. Ps 40, 10 3. Ps 39, 7 [Hbr 10,
 5] 4. Ps 115, 4 5. Ps 33, 9 6. Ps 109, 4.— Hbr 7, 11-12 ; cf. Gal 1, 23 (Mc 16,
 15) ; Ex 24, 8 [Hbr 9, 19-20] ; Mt 26, 27-28 ; Ier 38, 31-32 [Hbr 8, 8-9] ; I Cor
 11, 25 (Lc 22, 20) ; Mt 28, 19-20

XXXV.— 4. VII] septem *N* (*hic et infra*) 5. mensam] uiam *M* 8. panem quidem]
inu. *N* 13. completa] -te *N* 19. calix] calis *M^{a.c.}* 21. in] *supra lin. scrips.* *M* 22.
 mystica] mistica *M*, mystica haec *N* 23/24. et non - o(rdinem)] usque *M*

pretatur autem haec apostolus dicens : « Si consummatio per leuiticum sacerdotium fuit, quid adhuc opus *secundum ordinem Melchisedec* alterum restituere sacerdotium et non secundum ordinem Aaron dici ? Translato enim sacerdotio, necessario legis quoque translatio fit. » Itaque consummatio non in sacerdotio legis, sed in sacerdotio Christi facta est, qui *secundum ordinem Melchisedec* uenit. Iure igitur lege quoque cadente, pro eo « praedicatum est euangelium omni creaturae ». Legis enim sacerdotium principium quidem sumpsit in exitu filiorum Israel, in monte Sina, sanguine uituli asperso populo, quem Moyses « sanguinem testamenti » uocauit dicens : « Hic est sanguis testamenti quod Dominus disposuit nobiscum de omnibus sermonibus istis ». Christi uero sacerdotium in mystica cena sumpsit initium pretioso sanguine Christi, quem et nunc « testamentum » Dominus nominauit ; ait enim Matthaeus : « Accepto Dominus calice gratias egit et dedit eis dicens : Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum ». Ergo *secundum ordinem Melchisedec* Christi sacerdotium, secundum Dei iuramentum, *in aeternum* permanet : *Iurauit* enim, inquit, *Dominus et non paenitebit* : *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec*. Testatur autem spiritus sanctus per Ieremiam quoque prophetam dicens : « Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, et dabo domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti ». Ecce igitur « nouum testamentum » non in leuitica tribu dandum praedixit spiritus sanctus per prophetam, sed in tribu Iuda, nec tale testamentum quale de tribu Leui sacerdotes acceperunt, sed alterum nouum, quod Christus ueniens de tribu Iuda, uelut primus factus sacerdos, discipulis suis tradidit in mystica cena per pretiosum corpus et sanguinem suum dicens : « Hic est sanguis noui testamenti in meo sanguine », et post resurrectionem praedicationem eorum in gentes dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quae mandauit uobis », id est leges noui testamenti quas praedixit propheta Ieremias.

26. autem] *om. N* 28. sacerdotium] -tem *M* 34. populo] -lum *N* 38. matthaeus] *M'*, matheus *MN* 43. paenitebit] *add. eum M* 57. mandauit] *mundauit M*

7. Idem. Misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se, memor erit in saeculum testamenti sui <...>, ut det illis haereditatem gentium.— *Escam* dicit pretiosum corpus et incontaminatum sanguinem Christi, quae dedit in mystica cena discipulis suis. *Memor erit autem in saeculum testamenti sui* prophetat uelut post mille annos, id est post saeculum, memor erit Deus testamenti sui. Quod in mystica cena completum est, dicente Christo : « Hoc est corpus meum » et « hic est sanguis meus noui testamenti » (dicens enim « noui testamenti », ueteris quoque meminit). *Virtutem uero operum* eius dicit super naturam Christi miracula ; *populum* uero eius dicit apostolos, quibus *annuntiauit opera uirtutis* suae, dans eis cum potestate in *haereditatem* fidei omnes gentes. 60

8. Esaias. Ecce seruientes mihi manducabunt, uos uero esurietis. Ecce seruientes mihi bibent, uos autem sitiatis.— *Seruientes* Christo sunt apostoli et per eos Christo credentes qui edunt et bibunt corpus et sanguinem Christi, reliqui uero sunt Iudaei et ceteri non credentes beneficiis istis sua culpa priuati. 65

9. Idem. Ecce seruientes mihi laetabuntur et exultabunt in laetitia.— Et hoc idem significat. 70

XXXVI. De lauatione pedum

1. Esaias. Incuruauit se homo, et humiliatus est uir.— *Hominem* dicit Christum qui *se ipsum curuans humiliavit*, ut discipulorum pedes lauare dignaretur. 75

2. Idem. Lauamini, mundi estote, auferte malitias uestras ab animis uestris e conspectu oculorum meorum, quiescite a malitiis uestris.— Dicens Christus ad Petrum : « Qui lotus est, non indiget nisi tantum

7. Ps 110, 4-6.— Mt 26, 26 et 28 (Mc 14, 22 et 24, etc.) 8. Is 65, 13 9. Is 65, 14
XXXVI. 1. Is 2, 9 2. Is 1, 16.— Io 13, 10 (bis)

59. escam] et N 60. lacunam indicaui 63. saeculum] secundum M 64. mystica] mistica N 70. uos uero] inu. N^{a.c.} 71. bibent] bibient N 74. priuati] scripsi, priuari MN 76. hoc] haec M
XXXVI. — 1. lauatione] -ni M^{a.c.} 3. est] supra lin. scrips. M 8. lotus] locutus M

pedes lauari », ostendit apostolos esse lotos. Ait enim : « Et uos *mundi*
 10 estis ». *Auferte uero malitias ab animis uestris* de Iuda intelligitur.

3. Idem. Oculi enim Domini sublimes, homo uero humilis.— *Oculos Domini* omniuidentiam deitatis dicit, *hominem uero humilem* carneam dispensationem eius.

4. Idem. Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizan-
 15 tium bona.— *Speciosos pedes* apostolorum dicit lotos ab immaculatis Christi manibus.

XXXVII. De oratione Christi

1. Moyses in Deuteronomio. Laetamini, gentes, cum plebe eius, et
 confortent eum omnes filii Dei.— Nam cum, sicut euangelista dicit,
 5 orante Ihesu, « apparuit ei angelus confortans eum », completa est prophetia. Nam *filii Dei* per gratiam et angeli et electi homines sunt.

2. Esaias. Tempore accepto exaudiui te et in die salutis adiuui te.—
Tempus acceptum tempus orationis Christi dicit : numquam enim non
 10 acceptum tempus orationis est ei ; *diem uero salutis* mundi salutem dicit, quam inuenit humanitas per dispensationem eius ; *adiuui uero te* confortationem eius dicit in oratione factam per apparitionem angeli.

3. Daud. In capite libri scriptum e(st) de me ; ut faciam uoluntatem
 tuam, Deus meus, uolui et legem tuam in medio uentris mei.— Dicens
 Christus : « Pater, transeat a me calix iste », prophetiam compleuit.

4. Idem. Impleat Dominus omnes petitiones tuas. Nunc cognoui
 15 quoniam saluum faciet Dominus Christum suum. Exaudiet illum de caelo sancto suo, in potentatibus salus dexteræ eius.— Haec prophetia in oratione completa est. *Cognoui* autem quod est ostendi.

3. Is 2, 11 4. Rm 10, 15 [Is 52, 7]

XXXVII. 1. Dt 32, 43.— Lc 22, 43 2. Is 49, 8 3. Ps 39, 8-9 .— Mt 26, 39 4. Ps
 19, 6-7

9. ostendit apostolos] *inu. N* 10. auferte] *aferte M^{a.c.}*

XXXVII.— 7. *te²] supra lin. scrips. M', om. M* 11. oratione] *-nem N* 12. *e(st)] om. M* 14. compleuit] *compleueum (?) M* 16. exaudiet] *-diat M, et e. N*

XXXVIII. De prodicione

1. Daud. Non adhaereat tibi sedes i(niquitatis), qui fingis dolorem in
 praecepto. Venabuntur in animam iusti et sanguinem innocentem con-
 demnabunt.— *Thronum iniquitatis fingentem laborem* hominibus per prae- 5
 cepta ueterem et iudaicam legem dicit, per reges Iudaeorum illatam et
 per sacrificia labores praestantem et per ultionem homines occidentem.
 Quoniam uero terrenum regem Iudaei Christum expectant, laborem
 sibi praestare debentem per legalia precepta, ostendit propheta quia
 ueniens Christus non terrenus rex erit nec thronum materiale legis con- 10
 scendet, ac si diceret : Cum ueneris, Domine, non adhaerebit tibi thro-
 nus terreni regni, praestans labores hominibus per mandata, sed potius
 « suauis et humilis corde » ueniens, propter quod despectum et con-
 temptum a se captabunt et *innocentem condemnabunt*, quasi damnabilem.
 Hoc autem fecerunt Iudaei inuestigantes Christum per proditorem et 15
 cum gladiis et fustibus captantes eum, et quod hoc uerum sit subiecta
 demonstrant : « Et reddet eis Dominus iniquitatem eorum, et secundum
 malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus ». Quod euenit eis post
 passionem Christi, cum penitus subito dispersi sunt.

2. Idem. Molliti sunt sermones eius super oleum, et ipsi sunt iacula.— 20
 Cum dixit Iudas : « Aue, Rabbi », et prodidit eum, completa est
 propheta.

3. Idem. Verumtamen pretium meum cogitauerunt repellere,
 <cucurrerunt> i(n siti), o(re) s(uo) b(enedicebant) et corde suo maledi-
 cebant.— *Pretium* uel honor Christi est deitas eius, quam negantes Iudaei 25
 consiliati sunt cum Caipha dicentes : « Expediit unum perire pro popu-

XXXVIII. 1. Ps 93, 20-21.— Mt 11, 29 ; Ps 93, 23 2. Ps 54, 22.— Mt 26, 49 (Mc
 14, 45) 3. Ps 61, 5.— Io 18, 14 ; Mt 26, 49 (Mc 14, 45)

XXXVIII.— 3. iniquitatis] *scripsi*, i. MN 4. animam] -ma M ~ condemnabunt]
 condempnabunt M^{a.c.}N 5. laborem] dolorem N^{a.c.} 7. labores] lobores M 11.
 non] *om.* N 12. terreni] eterni N^{p.c.}, N^{a.c.} *non legitur* 14. damnabilem] damna-
 bunt ihe(sum) N 19. passionem] resurrectionem N^{a.c.} 21. rabbi] M', rabi MN
 24. cucurrerunt] *addidi ex commentario* ~ i(n siti) - b(enedicebant) et] usque M 26.
 caipha] caypha N (*hic et passim*)

lo etc. ». *Cucurrerunt uero in siti* significat quia cum festinantia et furore feruente cucurrerunt comprehendere Christum et occidere eum. *Ore uero suo benedicebant et in corde suo maledicebant* finem habet in « Aue, Rabbi. Et osculatus est eum. »

30

4. Idem. Circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me.— Comprehendentes Christum in prodicione significat.

5. Idem. Quoniam declinauerunt in te mala etc.— Dicente Christo : « Quem quaeritis ? », et ipsis cadentibus in terram, completa est propheta.

35

6. Iob. Sagittae piratarum eius ceciderunt super me. Vnanimiter cucurrerunt aduersum me. Tradidit enim me Dominus in manus iniusti, et super impios proiecit me. Et nunc ecce in caelis testis meus, et conscius meus in excelsis.— Haec uox ex persona filii dicta est. *Piratas* uero dicit Iudaeos, secundum psalmum dicentem : « Secundum diem temptationis in deserto, ubi temptauerunt me patres eorum ». *Dominum* uero dicit patrem suum, qui tradidit eum illis per humanitatem. *Testem* uero dicit *in caelis* eundem patrem, qui in baptismo et transfiguratione de caelis ei testimonium reddidit dicens : « Hic est filius meus dilectus etc. ». *Conscium* uero, id est consiliarium et comitem suum, dicit spiritum sanctum.

40

45

7. Esaias. Et erit eis eloquium Domini tribulatio super tribulationem ; expecta, expecta spem spei, adhuc modicum, adhuc modicum, ut eant et cadant retrorsum et conterantur et periclitentur et capiantur.— Dicente Christo sese capturis : « Quem quaeritis ? », et *cadentibus* eis *retrorsum*, completa est propheta.

50

8. Zacharias. Percutiam pastorem, et dispergentur oues.— Capto *pastore* Christo et *dispersis* apostolis, completa est propheta.

4. Ps 21, 17 5. Ps 20, 12.— Io 18, 4 (18, 7) 6. Iob 16, 9 + 10-11 + 19.— Ps 94, 8-9 ; Mt 3, 17 et 17, 5 (Lc 9, 35) 7. Is 28, 13.— Io 18, 4 (18, 7) 8. Mt 26, 31 (Mc 14, 27) [Za 13, 7]

27. siti] sitim N 30. rabbi] rabi N ~ osculatus] obsculatus M^{a.c.}N 31. malignantium] malignatum M, m. N 40. diem] die M 49. periclitentur] periclitententur M 50. capturis] -turum N 51. est] om. N

9. Esdras. Ligauerunt me non sicut patrem, qui eduxi eos de terra Aegypti.— Hic sermo sic legendus est : *Me qui eduxi eos de terra Aegypti, ligauerunt non sicut patrem.* 55

10. Ieremias. Ego sicut agnus innocens qui ducitur ad sacrificandum.— Per *agnum* ostendit innocentiam Christi qui pro nobis immolatus est.

11. Idem. Spiritus ante faciem nostram, Christus Dominus, comprehensus est in interitionibus nostris, de quo diximus : In umbra tua uiuemus. Et tu, Domine, cognouisti omne consilium eorum contra me in mortem : Ne propitieris iniustitiis eorum, et peccata eorum a facie tua ne deleas.— Capto Christo pro nobis a Iudaeis, et haec similiter completa est. 60
65

XXXIX. De falsis testibus et colaphis

1. Dauid. Insurgentes mihi testes iniqui etc.— Dicentibus falsis *testibus* contra Christum quia dixit : « Possum templum istud destruere etc. », completa est prophetia. 5

2. Idem. Ego autem sicut surdus non audiebam etc.— Tacente Christo in interrogatione et non respondente, et haec similiter completa est.

3. Idem. Qui retribuiebant mihi mala pro bonis etc.— Et haec prophetia de falso contra Christum testimonio est.

4. Iob. In testimonium factus sum. Et surrexit in me mendacium meum, contra faciem meam respondi. Ira usus deiecit me, frenduit super me dentibus suis. Sagittae piratarum eius ceciderunt super me.— Et haec similiter de eadem re. 10

9. Esr : ἔδησάν με οὐχ ὡς πατέρα τὸν ἐξαγαγόντα αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου 10. Ier 11, 19 11. Lam 4, 20 + Ier 18, 23
XXXIX. 1. Ps 34, 11 (26, 12).— Mt 26, 61 2. Ps 37, 14 3. Ps 37, 21 (34, 12) 4. Iob 16, 8-9

57. ducitur] educitur* N 60/61. nostram ... nostris] *ex graeco scripsi*, uestram ... uestris MN 62. me] in me M

XXXIX.— 1. colaphis] colaphisatione N 7. in] M', om. MN 9. testimonio] -nium M^{a.c.} 11. deiecit] dececit N

15 5. Esaias. Ego autem non resisto neque contradico. Dorsum meum dedi in flagella et genas meas in alapas, faciem uero meam non auerti a confusione sputorum.— Colaphis, *alapis* et *flagellis* caeso et consputo Christo, manifestissime propheta completa est.

20 6. Idem. Non est species ei neque gloria ; et uidimus eum, et non habebat speciem neque decorem etc.— Haec propheta completa est in uniuersali Christi temptatione, ostendens et ex eo salutarem utilitatem hominum. *In plaga* uero significat hominem uerum plagis subiacentem ; *sciens* uero *ferre languorem*, id est uolens afflictionem pati.

25 7. Idem. Et ipse quia afflicto est non aperuit os suum. Sicut ouis ad iugulum ductus est.— Et haec propheta cum Christus iudicaretur et tacens nihil contradiceret, completa est. *Generationem* uero *quis enarrabit* interrogans, diuinam dicit.

8. Michaeas. Percutient maxilla optimum Israel.— Et haec superioribus concinit.

30 9. Amos. Propterea intelligens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.— *Tempus malum* dicit tempus insidiarum contra Christum per diabolum et Iudaeos ; *intelligentem* uero, Christum uelut omnia cognoscentem et sponte *tacentem* ac longanimiter ferentem.

35 10. Salomon in Prouerbiis. Dices autem : Caedunt me, et non dolui, et illuserunt me, ego autem nesciebam. Quando diluculum erit, ut quaeram cum quibus gradiar ? — Et haec propheta cum nocte Christus *alapis caederetur*, completa est. *Non dolui* uero spontaneam Christi passionem significat.

40 11. Osee. Vae eis, quia resilierunt a me ! Miseri sunt, quia impie gesserunt in me : ego redemi eos, ipsi uero locuti sunt contra me mendaciter.— *Redemptionem* dicit Iudaeorum libertatem ex Aegypto per Dominum ; *locuti sunt contra me mendaciter*, in eadem pseudomartyria completur.

5. Is 50, 5-6 6. Is 53, 2-3 7. Is 53, 7-8 8. Mi 4, 14 9. Am 5, 13 10. Prv 23, 35 11. Os 7, 13

17. propheta completa est] completa est propheta *N* 25. quis] eius quis *N^{a.c.}* 29. amos] ames *M* 33. dices] dicens *M* ~ caedunt] ceciderunt *M'* 34. illuserunt] illuxerunt *M^{a.c.}* 36. est] *add.* propheta *N* 39. redemi] redimi *M^{a.c.}* 41. eadem] eundem *fort. leg.* ~ pseudomartyria] -tiria *M^{a.c.}N* ~ completur] -plentur *N*

XL. De negatione Petri

1. Esaias. Et timui ab homine mortali, qui quasi faenum siccabuntur ; me autem obliti sunt, dicit Dominus.— *Terrefactum* Petrum dicit ab interrogantibus eum. Hic enim *oblitus est* uerbi Domini dicentis : « Priusquam gallus cantet, ter me negabis », et negauit. 5

2. Idem. Quando conuersus fueris, gemes ; tunc saluaberis et scies ubi eras.— Post negationem Petri paenitentiam significat haec prophetia.

3. Daud. Amici mei et proximi mei etc.— Apostolos dicit et mulieres unguenta ferentes et ceteros cognatos eius. 10

4. Idem. Tota die exprobrabant me inimici mei etc.— *Exprobrantes* Christo dicit Annan et Caiphan, quando interrogabant eum de discipulis et doctrina eius ; *laudantem* uero *eum* prius et post haec *contra eum iurantem* Petrum ; prius enim dicebat : « Tu es Christus, filius Dei uiui », postea uero metuens cum iuramento : « Non noui hominem ». 15

5. Idem. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco.— *Cognouit* Petrus *iniquitatem* suam per uocem galli et intuitum Christi. Ostendit autem quia non abscondit peccatum suum, sed confessus est per amarum fletum, sicut dicit euangelium.

6. Idem. Audiuit Dominus et misertus est mihi, Dominus factus est adiutor meus. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum et praecinxisti me laetitia.— *Planctum* dicit Petri fletum post negationem, *gaudium* indulgentiam, *saccum* in Christi crucifixione tristitiam, *laetitiam* gaudium post resurrectionem, quasi diceret : Accipiens Dominus in negatione mea paenitentiam dedit remissionem ; tristitiam uero meam de occisione tua *conscindens*, *circumdedisti me laetitia* per resurrectionem tuam. 20 25

XL. 1. Is 51, 12-13.— Mt 26, 75 (Mc 14, 72 ; Lc 22, 61) 2. Is 30, 15 3. Ps 37, 12 4. Ps 101, 9.— Mt 16, 16 ; Mt 26, 72 5. Ps 50, 5.— cf. Mt 26, 75 (Lc 22, 62) 6. Ps 29, 11-12

XL.— 4. autem] *supra lin. scrips.* M ~ autem obliti] *inu.* * N 4/5. interrogantibus] -gationibus N^{a.c.} 5. domini] christi * M^{a.c.} N 6. gallus] callus N 8. post] prius N^{a.c.} 12. annan] anna N 21. planctum] M'N, plantum M (*hic et infra*) 25. negatione] *add.* petri N^{a.c.}

7. Idem. In die tribulationis meae Deum exquisiui etc.— Turbationem Petri et paenitentiam peccatum suum cognoscentis ostendit.

30 8. Idem. Inpulsus euersus sum ut caderem, et Dominus suscepit me.— *Inpulsus* Petrus a diabolo *ut* supplantaretur et *caderet*, firmatus est a Domino.

9. Idem. Quoniam eripuisti animam meam de morte oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu.— *Mortem* peccati perpetuam dicit ultionem, *pedes* uero finem eius, *lapsum* uero desperationem, quasi diceret :
35 Non permisisti me in negatione manere ac desperare.

XLI. De illusione Christi

1. Salomon in Canticis. Egredimini et uidete, filiae Ierusalem, in rege Salomone, in corona qua coronauit eum mater sua.— Hic sermo non est
5 historia de Salomone, sed typus propheticus qui in spinea Christi *corona* completus est, etsi de Salomone dicat. Filius enim Dauid Christus quoque secundum carnem ; *mater* uero eius, omnis domus Israel. Nam si de Salomone dicantur quae dicta sunt, non constant : nam nec mater sua Bersabee cum esset mulier coronauit eum regem, sed neque cum haec
10 scriberet, tunc coronatus est ; etenim cum infans esset Salomon a patre proprio accepit regni coronam, sicut a Domino praedestinatum fuerat. Itaque secundum ueritatem prophetia est id quod dicitur, habens exitum in Christum uerum et intelligibilem Salomonem. Nam Salomon, sicut a Deo nominatus est, « pacificus » interpretatur, et Christus secundum apostolum « pax » est omnium. Accusans autem et arguens genus
15 iudaicum Salomon ista prophetat, ac si diceret : *Egredimini, filiae Hierusalem, et uidete* quam contumeliosa *corona coronauit* pacificum Deum et regem suum domus Israel. *Filiis* uero *Hierusalem* dicit urbes quae sub eius regebantur imperio. Intelligitur autem huiusmodi prophetia sic

7. Ps 76, 3 8. Ps 117, 13 9. Ps 55, 14

XLI. 1. Ct 3, 11.— cf. I Par 22, 9 ; cf. Eph 2, 14

XLI.— 3/5. in rege — historia] *in marg. scrips. M', om. M* 6. dicat] dicatur (?) *M^{p.c.}*
10. scriberet] diceret *N^{a.c.} ~ cum] iter. M* 14. christus] christum *N in marg.*

quoque magis ecclesiastice : *Egredimini et uidete* etc. quam indecenter 20
Salomonem, id est Christum, *mater sua* secundum carnem *coronauerit*, id
 est synagoga Iudaeorum.

2. Esaias. Quis est iste qui aduenit ex Edom, rubedo uestimentorum
 eius ex Bosor, iste speciosus in stola ? – *Rubedo uestimentorum* coccineam
 Christi chlamydem significat ; *speciosum* uero *in stola* uel ironicos dicit, 25
 uel quia corporea erat : nam speciositas in corporibus proprie dicitur.
 Intelligitur autem eadem prophetia etiam in diuino Christi corpore, qui
 ceu sine peccato « speciosus forma prae filiis hominum » per Dauid dic-
 tus est, tum uero et propter deitatis intelligibilem pulchritudinem.

3. Idem. Vt quid rubea sunt uestimenta tua, et uestimentum tuum 30
 sicut a calcatione torcularis penitus calcati ? – *Vestimenta et indumentum*
 et purpuram et chlamydem Christi dicit ; significat autem et deiferam
 carnem eius, quam pro nobis assumpsit.

4. Idem. Et nunc, homo Iuda et inhabitantes Hierusalem, iudicate
 inter me et uineam meam. Quid debui facere uineae meae et non feci ? 35
 Quia expectaui ut faceret uuam, fecit uero spinas.– *Vineam* gentem
 Iudaeorum dicit, ut est illud : « *Vineam de Aegypto transtulisti* etc. » ;
spinas uero, coronam quam circumposuerunt Christo.

5. Idem. Vae coronae contumeliae, mercenarii Ephrem : corona
 excidens de gloria super uerticem montis crassi. Et erit flos excidens de 40
 spe gloriae in cacumine montis excelsi, sicut praecursor ficus.– Christi
 spineam *coronam* dicit ; *mercenarios* uero *Ephrem* non solum seruos pon-
 tificum et pharisaeorum, sed ipsos quoque pontifices, pharisaeos et scri-
 bas qui huiusmodi malignum consilium reppererunt. Nam sub Esaia

2. Is 63, 1.– Ps 44, 3 3. Is 63, 2-3 4. Is 5, 3-4.– Ps 79, 9 5. Is 28, 1 et 4.– cf.
 Gn 48, 19 ; Dn 2, 35

23. aduenit] auenit *N* 25. chlamydem] chlamidem *M^{a.c.}*, clamidem *N* 26. cor-
 poreae] -ra *N* ~ in corporibus proprie] proprie in corporibus *N* 27. intelligitur] -
 legitur *M^{a.c.}* 29. et] *om.* *M* 30. quid] quit *N* (*hic et infra*) ~ uestimentum] indu-
 mentum *ex graeco et commentario expectares* 32. chlamydem] chlamidem *M^{a.c.}*, cha-
 midem *N* 39. mercenarii] mercennarii *N* 41. gloriae] -ria *N* 42. mercena-
 rios] mercennarios *M^{a.c.}* (*hic et infra*)

45 propheta, X tribus Israel in Samaria regnabantur, qui dicebantur
 regnum Ephrem, propterea quod ex Ephrem tribu initium regni sum-
 pserint in Ieroboam, secundum Iacob prophetam. Earumdem uero X
 tribuum sacerdotes et prophetae Dei non erant, sed idolorum pseudo-
 sacerdotes et pseudoprophetae. Quare et quasi *mercenarii* exprobraban-
 50 tur a ueris sacerdotibus atque prophetis. Quia igitur nouissime Christo
 ueniente, omnes conuenerunt aduersus eum ex XII tribubus, sacerdo-
 tes et scribae et pharisaei, iure spiritus sanctus per prophetam cunctos
 eos *mercenarios* uocauit. *Montem uero crassum* per Daniel prophetatum
 « lapidem qui factus in montem magnum repleuit omnem terram », id
 55 est Christus ; *uerticem uero montis* et *cacumen* dicens, ostendit Christi
 sanctum caput ; *florem uero* et *praecursorem ficus* Iudaeos, qui propterea
 quod peccauerunt in Christum et uerticem eius per spineam coronam
 iniuriauerunt, et gloria eius priuati sunt sicut flos et sicut praecursor
 ficus *exciderunt*. Nam nec flos manet in arbore, nec primus apparens
 60 fructus in ficu : ambo enim praecursores fructus, ipsi quidem excidunt,
 sed post hos uerax fructus apparet. Sic igitur et Iudaeis *excidentibus de spe
 gloriae Dei*, Christianorum uerus fructus apparuit, id est uera fides.

6. Idem. Ecce puer meus sapiens erit et exaltabitur et glorificabitur
 ualde. Quemadmodum obstupescunt super te multi, sic humiliabitur ab
 65 hominibus species tua et gloria tua ab hominibus ; sic mirabuntur gen-
 tes multae super eum, et continebunt reges os suum super eos.— *Sapiens*
 quidem *erit* etc. *glorificabitur* per miracula sua ; *humiliabitur* uero etc.
 completum est in spinea corona et purpureo uestimento et coccinea
 chlamyde et illusionem. *Mirabuntur uero gentes multae* etc. significant quae
 70 post eius resurrectionem secuta sunt.

6. Is 52, 13-15

45. X] decem *N* (*hic et infra*) 47. prophetam] -tiam *N* 51. XII] duodecim *N* ~
 tribubus] tribus *M* 52. sanctus] spiritus *M^{a.c.}* ~ prophetam] -tas *N^{a.c.}* 53. uero]
om. *N* ~ daniel] danihelem *N* 57. quod] quidem *M^{a.c.}N* 58. priuati] priuatica-
 ti *N^{a.c.}* 60. fructus] ficus *N^{a.c.}* 62. uerus] uerax* *N* ~ uera] uerax* *N* 63. glo-
 rificabitur] *M'N*, gloriabitur *M* 65. species] *ex graeco scripsi*, spes *MN* 68. purpu-
 reo] *M'N*, purreo *M* 69. chlamyde] chamyde *M^{a.c.}*, chamide *N*

7. Idem. Sic dicit Dominus qui eruit te, Deus Israel : Sanctificate uilificantem animam suam, qui fastiditus est a gentibus seruorum principum. Reges uidebunt eum, et exurgent principes et adorabunt eum propter Dominum, quoniam fidelis est sanctus Israel.— *Vilificantem animam suam* Christum dicit, qui humiliavit seipsum pro nobis et abominationem passus est, tempore crucifixionis, pontificum et regum et seruorum eorum, secundum euangelium. *Reges uero uidebunt, et exurgent principes* significat et de iis quidem qui ex inferno Christo consurrexerunt. Intelligitur autem et de iis qui post resurrectionem crediderunt in eum. Ideo enim ait *propter Dominum, quia fidelis est sanctus Israel*, id est propterea quia Dominus Christus est et dignus credi, nam ipse est *sanctus Israel*. 75

8. Idem. Facta est haereditas mea mihi, sicut leo in silua. Dedit super me uocem suam, et ideo odi eam. Non ego recusauit, sed ipsi recusaerunt me. Propterea dereliqui domum meam.— *Haereditatem* Christi dicit Iudaeos, uocem uero quam emisissent dicentes : « Tolle, tolle, crucifige eum », et « sanguis eius super nos et super filios nostros ». *Domum* uero suam, totam gentem Israel, secundum prophetam dicentem : « Domus Israel, benedic Dominum ». Quibus derelictis transiuit ad gentes, secundum prophetae uocem dicentem : « Vocabo non-plebem meam plebem meam et non-dilectam dilectam ». 85

9. Esdras. In tribunali Christi clamantes, humiliauerunt me.— *Clamantibus* sub Pilato : « Tolle, tolle, crucifige eum », haec propheta completa est. 90

10. Daudid. Si uere utique iustitiam loquimini etc.— *Iustitiam* dicit mosaicam legem et prophetas, *filios hominum* Iudaeos. Si ergo, inquit, ex 95

7. Is 49, 7.— cf. Io 18-19, etc. 8. Ier 12, 8 + ? (οὐκ ἐγὼ παρητησάμην ἀλλ' αὐτοὶ παρητήσαντό με) + Ier. 12, 7.— Io 19, 15 ; Mt 27, 25 ; Ps 134, 19 ; Rm 9, 25 [Os 2, 25] 9. Esr : κράζοντες ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ κριτοῦ (Χριστοῦ) ἐταπεινώσατέ με.— Io 19, 15 10. Ps 57, 2-3.— Io 5, 46

71. dicit dominus] *inu. N* 79. qui] quidem *N^{a.c.}* ~ resurrectionem] -rexionem *N*
80. in eum] uirum *M* 86. crucifige] -fice *N* 89. benedic] -dicat *N* 95. iustitiam²] *M'N*, iustiam *M* 96. mosaicam] mosaycam *N*

prophetis et lege *uere loquimini, recte* et non peruerse *iudicate* de Christo, nam secundum legem et prophetas ipse est qui uenit, sicut ipse quoque Christus ait : « Si crederetis Moysi, crederetis utique et mihi ». Sed rec-
 100 to iudicio derelicto, *in corde iniquitatem operamini, et manus uestrae iniusti-*
tiam concinnant : ex hoc uero figurat complexam ei per illos coronam de
 spinis, ceu paulo post manifestius ostenditur in eodem psalmo.

111. Idem. Cecidit ignis super eos, et non uiderunt solem etc.— *Ignem*
 105 *dicit inextinguibilem Iudaeorum furorem, solem uero Christum, quasi*
 diceret : *Cecidit* furor inuidiae super Iudaeos, et non cognouerunt
 « solem iustitiae » Christum. Sed *priusquam intelligerent*, id est priusquam
 cognoscerent, *spinas et ramnum* super eum complexuerunt, per coronam
 quae et *in ira absorbebit* eos, id est in iudicio secundae praesentiae. Hoc
 enim est *sicut uiuentes absorbebit* eos. Etenim in igne permanebunt *uiuen-*
 110 *tes* et tormenta patientes in infinita saecula.

12. Idem. Et aduersum me laetati sunt et conuenerunt etc.— Cum
 Christus a Pilato flagellaretur et per coronam et purpuram *subsannaretur*,
 ista completa sunt. *Discissi uero sunt nec conpuncti* Pilati et Iudaeorum
 diuisionem significat. Cum laisset enim manus suas Pilatus atque dixis-
 115 set : « Innocens sum a sanguine iusti huius », *non sunt conpuncti*, sed ite-
 rum *subsannantes* crucifixerunt eum.

13. Idem. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolon-
 gauerunt iniquitatem sibi.— Et haec euidenter Christi flagella significat.

14. Idem. Sagittae paruulorum factae sunt plagae eorum.— Hoc et
 120 Iudaeorum infirmitatem et Christi uirtutem significat. Nam putantes
 eum per corporales plagas et corporalem interfectionem se posse disper-
 dere, non potuerunt. Nam sicut *sagittae paruulorum* corporales *plagae*
eorum, et infirmi et falsi et irriti computati sunt *in eum sermones eorum*.

11. Ps 57, 9-10.— Mal 3, 20 12. Ps 34, 15-16.— Mt 27, 24 13. Ps 128, 3 14. Ps
 63, 8-9

98. et] *supra lin. scrips. M', om. M* 99. sed] *M'N, si M* 107. cognoscerent] intel-
 ligerent *M^{a.c.}* 113. discissi] *discessi M^{a.c.}* 117. meum] *me M* 118. euidenter]
M'N, uidenter M

15. Ihesu filii Sirach Sapientia. Percutiebant me, et non dolui.— Cum Christi caput harundine *percuterent*, completa est prophetia. *Non dolui* 125 uero diuinam significat naturam : Deus enim non dolet aliquando.

16. Ieremias. Spinis delictorum suorum circumdedit me, et in illusionem factus sum populo huic.— Coronato *spinis* et *illuso* Christo, prophetia completa est.

XLII. De laqueo Iudae

1. Ieremias in apocryphis. Et accepi XXX argenteos pretium appetiati, quem appetiauerunt a filiis Israel ; et dedi eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.— Cum pontifices *accepissent* a Iuda *pretium* 5 Christi XXX *argenteos*, et emissent *agrum figuli*, prophetia completa est. Posuit autem Matthaëus huiusmodi prophetiam in euangelio, uelut qui ex Iudaeis descendens et legem didicerat et legis apocryfa legerat.

2. Dauid. Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet a dextris eius etc.— Cum Iudas rediit ad Iudaeos et « retulit argenteos » et audiuit 10 ab eis : « Quid ad nos ? Tu uidebis », et exiuit damnatus, ut proditor et qui gratis magistrum tradiderat, et illi « acceptis argenteis emerunt agrum figuli », prophetia completa est. *Orationem* uero *eius* infructuosam paenitentiam dicit ; dicens enim : « Peccaui », non fecit « digna paenitentiae », sicut Petrus, sed « abiens laqueo se suspendit », quod factum 15 est ei *in peccatum*. *Episcopatum* uero *eius* accepit Mathias, secundum Actus apostolorum.

15. Prv 23, 35 16. Ier ? (ταῖς ἀκάνθαις τῶν ἑαυτοῦ παισμάτων περιστοιχισέ με) + Lam 3, 14

XLII. 1. Mt 27, 9-10 2. Ps 108, 6-8.— Mt 27, 3-5 ; cf. Act 26, 20 ; Act 1, 20 et 26

125. *percuterent*] *percuteretur* N^{a.c.} 127. *in illusionem*] *illusionem* M^{a.c.}, *illusio* M^{p.c.} (*ut uidetur*)

XLII.— 3. *ieremias*] *hieremias* N ~ *apocryphis*] *-chryphis* M, *-criphis* N ~ XXX] *triginta* N 4. *appetiauerunt*] *apre-* N 8. *apocryfa*] *apocryfa* M^{a.c.} 11. *quid*] *quit* N 15. *petrus*] *iudas stulte* N^{p.c.}

3. Idem. Lacum fodit etc.— Haec prophetia in Iuda finem manifeste sortita est.

20 4. Idem. Dilexisti malitiam super benignitatem etc.— Et haec similiter.

5. Esaias. Vae iniquo ! Mala euenient ei secundum opera manuum suarum.— Et haec in foeda Iudae morte finita est.

XLIII. De crucifixione

1. Sciendum quod XXIII martii mensis, XIII uero luna, die pasceues in ipsa sollennitate pascha Iudaeorum, crucifixus est Dominus. Et
5 Marcus quidem « tertia hora » dicit eum crucifixum, Pilati sententiae horam exponens ; Iohannes uero a tertia hora usque ad sextam temptationes Christi diligenter exprimens, « VIta hora » dicit eum crucifixum esse, a qua et « tenebrae factae sunt » : quare nihil per hoc euangelistae dissonant. Verum in Constitutionibus quoque apostolorum, ex sermone
10 quales accusationes dicebant Iudaei aduersus Christum, cuius initium est : « Qui cum multa fecissent aduersus eum, carnifices uero accipientes gloriae Dominum ligno affixerunt, VI hora crucifigentes eum, tertia hora accepta sententia de eo. Postea dederunt ei acetum cum felle bibere, dehinc uestimenta eius sorte diuiserunt. » Quoniam mortuus Adam
15 in caluariae loco situs est, sicut et Chrysostomus in expositione euangelii secundum Iohannem exposuit, ideo enim ait : « Et Dominus in loco ubi mors regnauit, ibi trophaeum statuit ».

3. Ps 7, 16 4. Ps 51, 5 5. Is 3, 11

XLIII. 1. Mc 15, 25 ; Io 19, 14 ; cf. Mt 27, 45 (Mc 15, 33 ; Lc 23, 44) ; *Constitutiones Apostolorum* V, 14, 14-15 ; Iohannes Chrys., *In Iohannem hom.* 85, 1

22. manuum] manum *M^{a.c.}*

XLIII.— 1. crucifixione] -sione *M^{a.c.}* 3. sciendum] *add.* est *N* ~ XXIII] uiginti tres *N* ~ XIII] tertia decima *N* 4. pascha] pasca *N* 7. VIta] sexta *N* 8. et] et bene *N* ~ nihil per hoc] per hoc nichil *N* 11. uero accipientes] *inu.* *N* 12. VI] sexta *N* ~ eum] dominum *N* 15. chrysostomus] chriso- *N*

2. De crucifixione Christi Michaeas ait : Ecce Dominus ascendet super altitudines terrae, et mouebuntur montes sub eo, sicut aqua quae profertur in descensum, propter peccatum domus Israel.— *Altitudines terrae* lignum crucis dicit ; *mouebuntur* uero etc., sub cruce terraemotum. 20

3. Esaias. Et cum iniquis deputatus est, et tradita est in mortem anima eius, et ipse peccata multorum sustulit et propter iniquitates eorum traditus est.— Suspenso Christo *cum iniquis* latronibus, prophetia completa est. 25

4. Idem. Expandi manus meas tota die ad populum non credentem et contradicentem, qui non ambulauerunt uia bona, sed post peccata sua. Populus hic irritans me, praeparantes daemonio mensam.— *Expandens* Christus *manus* in cruce prophetiae finem fecit. *Non credentes* autem et *contradicentes* Iudaeos dicit, qui non recipientes Christum se ipsos Antichristo *mensam praeparant*. 30

5. Ieremias. Induxerunt super matrem iuuenculae miseriam in meridie, proiecerunt super eam repente tremorem et festinantiam. Euacuata est quae peperit VII, afflicta est anima eius, occubuit sol super eam adhuc die mediante, confusa est et obprobrium passa.— Haec in crucifixione Christi completa sunt. *Matrem* uero *iuuenculae* Dei genitricem dicit ; *tremorem* uero et *festinantiam*, praesentis temporis tribulationem. *Euacuata* uero *quae peperit VII* fecundissimam Iudaeorum synagogam dicit, quae, *occidente sole* cum *medius dies* esset, *confusa est*, uelut quae Deum crucifixerat. 40

6. Dauid. Deus autem rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrae.— *Ante saecula Deus* et *rex noster*, qui crucifixus est pro nobis in caluariae loco, qui est *medius* omnis *terrae*.

7. Idem. Deus, Deus meus, respice in me, ut quid dereliquisti me ? — Dicens Christus in cruce : « *Deus meus*, Deus meus, *ut quid me dereliquisti ?* », compleuit hanc prophetiam. 45

2. Mi 1, 3-5 3. Is 53, 12 4. Is 65, 2-3 et 11 5. Ier 15, 8-9 6. Ps 73, 12 7. Ps 21, 2.— Mt 27, 46 (Mc 15, 34)

19. montes] *om. M* 20. profertur] *fertur M* 32. iuuenculae] *iunculae M* 36. christi] *supra lin. scrips. N* 38. fecundissimam] *fecuncundissimam M* 45. quid] *quit N*

8. Idem. Foderunt manus meas et pedes meos.— Affixus cruci Christus *manus et pedes* et hanc pariter compleuit.

9. Idem. Diuiserunt sibi uestimenta mea et super uestem meam miserunt sortes.— Et haec pariter hic completa est, *diuidentibus sibi* militibus *uestimenta* eius. Sciendum uero quia cum IIII essent milites qui Dominum crucifixerunt, « IIII fecerunt partes » de uestimentis eius ; in unum uero quod erat « inconsutile ac desuper contextum » sortem miserunt ut uiderent cuius esset, secundum euangelium.

10. Idem. Dederunt in escam meam fel et in siti mea p(otauerunt) m(e) a(ceto).— *Potatus* Christus *fel* cum *aceto* compleuit prophetiam.

11. Idem. Et ego factus sum obprobrium illis ; uiderunt me et mouerunt capita sua.— Euangelio dicente quia qui aderant *mouentes capita sua* dicebant : «Vah ! Qui destruit templum et in tribus diebus aedificat, salua teipsum ».

12. Idem. Omnes uidentes me subsannauerunt me etc.— Et hoc similiter intelligitur secundum euangelium.

13. Idem. Ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem.— *Ascendens* Christus in crucem et *captiuam ducens captiuitatem* inferni et diaboli, id est humanum genus, prophetiam compleuit.

14. Abacuc. In medio duarum uitarum cognosceris.— Haec propheta intelligitur in Christo quandoque propter theologiam (nam inter patrem et spiritum filius diuine consideratur), nunc uero et inter duos latrones. Sed in theologia quidem inter uitam et uitam, quasi μέσος ζωῆς καὶ ζωῆς, circumflexe prolato genitiuo plurali, id est ζωῶν ; hic uero

8. Ps 21, 17 9. Ps 21, 19 [Mt 27, 35 (Io 19, 24)].— Io 19, 23-24 10. Ps 68, 22
11. Ps 108, 25.— Mt 27, 39-40 (Mc 15, 29-30) 12. Ps 21, 8 13. Ps 67, 19 [Eph
4, 8] 14. Hab 3, 2

47/56. foderunt – prophetiam] *in alia schedula scrips. M* 51. IIII] quattuor *N* 52. fecerunt partes] *inu. N* 53. sortem] sorte *N* 54. uiderent] –ret *N* 55. meam] *scripsi ex graeco, om. M, m. N* 59. uah] *ua M, uach M* 61. subsannauerunt] *M'N, subsauerunt M ~ hoc] haec M* 69. μέσος] μέσον *ex graeco expectares* 69/70. ζωῆς καὶ ζωῆς] δυο ζωων *M', ζωες και ζωες N, om. M* 70. id est ζωῶν] *om. M, id est ζωων N ~ hic uero] uel M*

μέσον ζώου καὶ ζώου, id est animalis et animalis, acuta penultima genitiui pluralis, id est ζώων : animal enim uterque latronum dicitur.

15. Idem. Eleuatus est sol, et luna stetit in ordine suo.— Et haec prophetia in Christi crucifixione habet exitum. *Eleuato* enim, id est ablato, lumine *solis* in media die, apparuit *lunae* lumen uelut in nocte quietum, non offuscatum a sole. 75

16. Idem. Dominus Deus meus, fortitudo mea, et statuit pedes meos etc.— *Fortitudo* filii pater, *pedes* uero Dei uerbum uel in nouissimis temporum incarnatio eius, *excelsa* uero ligna crucis intelligendum. *Canticum* uero Dei, totam prophetiam de eo in lege, quasi diceret ex persona Christi : *Domine Deus meus*, id est Deus et pater meus, *fortitudo mea*, et *statuet*, id est definit, *pedes meos*, id est carnis meae dispensationem, in *consummatione* saeculorum ; et in crucem *eleuabit me*, scilicet ut peccatum et mortem superem, secundum praedicatam de me in lege totam prophetiam, secundum quod et ipse in euangelii ait : « Ego uici mundum », id est peccatum, et « uenit princeps mundi huius », id est mors, « et in me nihil inueniet », id est nihil dignum morte. 80 85

17. Geneseos Iacob. Lauabit in uino stolam suam et in sanguine uuae amictum suum.— *Vinum* et *sanguinem uuae* dicit pretiosum Christi sanguinem, qui fluxit de immaculato latere eius ; *stolam* uero, sanctam et deiferam eius carnem. 90

18. Esdras. Benedictus Dominus qui expandit manus suas et saluabit Hierusalem.— *Expandente manus suas* Christo in cruce et *saluante* electos Israel, completa est prophetia. *Hierusalem* enim non ciuitas, sed qui in ea saluati sunt nominantur. 95

15. Hab 3, 11 16. Hab 3, 19.— Io 16, 33 ; Io 14, 30 17. Gn 49, 11 18. Esr : εὐλογητὸς κύριος ὁ ἐκπετάσας τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ σώσας τὴν Ἱερουσαλήμ

71. μέσον ζώου καὶ ζώου] μεσος δυο ζωων M', μεσον ζωων και ω N, om. M 72. pluralis] plagalus M ~ ζώων] M'N uix leguntur, om. M ~ animal] animalis N ~ uterque] utraque M ~ dicitur] dicit uel dicunt N 76. offuscatum] opfuscatum MP^c, obscuratum N 77. dominus] -ne M ~ statuit] statuet ex graeco et commentario expectares 82. meos] om. N 86. mundi huius] inu. N 89. christi] supra lin. scrips. M 90. latere eius] christi latere N 91. carnem] canem N 93. christo] om. M ~ cruce] -cem M

19. Zacharias. Et dicet ad eum : Quid hae plagae per medias manus tuas ? Et dicet : Has plagatus sum in domo dilecti mei.— *Plagas* ex clauis *per medias* immaculatas Christi *manus* dicit ; *domum uero dilecti*, gentem Israel.

100 20. Idem. Et erit in illa die, non erit lumen, et frigus et glacies erit unum diem, et dies illa nota Domino, et non dies et non nox, ad uesperam erit lux.— Crucis *diem* dicit, in qua fuit *frigus* et *glacies* et tenebrae in medio diei, et iterum *lux* post nonam horam.

105 21. Amos. Vae qui cupitis diem Domini ! Vt quid uobis haec dies Domini ? Et haec erit tenebrae et non lux.— *Diem Domini* diem crucis dicit, in qua obtenebratus est sol.

110 22. Idem. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet sol meridie, et obscurabitur super terram in die lux, et conuertam sollempnitates uestras in luctum.— Crucis *diem* dicit, in qua *lux obscurata* est ; extunc et Iudaeorum dies festi subuersi sunt. Nam sub Vespasiano in ipsis diebus azymorum superuenit eis uniuersalis interitus.

23. Idem. Dominus de Sion locutus est et ex Hierusalem dedit uocem suam.— Cum enim Ihesus clamasset de cruce « *uoce* magna, emisit spiritum », sicut euangelista ait.

115 24. Ioel. Sol et luna obscurabuntur, et stellae abscondent splendorem suum. Dominus autem de Sion clamabit et de Hierusalem dabit uocem suam.— His in Christi crucifixione contingentibus, prophetia completa est. *Vocem* uero Domini dicit, quam Christus ad patrem locutus est dicens : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum ».

120 25. Naum. Montes concussi sunt ab eo, et colles moti sunt, et contracta est terra a facie eius omnis et omnes inhabitantes in ea.— *Concus-*

19. Za 13, 6 20. Za 14, 6-7 21. Am 5, 18 22. Am 8, 9-10.— cf. Iosephus, *Bel- lum iudaicum*, VI, v, 3 23. Am 1, 2.— Mt 27, 50 24. Ioel 4, 15-16.— Lc 23, 46 25. Na 1, 5

102. fuit] *iter*. *M* 103. nonam horam] *inu*. *N^{a.c.}* 111. azymorum] *azimorum* *N*
114. euangelista ait] *inu*. *N* 118. quam] quando *N* 121. a facie eius] *in marg. scri- ps.* *N* ~ omnis] *add.* terra *M'*

sa omni creatura crucifixo Christo, haec quoque prophetia finem accepit : nam propter Christum facta sunt.

26. Moyses in Deuteronomio. Maledictus homo qui pependit in ligno.— « Christus nos redemit de maledicto legis », sicut dicit apostolus, « factus pro nobis *maledictum* ». Cum esset sine peccato, nec subiacens maledicto legis dicenti : « Maledictus homo qui non manet in iis quae scripta sunt in libro isto », uoluit suspendi *in ligno* et nominari *maledictum*, quatinus obnoxios maledicto legis liberaret, et donaret gentibus eam quae est ex fide benedictionem Abraam dicentem quia « benedicentur in semine tuo », id est in Christo, « omnes gentes ».

27. Idem. Erit uita tua pendens ante oculos tuos, et timebis die ac nocte et non credes uitam tuam.— *Vitam* dicit Christum *pendentem* in cruce et *non creditum* a Iudaeis.

28. Idem. Peccauerunt non ei filii maculati, generatio praua atque peruersa. Haec Domino retribuitis ? — Prophetico spiritu praesciens Moyses contra Christum Iudaeorum audaciam eicit eos ex Dei filiorum adoptione, *maculatos filios* eos uocans ; quocirca longe quoque exprobrat eos dicens : *Generatio praua atque peruersa. Haec Domino retribuitis ?* Hoc autem et Christus ait ad eos dicens : « Si essetis filii Abraam, faceretis utique opera eius », et iterum : « Vos ex patre diabolo estis ».

29. Idem in Exodo. Os non conteretis ab eo.— Typice data est huiusmodi lex in agno immolato in pascha : spiritualiter autem exiit in Dominum nostrum Ihesum Christum in cruce pendentem, secundum euangelium.

26. Gal 3, 13b [Dt 21, 23].— Gal 3, 13a ; Gal 3, 10 [Dt 27, 26] ; Gn 22, 18 [cf. Gal 3, 8 et 16] 27. Dt 28, 66 28. Dt 32, 5-6.— Io 8, 39 ; Io 8, 44 29. Ex 12, 46.— Io 19, 36

126. maledictum] -tus N^{a.c.} 128. isto] hoc N 129. donaret] -re N 130. eam] scripsi, ea MN 133. credes] M', -dis M, -dens N 135. idem] om. M ~ non ei] inu. N 136. retribuitis] -buitis M^{a.c.} (*hic et infra*) 137. iudaeorum audaciam] audacia iudeorum N 140. et] om. M 142. os] omnes N ~ conteretis] -ritis M

XLIV. De cruce et clauis

1. Daudid. Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus.— *Metuentes* Christum dicit Christianos, *significationem* crucem, *arcum* uero contrarias Christo uirtutes.

2. Idem. Virgam uirtutis tuae etc.— *Virgam uirtutis tuae* Christum dicit, *inimicos* uero daemones subiectos uirtuti eius, *Sion* uero crucem, eo quod ibi Christus passus est.

3. Idem. Exaltate Dominum Deum nostrum etc.— Id est gratias agite et benedicite ; *scabellum* uero *pedum eius* crucem dicit.

4. Esaias. Et gloria Libani ad te ueniet in cyparisso et picea et cedro simul glorificare locum sanctum meum.— *Gloriam* montis, gloriosiora ligna eius ; pretiosiores uero *Libani, cedrus et cyparissus*, per quas *glorificatus est sanctus locus* Christi, id est ecclesia per crucem.

5. Zacharias. In die illa erit super frenum equi sanctum Domino omnipotenti.— Quidam quidem interpretati sunt, quando gentes militarunt contra Hierusalem et ceperunt eam, *frenos equorum* Domino suspensos in templo Hierosolimis, et hoc dixisse prophetam *sanctum Domino* ; sed non habet auctoritatem, propterea quod per historias nihil tale quandoque traditur. Magis autem ex historiis dierum imperatoris Constantini argumentum habet sermo prophetae, quia in illo certe completus est. Nam clauos qui infixi fuerant sanctis et immaculatis manibus et pedibus Domini Christi, praedictus imperator cum reperisset, saluariarium equo in quo equitant Christianorum reges fecit.

6. Salomon in Sapientia. Benedictum est lignum, per quod fit iustitia ; manufactum uero maledictum, et qui fecit illud.— *Benedictum lignum* dicit crucem, per quam *iustitia* facta est, humanitate diaboli tyrannide liberata ; *manufactum uero maledictum* dicit idola.

XLIV. 1. Ps 59, 6 2. Ps 109, 2 3. Ps 98, 5 4. Is 60, 13 5. Za 14, 20 6. Sap 14, 7-8

XLIV.— 1. de cruce et clauis] *om. M* 6. tuae²] *om. N* 7. daemones] domones *N* 11. in] et *N* 15. zacharias] *iter. M*^(ut semper) *N*^{a.c.} 19. auctoritatem] autoritatem *M* 25. est] enim *ex graeco expectares*

XLV. De sepultura

1. Daud. In puluerem mortis deduxisti me.— Puluis qui ex corruptione corporum fit, *puluis mortis* est. In Christo uero non sic intelligere pium est, sed *puluerem mortis* sepulcrum dicit : in hoc enim *deduxerunt* eum. 5

2. Idem. Extimatus sum cum descendentibus in lacum etc.— Assimilatus morientibus, Christus *sicut homo sine adiutorio factus est inter mortuos liber*, id est uelut sine peccato non manens in morte, sed resurgens propria potestate uelut Deus. 10

3. Idem. Contriuit portas aereas et uectes ferreos confregit.— *Portas et uectes* inferni et diaboli uirtutes dicit.

4. Idem. Quoniam non derelinquis animam meam in inferno etc.— *Sanctum* dicit Christum, cuius *anima* non mansit in morte, nec corpus *uidit corruptionem*. 15

5. Idem. Numquid dormiens non adiciet ut resurgat ? — *Dormientem* Christum dicit *resurrecturum* ex sepulcro uelut ex somno.

6. Idem. Exurge, quare obdormis, Domine ? Exurge et ne repellas in finem.— Christum uelut somnum in sepulcro *dormientem* dicit.

7. Idem. Exurge, Domine, adiuua nos et redime nos propter nomen tuum.— Humanum genus oppressum uelut a diabolo propheta inducens ortatur Dominum cito resurgere. 20

8. Idem. Dormierunt somnum suum et n(ihil) i(nuenerunt) o(mnes) u(iri) d(iuitiarum) i(n) m(anibus) suis. Ab increpatione tua, Deus Iacob, dormitauerunt qui ascenderunt equos.— Eos *qui ascenderunt equos* milites custodientes sepulcrum dicit ; *diuitias* uero, datos eis argenteos a Iudaeis ut Christi resurrectionem calumniarentur. *Dormitauerunt* autem signifi- 25

XLV. 1. Ps 21, 16 2. Ps 87, 5 3. Ps 106, 16 4. Ps 15, 10 5. Ps 40, 9 6. Ps 43, 24 7. Ps 43, 27 8. Ps 75, 6-8.— cf. Mt 28, 12-15 ; Mt 28, 4

XLV.— 1. de sepultura] *om.* M 3. deduxisti me] *M'N*, deduxme M 4. sic] *ex graeco scripsi*, fit M, sit N 14/16. nec corpus — dormientem] *in schedula scrips.* M 17. sepulcro] pulcro *M^{a.c.}*, sepulchro *N ~ ex²*] a N 22. ortatur] testatur *N^{a.c.}* 23/24. et n(ihil) — iacob] usque M 25. qui¹] et q. N

cat : laxati sunt a ueritate mentientes, *tu* uero secundum euangelistam significat : « prae timore terraemotus facti sunt uelut mortui ».

30 9. Idem. Surge, Deus, i(udica) causam tuam ; memor esto obprobriorum tuorum, quod ab insipiente est tota die.— *Causam* Christi dicit hic iniustam eius occisionem, *obprobrium* uero *insipientis* populi Iudaeorum, quod exprobrauerunt eum suspensum dicentes : « Si filius Dei es, descende de cruce ». *Totam* uero *diem* crucifixionis diem dicit.

35 10. Geneseos Iacob. Accubans dormiuit ut leo et sicut catulus leonis ; quis excitabit eum ? — Resurrectionem Christi cum potestate futuram sicut *leonis* somnum prophetia uocauit.

11. Balaam in Numeris. Accubans requieuit ut leo et sicut catulus leonis.— Et hoc eiusdem sensus est.

40 12. Salomon in Sapia. Videbunt finem sapientis et non intelligent quid cogitauerunt de eo et in quid muniuit eum Dominus. Videbunt et spernent eum. Ipse uero Dominus deridebit eos, et erunt post hoc in ruinam contumeliosam et in illusionem inter mortuos in saecula, quia elidet eos sine uoce pronos, et commouebit eos ex fundamentis, et
45 usque in nouissimum eorum desolabuntur et erunt in dolore et memoria eorum in perditione.— *Sapientis finem* Christi mortem dicit ; *deridebit* uero *eos Dominus*, id est aequanimiter sustinebit aliquandiu. *Post hoc autem erunt in ruinam contumeliosam* etc. ostendit quod eorum qui exprobrauerunt et crucifixerunt et occiderunt eum plaga periculi et ultionis
50 finem non sit habitura nec in hoc saeculo nec in futuro.

13. Idem in Canticis. Surge, ueni ad proximam meam, in tegumento petrae iuxta antemurale.— Quasi diceret spiritus prophetiae : *Surge, Domine, de iuxta antemurale* Hierusalem, id est ex sepulcro tuo, et *ueni ad proximam meam*, scilicet ecclesiam, *in tegumento petrae*, id est in uirtute quae est in te fidei et confessionis.
55

9. Ps 73, 22.— Mt 27, 40 10. Gn 49, 9 11. Nm 24, 9 12. Sap 4, 17-19 13. Ct 2, 13 et 14

28. tu] tum N 29. uelut] uel M 30. esto] ero N ~ obprobriorum] *ex graeco scripsi*, obprobrii seruorum M, obprobrium N 36. excitabit] -uit N 41. cogitauerunt] -uit *ex graeco expectares* ~ in quid] inquit M, inquit N 43. illusionem] -ne N 46. dicit] dixit N 49. crucifixerunt] -serunt M ~ eum] *supra lin. scrips. M*

14. Esaias. A facie iniustitiae sublatus est iustus ; in pace erit sepultura eius.— *Iustum* Christum dicit, *iniustitiam* uero iniquitatem Iudaeorum qui damnauerunt eum in mortem. *In pace* uero *sepultura eius* dicit uel quia ceu sine peccato cum reliquis mortuis a diabolo non potuit captuari, uel quia per sepulturam eius lis inter homines et Deum soluta est, id est multorum deorum idolatria, et omnia pacificata sunt. 60

15. Idem. Et posuerunt lapidem super me.— *Lapidem* dicit qui appositus est « ad ostium monumenti », secundum euangelium.

16. Idem. Omnis terra clamat cum laetitia, et ligna Libani laeta sunt in te et cedrus Libani : Ex quo tu dormisti, non ascendit qui percutiebat nos. Infernus subtus amaricatus est obuians tibi ; consurrexerunt tibi omnes gigantes principes terrae. Qui surrexerunt de sedibus suis, omnes reges gentium, omnes resurgent et dicent : Et tu captus es sicut et nos, et inter nos computatus es. Descendit autem in infernum gloria tua.— *Ligna Libani* dicit gentes, *cedrum* uero *Libani* regna earum. Sed *ex quo tu dormisti* etc. : ex quo tu, Domine, pro nobis sepultus es et humiliasti diabolum, qui prius nos caedebat atque perdebat ; *non ascendit* autem super nos, id est non regnauit super nos ; *amaricatus est* autem etc., id est tristatus est et plorauit, resuscitatis tecum mortuis qui a saeculo sunt. 65

17. Idem. A peccatis populi mei ductus est in mortem. Et dabo nequam pro sepultura eius et diuites pro morte eius, quia iniquitatem non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Et Dominus uult eum mundare a plaga.— *Vult mundare* etc., id est resuscitare a mortuis. *Nequam* uero dicit daemones, *diuites* autem Iudaeos, principes sacerdotum, pharisaeos et scribas in lege diuites, quos *dabit* Deus et pater in mortem aeternam et poenam infinitam ; *pro morte* uero etc., eo quod iniuste ab eis occisus est. 75

14. Is 57, 1-2 15. Lam 3, 53.— Mc 15, 46 (Mt 27, 60) 16. Is 14, 7-11 17. Is 53, 8-10

58. qui damnauerunt] quidam nauerunt *M* 61. pacificata] pacifica *N^{a.c.}* 64. laetitia] *M'N*, laetia *M* ~ laeta] letata* *N* 66. obuians] obliuians *M* 68. et²] *om.* *M* 69. computatus] *scripsi ex graeco*, copulatus *MN* 71. pro nobis sepultus es] sepultus es pro nobis *N* ~ humiliasti] humiliatus es *N^{a.c.}* 76. eius²] *supra lin. scrips.* *M*

18. Idem. Vult Dominus auferre a labore animam eius et monstrare
 ei lucem, et iniquitates eorum ipse portabit. Idcirco ipse haereditabit
 85 multos et fortium diuidet spolia, eo quod tradita est in mortem anima
 eius.— *Dolor animae* eius intelligitur salus hominum : propter hoc enim
 uenit in mundum, *monstrare uero ei lucem*, id est resuscitare eum ex mor-
 tuis, indulgens *iniquitates eorum*, qui in inferno crediderunt in eo. *Fortes*
 uero dicit diabolum et infernum, quorum *diuidet spolia*, scilicet animas
 90 dormientium, eo quod extimauerunt animam Christi sine peccato,
 uelut unam ceterorum hominum.

19. Idem. Audite me, persequentes iustum et quaerentes Dominum,
 inspicite in firmam petram quam excidistis, et in foueam laci quem
 fodistis.— *Firmam petram* et *foueam laci* sepulcrum Christi dicit. *Inspicite*
 95 uero yronicos dicit exprobrans eos, quasi diceret : *Quaerentes Dominum*,
inspicite quid fecistis in eum, id est quia occidistis et in sepulcrum depo-
 suistis.

20. Idem ad milites. Sed dicite et annuntiate alterum errorem.— *Sed*
dicite de ueritate dictum est, quando milites dixerunt : Resurrexit Chri-
 100 stus ; *annuntiate uero alterum errorem*, post datos argenteos mendacium
 ipsorum quia dixerunt : « Nobis dormientibus furati sunt eum discipu-
 li eius ».

21. Iob. Aperientur ei metu portae mortis, ianitores autem inferni
 uidentes eum expauerunt.— *Portas mortis* et *ianitores* aduersas uirtutes
 105 dicit ; *aperientur* et *expauerunt*, pro eo quod est ex toto dispersi sunt,
 adueniente Christo.

22. Ionas. Submersum est caput meum etc.— Numquid mons cetus
 ut in eo intelligatur, quasi ex persona Ionae, *submersum est caput meum in*
scissuras montium ? Magis autem ex persona Christi descendantis in
 110 sepulcrum, quod *scissura* loci terrae fuit. Ait enim : *Descendi in terram*
cuius uectes eius possessores aeterni, quod uel in ceto uel in mari nequa-

18. Is 53, 10-12 19. Is 51, 1 20. Is 30, 10.— Mt 28, 11-13 21. Iob 38, 17 22.
 Ion 2, 6-7

83. dominus] deus M 86. enim] *supra lin. scrips. M', om. M* 90. extimauerunt]
negationem omissam esse suspicor 110. fuit] *supra lin. scrips. M*

quam conuenit, sed in Christo et sepulcro. *Ascendat autem ex interitu uita mea* de morte ad incorruptam et diuinam Christi uitam significat.

23. Idem. Custodientes uana etc.— Milites dicit *custodientes* sepulcrum, Christum quidem *misericordiam relinquentes*, uanum uero mendacium diuulgantes. 115

XLVI. De resurrectione

1. Sciendum quod Christi resurrectio facta est mense martio, XXV-ta die, anno a creatione mundi quinquies millesimo DXXXVIII, quando et principale pascha contigit, secundum ecclesiasticam traditionem seruato calculo canonis CCCorum XVIII patrum in Nicaea. 5

2. Daud. Exurgat Deus, et dissipentur inimici eius etc.— *Inimicos* et odientes eum dicit daemones et Iudaeos qui crucifixerunt eum et nec post resurrectionem quoque crediderunt, qui et *dissipati sunt* in omnes gentes et *defecerunt sicut fumus* et tabuerunt *sicut cera a facie* eius. 10

3. Idem. Exurge, Domine Deus meus, etc.— *Exurge* et *exaltetur manus tua* : ad Christum sermo, id est glorificetur uirtus tua ; *ne obliuiscaris* autem *pauperum tuorum in finem* de gentibus dicit indigentibus omnis salutis a lege et prophetis.

4. Idem. Exurge, Domine Deus meus, in praecepto quod mandasti.— Hoc resurrexisse Dominum post tres dies significat. 15

5. Idem. Surge, Deus, iudica terram, quoniam tu haereditabis in omnibus gentibus.— *Iudica terram*, id est miserere perditorum : tu enim solus potes *gentes* ex erroribus liberare easque, uelut creator creaturam, *haereditare*. 20

6. Idem. Tu exurgens misereberis Sion etc.— *Sion* dicit ecclesiam Dei ; *lapides* uero, membra ecclesiae, fideles uidelicet quos *serui* Christi, apo-

23. Ion 2, 9

XLVI. 2. Ps 67, 2-3 3. Ps 9, 33 4. Ps 7, 7 5. Ps 81, 8 6. Ps 101, 14-15

112. ex] *om.* *M^{a.c.}*, de *M^{p.c.}*

XLVI.— 3. resurrectio] -rexiō *N* 5. ecclesiasticam] euangelicam *M^{a.c.}* 7. dissipentur] discipentur *M* 9. quoque crediderunt] *inu.* *N* ~ dissipati] discipati *MN* 10. defecerunt] fecerunt *M^{a.c.}* 14. a lege et] age *M^{a.c.}* 22. apostoli] et apostoli *N*

stoli, in orthodoxa fide aedificauerunt ; *puluerem* uero corporales homines dicit, quos apostoli *miserantes* ab idolorum liberarunt erroribus.

25 7. Idem. Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus.— *Inopes* dicit Iudaeos, qui diuites in lege stultitia sua felicitatem pristinam perdiderunt ; *pauperes* uero, gentes indigas nec aliquando fidei diuitias consecutas.

30 8. Idem. Exurge, gloria mea, exurge, psalterium et cythara etc.— *Psalterium et cythara* laudis organa sunt, quibus percussis spiritus sanctus prophetae praestabatur. *Exurge* ergo *gloria mea*, uox est ad Christum, festinans eius resurrectionem. *Gloriam enim suam* Christum uocat ; *psalterium* uero *et cythara*, per spiritum sanctum prophetiam sibi concessam. *Exurgam* uero uelut ex uoce Christi est ; *diluculum* uero dicit tempus nocturnae resurrectionis.

35 9. Idem. Et excitatus est tanquam dormiens Dominus etc.— Dicens haec propheta spontaneam Christi mortem significat et propriae potestatis eius ex mortuis resurrectionem. *Obprobrium* uero *sempiternum* dedit crucifigentibus se Iudaeis, id est aeternam perditionem : nam et in mundo isto, sicut interfectores, Dei obprobria patiuntur, et in futuro cum daemionibus condemnabuntur.

40 10. Idem. Et eduxit eos de tenebris et umbra mortis et uincula eorum dirupit.— *Tenebras et umbram mortis* infernum dicit atque diabolium, *uincula* uero tyrannidem eorum, ex quibus liberauit Christus eo descendens iustos ab eis detentos.

45 11. Idem. Dicite Deo : Quam terribilia sunt opera tua, D(omine), etc.— *Inimicos* hic dicit Iudaeos et milites : hos quidem uelut iniuste Christum damnantes, illos uero uelut custodientes monumentum eius et acceptis donis a pontificibus resurrectionem quam prius asseruerant non esse factam mentientes. *Terribilia* uero Christi *opera* dicit incarnationem eius et crucem et resurrectionem.

7. Ps 11, 6 8. Ps 107, 3 9. Ps 77, 65-66 10. Ps 106, 14 11. Ps 65, 3.— Cf. Mt 28, 11-15

24. miserantes] misarentes M ~ liberarunt] -rare N 29. et cythara] om. N ~ etc.] om. M 31. praestabatur] -bantur M^{a.c.} 38. uero sempiternum] inu. N 42. de] om. M 44. uero] add. et N 46. d(omine)] scripsi, om. M, d. N 50. uero] autem* N

12. Idem. Inimici defecerunt frameae in finem etc.— *Frameas inimici* diaboli uires dicit et actiones, per quas naturam humanam morti subiugauit, quae in carnali Christi morte *defecerunt in finem*. *Ciuitates* autem quas Christus *destruxit* sunt inferni uincula, quibus destructis *periit memoria* diaboli et inferni, secundum prophetam dicentem : « Vbi, mors, stimulus tuus ? Vbi, inferne, uictoria tua ? » *Cum sonitu* uero significat cum ui et strepitu, ne quando iam mors posset consistere. 55

13. Idem. Ad uesperum demorabitur fletus etc.— *Fletum uespertinum* mulierum unguenta ferentium dicit et apostolorum per sepulturam Christi, *laetitiam* uero *matutinam* propter resurrectionem. 60

14. Idem. Haec dies quam fecit Dominus etc.— *Diem* resurrectionis dicit, quam Christus resurgens honorauit et festiuitatem festiuitatum esse designauit, quae prius non fuerat.

15. Idem. Cantate Domino canticum nouum, cantate Domino, omnis terra.— *Canticum nouum* dicit alterum praeter canticum ueteris testamenti. Illud enim cum organis hymnologias, id est diuinas laudes, efficiebat, et in certo Iudaeae loco. Propheta uero dicens : *Cantate Domino canticum nouum*, subiunxit : *Cantate Domino, omnis terra*. Ex hoc ergo monstrauit quia *canticum nouum* non Iudaeorum tantum est, sed omnium quoque gentium recipientium post resurrectionem Christi nouum testamentum, id est euangelium. *Omnem uero terram* dicit omne genus humanum. 65 70

16. Idem. Dominus regnauit, decorem indutus est etc.— *Decorem* dicit incorruptionem, quam *Dominus indutus regnauit* in caelo et in terra, sicut etiam discipulis post resurrectionem dixit : « Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra ». 75

17. Idem. Dicite in gentibus quia Dominus regnauit.— *Regnauit* de Christo dictum est post resurrectionem, uelut est : « Data est mihi

12. Ps 9, 7.— Os 13, 14 [I Cor 15, 55] 13. Ps 29, 6 14. Ps 117, 24 15. Ps 95, 1
16. Ps 92, 1.— Mt 28, 18 17. Ps 95, 10.— Mt 28, 18

61. laetitiam] laetitiam M 68. iudaeae] om. M, iudee N 69. subiunxit]
subiunxit N 70. tantum] tamen N 71. quoque gentium] inu. N

80 omnis potestas ». *Correxit uero orbem terrae*, redemit eum ex idololatria et fecit ueram fidem credere, quae *non commouebitur* in aeternum.

18. Idem. Omnis terra adoret te et psallat tibi etc.— Quod credit quis, illud et *adorat*. Post resurrectionem enim Christi euangelio praedicato omni creaturae, prophetia completa est : non est enim gens, ubi non
85 adoretur Dominus.

19. Moyses in Deuteronomio. Laetamini, caeli, simul cum eo, et adorent eum omnes angeli Dei.— *Caelos* dicit apostolos collaetatos Christo in resurrectione eius, *angelos* uero post resurrectionem in monumento uisos.

90 20. Ieremias. Propter hoc excitatus sum et uidi, et somnus meus suauis factus est.— *Somnus* Christi, spontanea mors eius, quae *suauis facta est* in inferno : per ipsum enim redempti sunt omnes a diaboli uinculis.

21. Esaias. Dedi te in testamentum gentium constituere terram et
95 haereditare haereditates desolatas, dicens iis qui in uinculis sunt : Exite, et qui in tenebris : Reuelamini.— *Testamentum gentium* dicit euangelium, per quod omnes gentes crediderunt et illuminatae sunt per baptisma ; *haereditates uero desolatas* infidelia corda dicit ; eisdem et *in uinculis et in tenebris* manentibus iubet : *Exite et reuelamini*. Intelligitur autem et de
100 animis in inferno detentis, *in uinculis* diaboli et *in tenebris* desperationis sedentibus, quas Dominus descendens ad inferos liberauit.

22. Idem. Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc exaltabor et nunc sublimabor. Nunc uidebitis, nunc confundemini. Vana erit spes spiritus uestri, ignis uos deuorabit.— *Nunc* temporale est, unde secundum carnem Domini resurrectionem figurat. *Vanam* uero *spem* Iudaeorum
105 incertam expectationem dicit.

18. Ps 65, 4.— cf. Mc 16, 15 19. Dt 32, 43 20. Ier 38, 26 21. Is 49, 8-9 22. Is 33, 10-11

80. omnis] *supra lin. scrips.* M ~ idololatria] ydolatria N 84. est enim] *inu.* * N ~ gens] genus N 90. ieremias] heremias N ~ excitatus] *exi-* N 91. suauis¹] suas M^{a.c.} 92. sunt] sumus N^(ut uid.) 94. dedi te] dedisti M^{a.c.} N 100. desperationis] dispersionis N

23. Idem. Qui educit de terra pastorem ouium magnum.— *Pastor magnus ouium* Christus est, quem Deus et pater *eduxit de terra*, id est resuscitauit ex mortuis, sicut ait Petrus : « Quem Deus suscitauit a mortuis, solutis doloribus inferni ».

110

24. Idem. Mulieres uenientes ab aspectu uenite ; non enim populus est habens prudentiam.— *Mulieres* unguenta ferentes, quae prius uiderunt Dominum ex mortuis excitatum, dicit ; *populum* uero insipientes Iudaeos uocat.

25. Idem. Mulieres diuites, surgite et audite uocem meam ; filiae in spe, audite sermones meos. Diei anni memoriam facite cum spe.— Haec prophetia completa est in mulieribus unguenta ferentibus : *mulieres* enim eas uocat propter naturam, *filias* propter amorem et familiaritatem, *diuites* propter fidem. Quod uero dicit : *Audite uocem meam* etc., par est sermoni angeli sanctis mulieribus dicentis : « Recordamini quia locutus est uobis, cum adhuc esset in Galilaea ».

115

120

26. Salomon in Canticis. In lecto meo quaesiui quem dilexit anima mea, quaesiui et non inueni eum. Num quem dilexit anima mea uidistis ? — Dicente Maria : « Tulerunt Dominum meum etc. », et iterum : « Domine, si tu sustulisti eum etc. », completa est prophetia.

125

27. Idem de Maria. Inueni quem dilexit anima mea, et tenui eum et non dimisi eum.— Cum *tenuisset* Maria pedes Domini post resurrectionem, et hoc completum est.

28. Idem in Sapientia. Sapientia protoplastum patrem mundi solum creatum custodiuit et eripuit eum de proprio delicto.— *Sapientiam* dicit Christum, *protoplastum* Adam ; *ex delicto* uero *proprio eripuit eum*, id est de morte eum eruit, quae per eum uenerat in mundum.

130

29. Naum. Portae urbium apertae sunt, et regiae ceciderunt, et substantia reuelata est, et haec ascendebat, et ancillae eius ducebantur sicut

23. Is 63, 11 [Hbr 13, 20].— Act 2, 24 24. Is 27, 11 25. Is 32, 9-10.— Lc 24, 6
26. Ct 3, 1 et 3.— Io 20, 13 et 15 27. Ct 3, 4 28. Sap 10, 1 29. Na 2, 7-8

107. pastorem] postorem *M* 111. mulieres] -ribus *N^{a.c.}* 115. diuites] uidete *M*
130. delicto] dilicto *N* 132. eruit] eripuit *N* 134. ancillae] accillae *M*

135 columbae loquentes in cordibus suis.— *Portas urbium et regias* inferni munimenta dicit ; *substantiam uero reuelatam* diuitias eius, id est detentos ab eo ; *ascendentem uero incontaminatam animam Domini* ; *ancillas uero animas ex inferno redemptorum*.

140 30. Idem. Celebra, Iuda, festiuitates tuas, redde uota tua, quia non apponent amplius transire in uetustatem. Consummatum est, sublatum est. Ascendit insufflans in faciem tuam, qui eximit te de tribulationibus.— *Celebra* et reliqua consummationem legalis cultus dicit ; *ascendit uero insufflans in faciem tuam* de Christo dicit, qui surrexit a mortuis et « insufflauit » in faciem discipulorum « et dixit : Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis ». Hoc autem significat *qui eximit de tribulationibus* : non est enim altera tribulatio maior peccato.

150 31. Geneseos Iacob. Iocundi sunt oculi eius a uino, et albi dentes eius sicut lac.— Id est ut a grauitate *uini* praeclare exsurrexit Christus. Per candorem uero *dentium* munditia doctrinae eius figuratur.

155 32. Sophonias. Praeparare, demane uigila, corruptae sunt omnes frondes eius. Ideo expecta me in die resurrectionis meae in testimonium, quoniam iudicium meum in synagogas gentium.— *Frondes* dicit nouissimum legis, id est finem eius, nam resurgente Christo cessauit lex ; *iudicium uero eius*, scilicet finem Christi *in synagogas gentium*. *Expecta uero me* etc., quia lex usque ad passionem Christi permanet : nam et Christus totam legem custodiuit usque ad uesperam passionis suae, quando et pascha legale manducauit, ne occasionem haberent Iudaei dicere quia non est ipse qui per legem et prophetas praenuntiatur.

160 33. Osee. Mane uigilabunt ad me omnes dicentes : Eamus et conuertamur ad Dominum, quia ipse corripuit et sanabit nos, percutiet et sanabit nos post duos dies, in die tertia resuscitabimur in conspectu eius.— Iustorum animas in inferno dicit, traditas quidem in *correptione* morti,

30. Na 2, 1-2.— Io 20, 22-23 31. Gn 49, 12 32. So 3, 7-8 33. Os 5, 15 - 6, 2

141. tuam] suam N^{a.c.} 145. remittuntur] -tentur N ~ autem] om. M 150. munditia doctrinae] munditiae M 153. synagogas] M'N, sin- M 155. synagogas] sin- N 162. in¹] et in N 163. in correptione] incorruptionem M

sanatas uero et uiuificatas per triduanam resurrectionem Christi. Dicens uero *post duos dies*, ostendit quia *duos dies* fecit in inferno, *tertia* uero surrexit conresuscitans et iustorum animas. 165

34. Idem. De manu inferni eruam eos et ex morte redimam eos. Vbi uictoria tua, o mors ? Vbi stimulus tuus, inferne ? – Cum surrexisset Christus ex mortuis et *eruisset ex inferno et morte* iustorum animas, completa est prophetia. 170

35. Zacharias. Et tu in sanguine testamenti emisisti uinctos tuos de lacu qui non habebat aquam.— *Sanguinem testamenti* qui ex latere Domini fluxit dicit, ex quo nouum testamentum, id est euangelium, innouatum est ; *uinctos* uero *de lacu* etc., quos *emisit* ex inferno Christus, ad resurrectionem resurgens a mortuis. 175

XLVII. De ianuis clausis

1. Salomon in Canticis. Edi panem meum cum melle meo.— Cum Christus post resurrectionem coram apostolis manducasset *mel* secundum euangelium, prophetia completa est. 5

2. Idem in Prouerbiis. Sapientia aedificauit sibi domum (usque) corrigite intellectum in scientia.— *Sapientiam* dicit Christum, *domum* carnem eius, *columnas VII* requiescentes in eo VII spiritus Dei, *uictimas* immacolata membra eius quae pro nobis in mortem tradidit, *uinum* pretiosum sanguinem suum, *mensam* noui testamenti altare, *seruos* apostolos, *sublime praeconium* salutarem doctrinam eius quam cum fiducia manifeste praedicauerunt, *insipientissimos* peccatores et gentes : omne enim pecca-

34. Os 13, 14 35. Za 9, 11

XLVII. 1. Ct 5, 1.— Lc 24, 42 2. Prv 9, 1-6.— cf. Is 11, 2 ; cf. Mt 11, 28

164. triduanam] *scripsi*, triduam *MN* 171. uinctos] unctos *M* (*hic et infra*) 172. sanguinem] -ne *M* 173. fluxit] fluit *N*

XLVII.— 1. de ianuis clausis] de illusionem christi *M^{a.c.}* 6/7. corrigite] *scripsi dubitanter*, corripite *MN* 7. sapientiam] -tia *N* 8. spiritus] *add.* sancti *N^{a.c.}* 8/9. immaculata] immaculatas *N* 9. mortem] -te *N* 10. altare] *scrips.* a latere *N* *quod antea posuit post sanguinem suum* 11. manifeste] maniste *M^{a.c.}*

tum et infidelitas ex insipientia paritur. *Qui uero est insipiens, declinet ad me*, id est « qui laboratis et onerati estis »; *comedite uero panem meum et bibite uinum meum quod miscui uobis* significat immaculatum corpus et pretiosum sanguinem eius ; *insipientiam* dicit infidelitatem, *prudentiam* uero fidem.

XLVIII. De ascensione

1. Zacharias. Et stabunt pedes Domini in die illa super montem oliuarum contra Hierusalem ex orientibus.— Christo de *monte oliuarum* assumpto, ista manifeste completa sunt.

2. Daudid. Accedet homo et cor profundum, et exaltabitur Deus.— Haec prophetia manifeste corporatum Deum dicit ; incorporeus enim Deus non *exaltatur* : omnia enim implet. *Hominem* uero carnis Christi dispensationem dicit, *cor* uero *profundum* deificatam eius animam. *Exaltabitur* uero assumetur significat.

3. Idem. Exaltare, Domine, in uirtute tua.— *Dominum* hic quod corporaliter uidebatur Christi dicit, *uirtutem* uero absconditam eius deitatem, id est assumere, *domine, in uirtute* deitatis tuae.

4. Idem. Exurge, Domine Deus meus, in praecepto quod mandasti etc.— Christi uocem significat dicentis quia « post tres dies resurgo ». *Synagogam* uero *populorum* in eum credentes dicit. *In altum* uero *regredere* significat : Ex quo descendisti, rursum reuertere, scilicet de terra in caelum.

5. Idem. Exaltate Dominum Deum nostrum et adorate in monte sancto eius, quoniam sanctus est Dominus Deus noster.— *Exaltate*, id est laudate et benedicite ; *montem* uero *sanctum eius* montem oliuarum dicit, ex quo assumptus est ad patrem. Nam cum in ipso monte apostoli ado-

XLVIII. 1. Za 14, 4 2. Ps 63, 7-8 3. Ps 20, 14 4. Ps 7, 7-8.— Mc 8, 31 (Mt 27, 63) 5. Ps 98, 9.— Lc 24, 52-53

13. ad] a N 14. qui] omnes qui N ~ panem] penem M

XLVIII.— 5. assumpto] -tio M 8. non] om. M 9. animam] naturam* N 17. reuertere] regredere N^{a.c.} 20. dominus] *supra lin. scrips.* M

rassent Christum assumptum, « reuersi sunt in Hierusalem, et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum », secundum Lucam.

6. Idem. Exaltare super caelos, Deus.— Et hic quod Christi corporaliter uidebatur dicit *exaltare, gloriam* uero crucem et fidem. 25

7. Idem. Qui ponis nubem ascensum tuum etc.— *Alas uentorum* nubes dicit, in quibus ascensionem suam faciens Christus assumptus est ad patrem.

8. Idem. Et ascendit super cherubin et uolauit etc.— *Cherubin* dicuntur et VI alas habentes uirtutes, †dicitur et omne petens† ; *alae* uero *uentorum* nubes sunt, id est *et uolauit* in uirtute *super alas uentorum*. 30

9. Idem. Nubes et caligo in circuitu eius etc.— *Nubem* quae suscepit Christum in assumptionem dicit, *caliginem* uero obscurum et incomprehensibile sapientiae eius, *iudicium* uero misericordiam eius, *correctionem* uero *sedis eius* regnum eius super gentes, quasi diceret : Cum Christus assumeretur, *nubes* quidem *et caligo* incomprehensibilitatis *in circuitu eius*, *iustitia* uero et misericordia super gentes, *correctio* regni eius. Deus enim cum esset, iuste miseratus est desperatos in fide et regnauit super eos. 35 40

10. Idem. Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino, similabitur Domino in filiis Dei ? — Cum esset impossibile hominem solum *in nubibus* uideri, inducit propheta filium Dei incarnatum in eis uisum, et quasi admiratiue diceret : *Quis* hominum poterit *in nubibus aequari* uel *similari* incarnato Deo ? *Filios* uero *Dei* dicit sanctos, ex quibus nullus potest *in nubibus* assumptus saluari. 45

11. Idem. Regna terrae, cantate Deo etc.— *Oriens* quidem dicitur omnis circa Hierosolimam et Palaestinam locus. Quia ergo Dominus et

6. Ps 56, 6 (12) 7. Ps 103, 3 8. Ps 17, 11 9. Ps 96, 2 10. Ps 88, 7 11. Ps 67, 33-34.— cf. II Cor 12, 2 ?

30. cherubin¹] -bim *M*, nubem *N^{a.c.}* 31. uirtutes] dei uirtutes *N* ~ petens] potens *M* 32. uolauit] *add.* super nubes *N^{a.c.}* 34. assumptionem] -ne *N* 35. misericordiam] -diae *M* ~ correctionem] correptionem *M* 38. iustitia] iustia *M^{a.c.}* ~ correctio] *add.* sedis *N^{a.c.}* ~ regni eius] *inu.* *N* 39. miseratus] -reatus *N* 43. propheta] -tia *N* 44. admiratiue] ami- *N* ~ poterit] potest *N*

50 Deus noster secundum carnem hinc descendit et hinc ad patrem suum
 assumptus est, primum et superius caelum ingressus secundum aposto-
 lum, conuenienter spiritus sanctus per prophetam iubet omnibus *regnis*
terrae dicens : *Cantate Deo, psallite Deo qui ascendit super caelum caeli ad*
orientem. Sicut ergo nos caelum habemus firmamentum, sic et ipsum fir-
 mamentum caelum habet, quod super ipsum est ante factum. *Ad orien-*
 55 *tes* uero potest intelligi et propter montem oliuarum, quasi ad orientes
 Hierosolimorum situm.

12. Idem. Tollite portas, principes, uestras etc.— Hic cum Christus
 assumeretur, praecedentes eum uirtutes ad superiores clamare figurat
 propheta. *Portas* autem *aeternas* caelestes dicit.

60 13. Idem. Ascendit Deus in iubilatione etc.— *Iubilatio* de uoce inarti-
 culata praesertim dicitur ; significat autem in hoc loco angelorum spiri-
 tualem uocem et caelorum et omnium elementorum ineditam nec per
 os prolatam glorificationem, id est quia assumptus est Christus, qui glo-
 rificatur in uocibus et iubilationibus omnis creaturae, non per ora pro-
 65 latis.

14. Idem. Dixit Dominus Domino meo etc.— *Donec* in hoc loco
 quod sine tempore et sine fine diem est dicit, *Dominum* uero et *Domi-*
num patrem et filium, quasi diceret : *Dixit* pater filio : Assume in carne
 et *sede a dextris meis*, id est in gloria mea ; *posui enim inimicos tuos scabel-*
 70 *lum pedum tuorum*.

15. Idem. Exaltare, qui iudicas terram, redde retributionem super-
 bis.— Id est ascende ad patrem, *qui iudicaturus es* genus humanum. *Red-*
de retributionem superbis, id est daemonebus, id est sicut ipsi manuum tua-
 rum plasma humiliauerunt, fac eos humiliari et exagitari ab hominibus
 75 credentibus in te.

12. Ps 23, 7 (9) 13. Ps 46, 6 14. Ps 109, 1 15. Ps 93, 2

52. deo¹] domino N^{a.c.} 56. situm] -tus N^{a.c.} 63. quia assumptus] quiasumptus
 M, qui assumptus M' 67. diem] scripsi, dei MN 68. carne] -nem N 72. iudica-
 turus] iudicatus M 74. hominibus] M'N, omnibus M 75. credentibus in te] qui
 in te credunt N

16. Naum. Dominus in consummatione, et in concussione uia eius, et in nube puluis pedum eius.— *Consummationem* dicit in nouissimis diebus aduentum Domini, *uiam* autem eius in concussione terribilissimam assumptionem eius, in nube uero *puluerem pedum eius* excipientem eum nubem ab oculis discipulorum eius. 80

17. Daniel. Et ecce in nubibus caeli sicut filius hominis ueniens, et usque ad antiquum dierum peruenit.— Quando assumptus est per *nubem* Christus et ad patrem *peruenit*, tunc prophetia completa est.

18. Amos. Qui aedificat in caelo ascensum suum.— *Ascensum* dicit de terra in caelos assumptionem Christi, *aedificationem* uero Christi in caelo sanctae carnis eius restitutionem. 85

19. Esaias. Et humiliabitur omnis homo, et cadet altitudo uirorum, et exaltabitur Dominus solus in die illa, et manufacta omnia abscondentur a facie timoris Domini et a gloria uirtutis eius, cum surrexerit confringere terram.— *Altitudinem hominum* dicit adorantes sculptilia et gloriantes in simulacris suis, *exaltationem* uero Domini assumptionem Christi ; *faciem* uero Domini terribile corpus et sanguinem eius dicit, *gloriam* uero *uirtutis eius* pretiosam crucem, quasi diceret : Assumpto Christo, confundentur omnes adorantes sculptilia et *abscondent* idola sua a facie pretiosi corporis et incontaminati sanguinis et uiuificae crucis eius, donec ueniat iudicare genus humanum, quod per *terram* datur intellegi. 90 95

XLIX. De pentecostes et apostolis

1. Anna. Dominus ascendit in caelos et tonuit etc.— *Ascendit* significat cum corpore Christi assumptionem : Deus enim simpliciter nec ascendit nec descendit, ubique simul existens. *Tonuit* autem, uelut cum sonitu delato uehementi flatu, praesentiam sancti spiritus super apostolos significat, sicut ait Lucas in Actibus. *Finem* uero *terrae* uniuersam dicit 5

16. Na 1, 3 17. Dn 7, 13 18. Am 9, 6 19. Is 2, 17-19

XLIX. 1. I Sm 2, 10.— Act 2, 2

76. concussione] consummatione M 85. caelo] caelum* M^{p.c.N} 89. a²] *supra lin. scrips.* M^p, om. M ~ surrexerit] -rexisset N^{a.c.}

humanitatem ; dicuntur autem *finis terrae* etiam iniusti. *Ascendit* igitur in
 caelum *Dominus et tonuit*, id est assumptus est Dominus in caelum et mis-
 10 so spiritu sancto *iudicabit* iniustos, iustus existens. *Iudicabit* autem hic
 arguet et condemnabit significat.

2. Ioel. Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophe-
 tabunt filii uestri et filiae uestrae, et iuuenes uestri uisiones uidebunt, et
 senes uestri somnia somniabunt. Et ecce super seruos meos et ancillas
 15 meas in die illa effundam de spiritu meo.— *Effundam* non abscidam signi-
 ficat hic, sed abunde et copiose et superaffluenter elargiar. *Omnem uero*
carnem dicit omnem sexum : nam in sancta pentecoste non solum super
 XII apostolos, sed super centum quoque XX uenit spiritus sanctus, in
 quibus uiri et mulieres erant.

3. Zacharias. Effundam super domum Dauid et super habitantes Hie-
 rusalem spiritum gratiae et miserationis. In die illa erit omnis locus aper-
 tus domo Dauid et habitantibus Hierusalem in transmutatione et asper-
 sione.— Hic *domum Dauid* Christum dicit, *habitantes Hierusalem* id est
 apostolos, *transmutationem* de infidelitate in fidem, *aspersione* diuinum
 25 baptisma, quasi diceret : *In die illa omnis locus aperietur* Christo et disci-
 pulis eius, ut per sanctum baptisma ex infidelitate transfretantur in
 fidem. Hoc enim contigit post assumptionem Domini et descensionem
 sancti spiritus.

4. Iezechiel. Mundabo uos et spiritum uehementem dabo in uos et
 30 auferam cor lapideum carnis uestrae, et dabo uobis cor nouum et spiri-
 tum meum dabo uobis.— *Spiritum uehementem* dicit animam prudentem
 intelligentem quae Dei sunt, *cor uero lapideum* infidelem animam carna-
 lia sapientem, *cor nouum* per spiritum sanctum animam renouatam.

2. Act 2, 17-18 [Ioel 3, 1-2].— cf. Act 1, 15 3. Za 12, 10 + 13, 1 4. Ez 36, 25-
 27

XLIX.— 8. humanitatem] *M'N*, humiltatem *M* 10. existens] -tes *M* 13. iuuenes]
 iuues *M* 16. sed] set *N* (*hic et infra*) 18. XII] duodecim *N* ~ XX] uiginti *N* 22.
 transmutatione] tram- *M^{a.c.}*, trasm- *M^{p.c.}* 26. transfretantur] transfe- *M* 27. con-
 tigit] contingit *M^{a.c.}* ~ descensionem] -tionem *N* 30. lapideum] pideum *M^{a.c.}* 33.
 cor nouum] *M'N*, coruum *M*

5. Idem. Dabo eis cor alterum et spiritum nouum dabo eis.— *Cor alterum* dicit susceptiuum fidei quae in Christo est, *spiritum uero nouum* spiritum sanctum qui renouat uniuersa. 35

6. Aggeus. Ego sum uobiscum, dicit Dominus, et spiritus meus effusus est super uos.— Velut ex persona Christi dicit *ego*. *Spiritus uero meus effusus est super uos* significat coessentialem spiritum filii, qui uenit super apostolos in die pentecostes. 40

7. Daud. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.— *Spiritum bonum* spiritum sanctum dicit, per quem *deduci* optat propheta ad uiam *rectam* regni caelorum.

8. Salomon in Sapientia. Quae uero sunt in caelis quis inuestigasset, et consilium tuum quis cognouisset, nisi tu dedisses sapientiam et misisses sanctum spiritum tuum ab altissimis, et sic recte fuissent semitae eorum qui sunt super terram, et placita tibi docti fuissent homines et sapientia tua saluati? — Sciendum quod omnes sub ueteri lege Deum et patrem colebant, etsi non ut patrem, sed ut Deum. Ad ipsum ergo Deum et patrem sermo prophetiae huius est. Nisi uero *tu misisses sanctum spiritum tuum ab altissimis* de spiritu sancto paraclito dicit, *semitam* uero *eorum qui sunt super terram* impietatem hominum, *placita* uero Deo diuina Christi mandata, *sapientiam* uero Dei Christum, ac si diceret: *Nisi tu misisses sanctum spiritum tuum*, non esset directa fides *eorum qui sunt super terram*, nec mandata tua *docti fuissent homines* nec *sapientia* filii tui *saluati*. Hoc uero dicens ostendit sanctam trinitatem. 55

9. Idem. Nam omnium artifex docuit me sapientia. Est enim in ea spiritus intelligibilis, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, mobilis, disertus, impollutus, certus, illaesibilis, amator boni, acutus, inprohibitus, beneficus, bonus, uerus, firmus, sine sollicitudine, omnipotens et omnia superspiciens et per omnes transiens spiritus, intelligibilis, purus, tenuissimus. Omni enim mobilitate mobilior sapientia, transit autem et graditur per omnia propter puritatem. Vapor enim est Dei uirtutis et affluen-

5. Ez 11, 19 6. Agg 2, 4-5 7. Ps 142, 10 8. Sap 9, 16-18 9. Sap 7, 21-26

41. spiritus] *add.* uero nouus N^{a.c.} 46. altissimis] -mus M 48. ueteri] ueri M 51. semitam] -ta M 56. uero] autem* N 57. sapientia] -tiam N 61. per] super M

65 tia omnipotentis gloriae sincera : propter hoc nihil pollutum in eam
 cadit. Splendor enim est luminis sempiterni et speculum immaculatum
 Dei actionis et imago bonitatis eius.— Hic sermo uirtutem sancti *spiritus*
 ostendit. *Intelligibile* uero est incorporeum, *uaporem* uero et *affluentiam*
 dicit coessentiam Dei ; *sincerum* autem et uerum et purum significat.

70 10. Idem. Quia spiritus Domini repleuit orbem terrarum et continens
 omnia scientiam habet uocis.— Sancto *spiritu* sanctis apostolis inhabitan-
 te ac per eos totum *orbem* Dei cognitionem docente, prophetia com-
 pleta est.

75 11. Idem. Quia sapientia aperuit ora mutorum et linguas infantium
 posuit diserte. Prosperauit opera eorum in manibus prophetae sancti.—
Sapientiam dicit hic sanctum spiritum ; *ora mutorum et linguas infantium*,
 id est inlitteratorum apostolorum, quibus sanctus spiritus sapientiam
 praestans facundos et *disertos* effecit. *Prophetam* uero *sanctum* Christum
 dicit, secundum Moysen dicentem : « Prophetam suscitabit Dominus de
 80 fratribus uestris etc. ». *Manum* uero *prophetae* dicit acta Christi, quasi
 diceret : *Quia* spiritus sanctus *aperuit ora* apostolorum *et disertam* posuit
linguam eorum, cooperatione Christi.

85 12. Esaias. Ecce congregare incipiam omnes gentes et linguas, et
 uenient et uidebunt gloriam meam. Et accipiam ab eis signum et emit-
 tam ex eis saluos in gentes, in Tharsis et Phud et Lud et Mosoch et in
 90 Thobel et in Graeciam et in insulas, qui non audierunt nomen meum
 nec uiderunt gloriam meam, et annuntiabunt opera mea in gentibus.
 [Venio].— De futuro uero *uenire* dictum est, id est Christi. *Gentes* autem
et linguas dicit ex omni terra congregatos in die sanctae pentecostes in
 Hierusalem, secundum Actus apostolorum, *gloriam* uero sancti spiritus
 superuentionem, *signum* uero linguas igneas. *Emittam* uero *saluos* in

10. Sap 1, 7 11. Sap 10, 21 – 11, 1.— Act 3, 22 (7, 37) [Dt 18, 15] 12. Is 66, 18–
 19.— cf. Act 2, 5–11

66. sancti spiritus] *inu.* N 67. intelligibile] -lem N 73. aperuit] *add.* linguam N^{a.c.}
 75. linguas] *liguas* M 76. sanctus spiritus] *inu.* N 85. in²] *om.* N 86. gloriam
 meam] *inu.* M ~ opera] gloriam N^{a.c.} 87. uenio] *deleui ut lectionem marginalem pro*
 incipiam *insertam* ~ uero] *om.* M 90. uero¹] ut N ~ linguas] *liguas* M

gentes de apostolis dicit, qui et *annuntiauerunt opera Dei in gentibus*, id est miracula Dei.

13. Idem. Haec dicit Dominus qui in excelsis habitat in aeternum, sanctus in sanctis nomen eius, Dominus Altissimus in sanctis requiescens et pusillanimis dans longanimitatem et dans uitam contritis corde : Non in aeternum ulciscar uos nec semper irascar uobis. Spiritus enim a me egredietur, et flatum omnem ego feci.— Prophetat hic Dei elemosynam euangelizatis hominibus ne *pusillanimes* sint sed *longanimes* ; *spiritum* uero *a se egressurum* dicit sanctum spiritum, per quem extinctam salutem superducatur. 95 100

14. Idem. In die illa faciam filios tuos docibiles Deo.— *Deum* Christum dicit, *docibiles* autem discipulos eius.

15. Idem. Descendit spiritus a Domino et eduxit eos.— *Descendente spiritu* sancto super apostolos et *deducente eos* ex Iudaeis quidem existentes, loquentes autem per spiritum sanctum gentium linguis, prophetia completa est. 105

16. Idem in apocryphis. Quia in aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus.— Haec de apostolis manifestissime dicta sunt.

L. De apostolis

1. Ieremias. Ecce ego mittam piscatores multos, et piscabuntur eos ; et post haec mittam multos uenatores, et uenabuntur eos.— *Piscatores* dicit apostolos, simplici sermone spiritus capientes uelut pisces omnes gentes, absque mundana sapientia ; *uenatores* uero diuinos patres nostros, 5

13. Is 57, 15-16 14. Is 54, 13 [Io 6, 45] 15. Is 63, 14 16. I Cor 14, 21 (« in lege scriptum est »)

L. 1. Ier 15, 16

95. pusillanimis] -mes *M^{a.c.}* 97. prophetat] *scripsi dubitanter*, prophetia *MN* ~ elemosynam] *hele-* *N* 100. superducatur] *perducatur* *N* 101. illa faciam] *illam factam* *M* 103. eduxit] *deduxit** *N* 104. spiritu sancto] *spiritus sanctus* *N* 107. apocryphis] *apocryfis* *M*, *apocriphis* *N*

L.— 6. absque] *abque* *N*

qui cum artificioso sermone sapientiae uelut feras graues ex ecclesia persecuti sunt omnes haereticos et uenati sunt qui ab eis seducti fuerant.

10 2. Abacuc. Quoniam ascendes super equos tuos, et equitatus tuus salus.— *Equi* Christi, diuini apostoli ; *equitatus* uero *salutaris*, in omnem mundum cursus eorum.

3. Idem. Et immisisti in mare equos tuos etc.— *Mare* mundum dicit, *aquas* uero *multas* infideles gentes, *equos* autem Christi apostolos qui *turbauerunt* eos per nouam fidem et restituerunt eos per miracula gratiae.

15 4. Idem. In lucem iacula tua ibunt, in splendore fulguris armorum tuorum.— *Splendorem fulguris* et *lucem* diuinam praedicationem dicit ; *iacula* uero Dei dicit apostolos.

5. Daud. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii etc.— *Patres* dicit prophetas, *filios* uero apostolos, quos Christus constituit per euangelii praedicationem *principes super omnem terram*. Ait enim eis Christus : « Vos estis lux mundi », et « uos estis sal terre », et « uos sedebitis super thronos XII etc. », et « quorum remiseritis peccata remittuntur eis et quorum retinueritis retenta sunt ».

25 6. Idem. Illuxerunt fulgurationes tuae orbi terrae, commota est et contremuit terra.— *Fulgura* dicit apostolos, *terram* uero *commotam* atque *trementem* genus humanum, quod per apostolorum miracula timens et tremens excepit diuinam praedicationem.

30 7. Idem. Declaratio sermonum tuorum dat intellectum etc.— *Declaratio sermonum* Christi, id est mandatorum, sunt apostoli ; *paruuli* uero per eos *illuminatae* gentes, quasi diceret : Manifestatio mandatorum per apostolos illuminabit gentes, usque tunc puerilia sapientes.

2. Hab 3, 8 3. Hab 3, 15 4. Hab 3, 11 5. Ps 44, 17.— Mt 5, 14 ; Mt 5, 13 ; Mt 19, 28 ; Io 20, 23 6. Ps 76, 19 7. Ps 118, 130

9. ascendes] *scripsi*, -dens *MN* 10. salus] *sanitas* *N* 12. in mare] *om.* *M* 14. restituerunt eos] *M'N*, restitueos *M* 15. in lucem] *ilucem* *N* ~ splendore] *speldore* *M* ~ fulguris] -goris *M^{a.c.}* 16. splendorem] *speldorem* *M* 20/21. uos ... uos ... uos] *uox ... uox ... uox* *M^{a.c.}* 22. remittuntur] -tentur *N* 24. fulgurationes] *corruscationes* *N* 28. tuorum] *ex graeco et commentario* tuorum illuminat et *expectares* 29. christi id est] *inu.* *N* 30. illuminatae] -nantes *M*

8. Idem. Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa.— Hoc de apostolis intelligitur ; hyperbatos uero legitur. *Verbum uero uirtutis* est euangelica praedicatio.

9. Idem. Ibi Benjamin minor in pauore.— Beatum Paulum dicit, uelut de beniamitide tribu, nuperius apostolis omnibus *cum mentis excessu* additum praedicationi ; *principes uero Iuda, duces et principes Zabulon et Nephtholim*, reliquos apostolos. 35

10. Idem. In omnem terram exiuit sonus eorum etc.— *Sonum* dicit per apostolos euangelii praedicationem, qui omni mundo insonuit. 40

11. Zacharias. Propterea lapides sancti uolutantur super terram eius.— *Lapides uolutatos super terram* dicit apostolos, quasi conterentes errores idolorum et existentes ecclesiae fundamenta.

12. Salomon in Sapientia de apostolis et sanctis omnibus. Iustorum autem animae in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum m(ortis). Visi sunt oculis insipientium mori, et extimata est afflictio exitus eorum et quod a nobis est iter contritio, illi autem sunt in pace etc.— Haec prophetia non in solis apostolis habet exitum, sed in omnibus quoque sanctis. 45

LI. Quod accipiat gentes Christus ueniens, Iudaeos uero repellat

1. Moyses in Genesi prophetat dicens : Et uocauit angelus Domini Abraam secundo de caelo dicens : Per memetipsum iurauit, dicit Dominus, pro eo quod fecisti uerbum istud et non pepercisti filio tuo dilecto propter me etc.— *Multiplicari quidem semen Abraam sicut astra caeli et sicut harenam maris* declarat et secundum naturam multiplicationem 5

8. Ps 67, 12 9. Ps 67, 28 10. Ps 18, 5 11. Za 9, 16 12. Sap 3, 1-3
LI. 1. Gn 22, 15-18.— Gn 17, 5

32. uirtute multa] uirtutem multam *M* 33. intelligitur] dictum est *N* ~ uero²] *om.* *
M 34. euangelica] euen- *M* 35. in] i. *M* ~ pauore] -rem *N* 38. nephtholim]
M', neptalim *MN* 39. sonum] *M'N*, solum *M* 44. sanctis] de sanctis *N* 46.
m(ortis)] *om.* *M*, m. *N*

LI.— 1. accipiat] -pianit *M* 7. harenam] arenam *M*, -na *N* ~ multiplicationem] -nes *N*

generis et secundum gratiam infinitatem patriarchae filiorum, secundum « Patrem multarum gentium posui te ». *Benedicentur uero in semine tuo omnes gentes terrae* de Christo dictum est, per quem *omnes gentes* auito maledicto liberatae *benedictae sunt* per eam quae est in eum fidem.

2. Idem. Perrexit autem Isaac ad Abimelech regem Philistiim in Geraris etc.— Et hic *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae* similiter de Christo dicit, sicut et in Abraam.

3. Idem. Et uidit Iacob scalam defixam in terra etc.— Et hic *Benedicentur in te et in semine tuo omnes tribus terrae* de Christo dictum est, et sicut Abraam et Isaac. *Scala* uero declarat simul et crucem, super quam Deus in carne pependit, et immaculatam matrem eius, per quam descendit ad nos Altissimus et naturam nostram euexit in caelum.

4. Idem. Et dixit Iacob : Non deficiet princeps de Iuda etc.— Cum Dominus incarnatus est, et *princeps* et *dux de Iuda defecit*, et *gentes* aduenierunt de infidelitate ad fidem, prophetia completa est. Quod et si Hebraei male agentes peruertunt *Ipse erit expectatio gentium*, et dicunt : *Ipse taedium gentium*, nullam habet rationem. Quem enim taedet, desinit priora comedere. Veniente ergo Christo, gentes taedio captae desierunt priores errores agnita ueritate.

5. Esaias. Erit radix Iesse etc.— *Radicem Iesse* Christum dicit ; *principare* uero eum *gentibus*, id est in eum fide gentes sperare.

6. Idem. Reuelabit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium, et uidebunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.— *Brachium Domini sanctum* Christum dicit, quod *reuelauit* id est *in conspectu omnium gentium* ; *salutem* uero fidem, per quam saluantur *omnes fines terrae*, id est omnes credentes in eum.

7. Idem. Disponam uobis testamentum aeternum, sancta Dauid fidelia. Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem ac praeceptorem

2. Gn 26, 1-4 3. Gn 28, 12-14 4. Gn 49, 1 et 10 5. Rm 15, 12 [Is 11, 10] 6. Is 52, 10 7. Is 55, 3-4

8. infinitatem] -nitam N 9. uero] om. M 11. liberatae] libertate N^{a.c.} 16. et²] om. N 18. matrem] matre N 24. habet] -bent N ~ rationem] //tionem N 27. radix] radis M^{a.c.} ~ radicem] -ce N 28. fide] om. M 31. domini] supra lin. scrips. M

gentibus.— *Sancta David fidelia* dicit incarnationem, *testamentum aeternum* quae est in eum fidem, in quam crediderunt omnes *gentes*, quod testamentum immortale permanet in aeternum.

8. <Idem.> Audite, populus meus, et reges, auribus percipite uerba mea, quia lex a me egredietur et iudicium meum in lucem gentium. 40
Appropinquat uelociter iustitia mea, et egredietur ut lux salutare meum, et in brachium meum gentes sperabunt.— *Legem* a Domino *egressuram* euangelium dicit, *iudicium* misericordiam, *lucem gentium* salutem per fidem. *Appropinquat* uero *uelociter iustitia mea* annuntiationem declarat aduentus Christi ; *brachium Dei*, filium in quem *gentes sperant*. 45

9. Idem. Ecce congregare uenio gentes et linguas, et uenient et uidebunt gloriam meam etc.— Haec in pentecoste sunt exposita.

10. Idem. Regio Zabulon et terra Neptalim, et reliqui qui per praeripia et ultra Iordanem sunt etc.— *Sedentes in tenebris et umbra mortis* gentes dicit ; *lux* uero *fulgebit super uos* Christum et quae est per eum fidem 50 dicit. *Lux* enim Christus est, secundum theologum Iohannem de praecursore dicentem : « Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine etc. ».

11. Idem. Ecce dedi te testamentum generis, in lucem generis, ut sis in salutem usque ad extremum terrae.— *Testamentum generis* euangelium 55 praedicatum in omne genus humanum dicit, *lucem* uero *gentium* baptisma. Dicens uero *ut sis in salutem* etc., declarat quia in omnem terram praedicabitur euangelium, et saluabuntur omnes credentes in eum.

12. Idem. Et faciet Dominus sabaoth omnibus gentibus super montem istum. Bibent laetitiam, bibent uinum, unguentur ungento in monte hoc etc.— *Montem* dicit Hierusalem, ex qua principium fidei creden- 60

8. Is 51, 4-5 9. Is 66, 18 10. Is 8, 23 - 9, 1 [Mt 4, 15-16].— Io 1, 8 11. Is 49, 6
12. Is 25, 6-7

39. idem] *addidi, om. MN* ~ reges] *leges M* 48. terra] *-ram M^{a.c.}N* ~ neptalim] *nephthalim** *M'* ~ reliqui qui] *reliqui M* 50. dicit] *dicunt N^{a.c.}* ~ est] *supra lin. scrips. M'*, *om. M* ~ est per eum fidem] *per eum fides est N* 51. praecursore] *-rem M^{a.c.}* 53. etc.] *add. radicem N^{a.c.} (cf. 27)* 54. generis²] *ex graeco et commentario gentium expectares* 60. unguentur] *scripsi, unguentur M, ungentur N*

tium Iudaeorum simul et gentium ; *unguentur* uero *ungento* de baptis-
mate dicit et sancto chrismate.

65 13. Idem. Domus mea domus orationis uocabitur cunctis gentibus.—
Domus orationis ecclesia est.

14. Idem. Laetare, sterilis quae non parit etc.— *Sterilem* et *non partu-*
rientem dicit ecclesiam de gentibus, quae prius spirituales filios Deo non
pepererat. Eandem uero et *desertam* uocat, ceu nec per legem nec per
70 prophetas Deo desponsam. *Multos* uero *filios* eius nominat ex ea per
baptismum regeneratos. *Habentem* uero *uirum* dicit israeliticam synago-
gam per legem et prophetas Deo maritam, nec tamen digne Deo nec
multos filios spirituales uiro suo Deo parientem.

15. Idem. Nunc annuntiabo uobis quid faciam uineae meae : aufe-
ram saepem eius, et erit in direptionem etc.— Hic sermo ex persona
75 Domini est, conquerentis contra iudaicum populum suum et ostenden-
tis futuram contra eos infinitam iram suam. *Saepem* uero dicit ueterem
legem, per quam saepti et muniti erant et feliciter agentes ; *uirum* uero
dicit regium Iudae principatum ; *hominem* uero *nouellum dilectum* dicit
Christum, *iniquitatem* et *clamorem* iniustum super Christum iudicium,
80 quasi diceret : Auferam a iudaico populo ueterem legem per quam con-
sistebant et destruam de Iuda regium principatum, iuxta Iacob prophe-
tiam dicentem : « Non deficiet princeps de Iuda etc. », et dimittam eos,
et *non putabuntur nec fodientur*, id est nullius diligentiam nec custodiam
habebunt, et *ascendent* super eos *uepres* intelligibiles et undique afflictio-
85 nes spirituales et corporales, et *nubibus mandabo ne pluant* super eos
imbrem, id est mandabo prophetis et sanctis omnibus ne misereantur
super eos nec orent pro eis, iuxta primum sermonem ad Ieremiam
dicentem : « Ne ores pro eis ; non enim exaudiam te », propterea quod

13. Is 56, 7 [Mc 11, 17] 14. Is 54, 1 15. Is 5, 5-7.— Gn 49, 10 ; Ier 7, 16

62. et] *supra lin. scrips.* M 64. cunctis] M'N, cunctis M 67. prius] *supra lin. scrips.*
M', om. M ~ filios deo] deos filios M 70. uirum] *supra lin. scrips.* M 75. osten-
dentis] M'N, ostentis M 79. clamorem] dolorem N^{a.c.} 81. iuxta] iusta N (*hic et*
infra) 83. fodientur] M'N, -diuntur M 84. ascendent] assc- N 86. imbrem]
ymbrem M^{p.c.}

hominem qui expectabatur de *Iuda dilectum et neophytum* uidentes, non fecerunt super eum *iustitiam*, sed *iniquitatem et clamorem*, damnantes eum inhonesta morte. 90

16. Idem. Facta est mihi haereditas mea sicut leo in silua ; dedit super me uocem suam etc.— *Haereditas* Christi Iudaei sunt, super quem *dede- runt uocem suam* dicentes : « Tolle, tolle, crucifige eum », et « sanguis eius super nos etc. » ; *domus* uero totus Israel, quibus derelictis transiuit ad gentes, secundum prophetam dicentem : « Vocabo non-populum- meum populum meum etc. ». 95

17. Idem in apocryphis. Quia in aliis linguis et aliis labiis loquar populo huic.— Et haec supra iam sunt exposita.

18. Dauid. Oculi eius super gentes respiciunt etc.— Et haec supra iam sunt exposita. 100

19. Idem. Vt cognoscamus in terra uiam tuam etc.— *Viam* Domini, fidem Christi ; eandem *gentium* quoque *salutem* dicit, nam post assumptionem Domini, priusquam Christiani uocarentur, omnes credentes in eum uiae dicebantur. 105

20. Idem. Omnes gentes, quascumque fecisti, uenient etc.— Haec prophetia manifeste Christi praesentiam fidemque *gentium* in eum declarat.

21. Idem. Remiscentur et conuertentur ad Dominum etc.— Et haec prophetia gentium uocationem et conuersionem nihilominus indicat. *Remiscentur et conuertentur ad Dominum*, quasi diceret : *Remiscentes* pristinos idolorum cultus inutiles et nociuos, *conuertentur ad Dominum* et in eius fide firmiter permanebunt. 110

22. Idem. Et adorabunt eum omnes gentes etc.— Haec prophetia *omnes gentes* Christo subiciendas manifeste praedicit. 115

16. Ier 12, 7-8.— Io 19, 15 ; Mt 27, 25 ; Rm 9, 25 [Os 2, 25] 17. I Cor 14, 21 [Is 28, 11] 18. Ps 65, 7 19. Ps 66, 3 20. Ps 85, 9 21. Ps 21, 28a 22. Ps 21, 28b

89. neophytum] -phitum *N* 96. uocabo] uacabo *M* 98. apocryphis] apocryfis *M*, apocriphis *N* 100/101. dauid — exposita] *haec uerba in margine scrips. N, a ligatore partim mutilata* 102. terra] -ram *N* 106. fecisti] festi *M^{a.c.}* 111/112. quasi diceret — nociuos] *in marg. scrips. M^o, om. M* 112. conuertentur ad dominum] *om. M* 115. omnes gentes] *inu. * N (cf. 132)*

23. Idem. Et benedicentur in eo omnes tribus terrae etc.— Et haec prophetia manifeste carnis Christi praesentiam praefatur, et in fide eius gentium *benedictionem*.

120 24. Idem. Omnes gentes, plaudite manibus etc.— Haec prophetia *gentibus* Christi aduentum praenuntiat, exhortans eos *exultare* cordibus et *plaudere manibus*, ut ab eo suscipiendas.

125 25. Idem. Dicite in gentibus quia Dominus regnavit <etc.>.— Haec prophetia gentium salutem praedicat, ad quas et sermonem extendens dicit : *Dicite in gentibus* etc. *Dominus regnavit* post resurrectionem specialiter dictum est, uelut ipse quoque post illam testatur dicens : « Data est mihi omnis potestas etc. ». *Correxit* autem, ab idolorum cultibus liberavit et ad ueram fidem reduxit, quae *non commouebitur* in aeternum.

130 26. Idem. Populus quem non cognoui seruiuit mihi.— *Populus non* ante *cognitus* gentes sunt, qui per auditum solum crediderunt in Christum, quem Iudaei uidentes crucifixerunt.

27. Idem. Laudate Dominum, omnes gentes etc.— Haec prophetia *gentes omnes* pariter in Dei *laudes* excitat.

28. Idem. Excelsus super omnes gentes etc.— *Super caelos gloria eius*, id est super apostolos gratia sancti spiritus.

135 29. Ieremias. Domine, fortitudo mea et auxilium meum et refugium meum in die malorum, ad te gentes uenient etc. (usque) in tempore isto manum meam notam faciam eis et uirtutem meam, et scient quia ego sum Dominus.— *Manus* et *uirtus* Dei Christus est, quem pater omnibus *gentibus* per euangelium notum fecit.

140 30. Idem. Et in tempore illo uocabunt Hierusalem.— Ex qua principium pontificatus emanauit in omnes ecclesias.

31. Zacharias. Iocundare et laetare, filia Sion, quia ego uenio et habitabo in medio tui, dicit Dominus etc.— *Filiam Sion* in Hierusalem primitiuam ecclesiam dicit ; reliqua manifesta sunt.

23. Ps 71, 17 24. Ps 46, 2 25. Ps 95, 10.— Mt 28, 18 26. Ps 17, 44 27. Ps 116, 1 28. Ps 112, 4 29. Ier 16, 19-21 30. Ier 3, 17 31. Za 2, 14

122. etc.] *addidi* 123. extendens] *exdens* *M^{a.c.}* 129. cognitus] *cognotus* *M^{a.c.}*
140. uocabunt] *uocabitur* *M* ~ *post* Hierusalem *fort. addendum est* etc.

32. Idem. Haec dicit Dominus omnipotens : Adhuc uenient populi multi et habitabunt ciuitates multas etc.— Haec prophetia gentium accessionem praedicit. *Hierusalem* uero, nouam ecclesiam in quam confugient omnes gentes ab erroribus idolorum. 145

33. Michaeas. Rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum praeclarum erit gentibus.— *Praeclarum nomen* Domini Christi nomen dicit, ex quo Christiani nominati sunt omnes *gentes* credentes in eum. 150

34. Idem. Non est uoluntas mea in uobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus uestris etc.— Haec prophetia Iudaeorum reprobationem et gentium aduocationem praedicit. 155

35. Iezechiel. Scient quia ego sum Dominus Deus eorum, cum apparuerero eis in gentibus.— Apparuit quidem eis in monte Sina ; *apparebit* autem *eis* dispersis *in gentibus* post incarnationem, et tunc *scient quia Deus eorum* Christus est. Quod utique contigit : incarnato enim et assumpto Christo, innotuit eis dispersis per apostolorum praedicationem. 160

36. Naum. Disperdam sculptilia tua et conflatilia tua ; ponam sepulturam tuam etc.— *Euangelizans pacem* Christus est.

37. Sophonias. Apparebit Dominus super eos et disperdet omnes deos gentium etc.— Hanc prophetiam incarnatio Christi compleuit. Asserit autem et dominicum sermonem in euangeliiis dicentem : « Praedicabitur euangelium omni creaturae ». 165

38. Salomon in Sapientia. Videbunt finem iusti etc.— Haec superius exposita hic expositione non indigent.

39. Osee. Repellet eos Deus quia non exaudierunt eum, et erunt erronei inter gentes.— Haec prophetia perditionem Iudaeorum significat. *Erroneos* autem, quasi seruos et incolas dispersos, « sicut oues » errantes « non habentes pastorem ». 170

32. Za 8, 20–22 33. Mal 1, 14 34. Mal 1, 10 35. Ez 39, 28 36. Na 1, 14 – 2, 1
37. So 2, 11.— Mc 16, 15 38. Sap 4, 17 39. Os 9, 17.— cf. Mt 9, 36 (Mc 6, 34)

154. non] *supra lin. scrips. M* 155. iudaeorum] iudorum *N (hic et infra)* 156. iezechiel] –ciel *M (hic et alibi)* 169. osee] ossee *N* 171. autem] *supra lin. scrips. M', om. M ~ dispersos] et dispersos N*

40. Idem. Voca nomen eius Iesrael, quia adhuc modicum et uindica-
 175 <...> Israel in uallem Iesrael.— *Nomen* Dei quidem est filius Dei, id
 est Christus ; *uindicatus est* autem *sanguis* eius, uere quidem sub Vespasiano ; *conteretur* autem *arcus Israel*, id est uirtus eius, *in ualle* iudicii
 Christi in secundo aduentu.

LII. De aduentu Antichristi

1. Geneseos Iacob. Fiat Dan coluber in uia insidians, mordens calca-
 5 neum equi, et cadet equus in posteriora, salutem expectans Domini.—
Dan Antichristum dicit, ceu de tribu Dan uenientem ; *colubrum* uero
 eum uocat, uelut Satan actiones indutum ; *in uia* uero *insidiantem*, prop-
 ter occultum calliditatis eius. *Equus* uero est ueritas et pietas, cuius
 extremum *calcaneum* scilicet, id est qui tunc erunt iustos, *mordens*, scili-
 10 cet aggreddens, Antichristus disperdere sataget per falsa signa sua. *Expectare*
 uero *salutem Domini* significat prope esse secundam praesentiam
 eius.

2. Moyses in Deuteronomio. Dan catulus leonis, et exiliet de Basan.—
 15 *Dan* similiter Antichristum dicit ; *catulum* uero *leonis* eum uocat propter
 regiam potestatem ipsi Dei concessione circumstantem. *Basan* autem
 interpretatur et densitas et peccatum : quia uero et locus est sic uocatus,
 potest intelligi quod ex basanitide terra uenit et ex peccato nascitur
 Antichristus, id est ex iniquitate.

3. Ieremias. Et in tempore illo dicent populo huic et Hierusalem
 quod spiritus seductionis in deserto. Via filiae populi mei non in mun-

40. Os 1, 4-5

LII. 1. Gn 49, 17-18 2. Dt 33, 22 3. Ier 4, 11-13. 15.— Mt 24, 23-24 (Mc 13,
 21-22)

174. regnum] *supra lin. scrips. M', om. M* 175. *ex graeco et commentario lacunam indi-*
caui ~ quidem] scripsi, quod MN 176. uere] *N^(ut uid.), nunc M*

LII.— 1/3. de aduentu — iacob] *om. M* 12. moyses] *om. M* 16. basanitide] *add.*
de M ~ ex peccato] scripsi, expectato M, de peccato N

dum nec in sanctum. Spiritus perfectionis ab iis ueniet mihi. Ecce sicut 20
 nubes ascendet, et sicut tempestas currus eius, leuiores aquilis equi eius,
 quare uox annuntiantium de Dan ueniet.— *Spiritum seductionis in deserto*
 dicit in extremis diebus pseudochristos et pseudoprophetas dicentes :
 « Hic et hic Christus », secundum euangelium. *Non in mundum uero nec*
in sanctum significat mendacium et deceptionem. *Spiritus uero perfectio-* 25
nis ab iis ueniet mihi credituros Antichristo declarat. *Nubem uero et tem-*
pestatem extimans currus eius significat pondus Antichristi uirtutum.

4. Idem. Ecce festinatio de Dan. Audiemus uelocitatem <...> equi-
 tatus equorum eius concussa est omnis terra, et ueniet et deuorabit
 omnem terram et plenitudinem eius, urbes et habitantes in eis.— *Festi-* 30
nationem de Dan repentinum Antichristi aduentum dicit ; *uelocitatem*
uero et innitum equorum eius nimietatem uirtutis concessae significat, per
 quam ciuitates uniuersae terrae destruet atque regiones.

5. Idem. Clamauit perdix, congregauit quae non peperit, faciens
 diuitias cum iudicio ; in dimidio dierum suorum derelinquent eum, in 35
 nouissimis suis erit insipiens.— *Perdicem* similat Antichristo propter dolo-
 sitatem et astutiam eius : talis enim et perdix. *Congregabit* autem decep-
 tione falsorum signorum multos quos *non peperit*, id est quos non fecit ;
diuitias uero dicit innumeros populos credentes ei ; *cum iudicio* uero, id
 est ut aeterno iudicio cum ipso pereant. *In dimidio dierum suorum dere-* 40
linquent eum significat quia multi seductorum ab errore se corrigent,
 Antichristo derelicto.

6. Daniel. Post haec aspiciebam, et ecce bestia quarta terribilis et stu-
 penda et fortis nimis, et dentes eius ferrei, edens atque comminuens et 45
 reliqua pedibus conculcabat, et ipsa nimis differt ab omnibus bestiis

4. Ier 8, 15-16 5. Ier 17, 11 6. Dn 7, 7-8.— II Th 2, 3-4

20. sanctum] *ex graeco et commentario scripsi*, spiritum MN 21. ascendet] -dit M
 28. *ex graeco et commentario lacunam indicaui* (e. g. equorum eius et innitum) ~ equi-
 tatus] -tis M^{a.c.} 29. deuorabit] adorabit M 35. derelinquent] -quentem M', -quet
 M 37. astutiam] austutiam M ~ talis] talix M^{a.c.} 40. dimidio] medio N ~ dere-
 linquent] *scripsi*, dereliquit MN 42. derelicto] relicto N 45. differt ab omnibus
 bestiis] ab omnibus bestiis differt N

quae ante eam fuerant, et cornua eius decem. Et considerabam cornua
 eius, et ecce cornu alterum paruum ascendebat in medio eorum, et tria
 cornua quae erant ante illud eradicata sunt a facie eius, et ecce oculi
 sicut oculi hominis in cornu isto et os loquens magna.— *Bestiam* dicit
 50 extremum regnum ; *decem* uero *cornua*, X reges in extremis temporibus
 circa dies eosdem regnare. *Cornu* uero *paruum* dicit Antichristum, qui et
 tres reges ante se euellet. *Oculos* uero *hominis* habere cornu dicit, quia et
 ipse Antichristus homo est et non incorporeus. *Magnam* uero *loquelam*
 ex eo prodeuntem superbiam aduersus Christum et elatam blasphemiam
 55 dicit : deum enim seipsum esse ostentans, omnia Christi contemnet,
 sicut et Paulus ad Thessalonicenses in epistula sua secunda dicit : « Quia
 nisi uenerit discessio primum, et reuelatus fuerit homo peccati, filius
 perditionis, qui aduersatur et exaltatur super omne quod dicitur cultus,
 ita ut in templo Dei sedeat, ostendens seipsum quia deus est » ; hoc
 60 significat habere eum *os loquens grandia*.

7. Idem. Et decem cornua eius, X reges exurgent, et postea exurget
 alius, et superabit malis omnes qui ante eum fuerant, et tres reges humi-
 liabit ; et sermones aduersus Altissimum loquetur et perdet sanctos
 Altissimi et excogitabit alienare leges et tempora, et dabitur ei usque ad
 65 tempus et <tempus et> dimidium temporis. Iudicium sedit, et princi-
 patum eius mutabunt ut destruant et disperdant usque in finem.— Haec
 prophetia exposita prophetae ab angelo non eget exponi. Manifeste
 enim de Antichristo dicit. *Tempus* uero *et tempus et dimidium temporis* II
 anni sunt et dimidius, quis regnaturus est Antichristus. II uero anni
 70 hebraici et dimidius fiunt dies DCCCLXXXV. Qui uero dicunt sub
 Antiocho completam esse huiusmodi prophetiam, falluntur ; nam deso-
 latio templi sub Antiocho VI annos et dimidium tenuit, sicut angelus

7. Dn 7, 24-26.— Dn 12, 11-12 (?); cf. I Mcc 1, 21-24 ; II Mcc 5, 15-16 ; I Mcc
 1, 20 + 6, 16 (?)

47. in] et in *M*, e *M'* ~ medio] mediorum *N*^{a.c.} 48. illud] illut *M*^{a.c.} 50. X] decem
N (*hic et infra*) 56. thessalonicenses] thessol- *M*, thesal- *N* ~ sua] *om.* *N* 62. malis]
 malos *N* ~ fuerant] -runt *N* 63. loquetur] *scripsi*, loquitur *MN* 65. tempus et] *ex*
commentario addidi ~ sedit] *sedebit ex graeco expectares* 68. uero] *iter.* *M* ~ II] duo *N*
 69. II uero anni] duo anni uero *N* 70. V] II *N* 72. VI] sex *N* (*hic et infra*)

quoque ait ad Daniel in noua uisione, quoniam II° milia trecenti dies erunt super desolationem templi et mundabitur sanctum. Hoc autem sub Macchabaeis factum est ab Antiocho, sicut primus et secundus eorum liber continet. Nam II° milia CCC dies ab angelo praefiniti super desolationem templi fuerunt anni hebraici VI et dimidius : tot enim annos habet liber Macchabaeorum, ex quo Antiochus desolationem templi fecit usque ad finem eiusdem Antiochi. 75

8. Idem. Aspiciebam, et cornu illud faciebat bellum cum sanctis et praeualebat aduersus eos, donec uenit antiquus dierum et iudicium dedit sanctis Altissimi, et regnum obtinuerunt sancti.— *Cornu* dicit Antichristum, *sanctos* uero Henocho et Heliam et reliquos iustos extremorum dierum, quos humiliabit donec *ueniat antiquus dierum*, id est filius Dei in secunda praesentia, et *det iudicium et regnum sanctis Altissimi*, id est per iustum iudicium suum dabit sanctis regnum caelorum. 85

9. Zacharias. Ecce ego mittam uobis Helian Thesbiten, priusquam ueniat dies Domini magnus et manifestus.— *Diem Domini* dicit secundam Christi praesentiam.

10. Esaias. Quomodo cecidit de caelo lucifer qui mane oriebatur ? Contritus est in terram mittens ad omnes gentes etc.— *Luciferum* dicit diabolium ; *contritum uero in terram* ruinam eius a Deo dicit ; *mittentem* uero *ad omnes gentes*, eo quod per daemonas suos gentes omnes seducet. *Ponere uero sedem suam super nubes et astra et montes* superbiam eius significat. *In infernum uero descendisse* dicit propter ultimam eius perditionem. *Hominem uero* dicit agitatam ab eo Antichristum, qui subibit in nouissimis suis diebus praesignificata ei mala per prophetiam. 95

11. Idem. In die illa educet Deus gladium sanctum et magnum et forte super draconem serpentem fugientem, super draconem serpentem tortuosum, et interficiet draconem.— *Serpentem tortuosum* et *draconem* dicit Antichristum ; *gladium* uero iram Dei contra eum. 100

8. Dn 7, 21-22 9. Mal 3, 22 10. Is 14, 12-16 11. Is 27, 1

87. helian] -liam N 89. christi] om. M 92. mittentem] mittem M 93. seducet] scripsi, seduceret MN 94. astra] austra M^{a.c.} 97. per] om. M 98. forte] fortem M 101. iram dei contra eum] contra eum iram dei N

12. Iob. Praecepto interfecit draconem apostatam.— Et hic Antichristum dicit ; *praecepto* uero eum *interfecit*, id est non ab altero quouis sed ab ira Dei deiectum.

105 13. Abdias. Prope dies Domini super omnes gentes ; et sicut fecisti, sic erit tibi ; retributio tua retribuetur tibi in caput tuum.— *Prope* dicit *diem Domini*, quia saeculum sub mensura est et finem habet ; *retributionem* uero dicit, quia sicut occidit homines, sic et ipse occidetur ac penitus disperdetur.

LIII. Testimonia diuinae scripturae quod post mortem non sit paenitentia

5 1. Daud. Ad te, Domine, clamabo et ad Deum meum deprecabor : quae utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem ? Numquid confitebitur tibi puluis aut annuntiabit ueritatem ?

10 2. Idem. Exaudi orationem meam, Domine, et deprecationem meam, auribus percipe lacrymas meas.— Haec dicens propheta declarauit hic quidem operari paenitentiam, post mortem uero nec existere nec operari. Dicens enim : *Remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam*, significat : Concede mihi ut refrigerium, consolationem et requiem per paenitentiam accipiam, priusquam moriar et in non esse discedam.

3. Idem. Quia non est in morte qui memor sit tui etc.

15 4. Idem. Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum.

5. Idem. Numquid mortuis facies mirabilia etc.?

6. Idem. Exhibet spiritus eius et reuertetur in terram suam etc.

12. Iob 26, 13 13. Abd 15

LIII. 1. Ps 29, 9-10 2. Ps 38, 13-14 3. Ps 6, 6 4. Ps 113, 25 5. Ps 87, 11 6. Ps 145, 4

106. dicit] *supra lin. scrips. M*

LIII.— 5. corruptionem] -ne *N* 7. exaudi] *add. deus M* 10. remitte] dimitte *N*

11. consolationem] et consolationem *N* ~ per paenitentiam] pro paenitentia *N*

12. priusquam] postquam *N* 13. qui] *scripsi, quid MN*

7. Iob. Mors uiro requies, cuius uia abscondita est ; conclusit enim Deus contra eum.

8. Ihesu filii Sirach. Altissimum quis laudabit in inferno ? Pro uiuentibus et dantibus pro confessione, a mortuo quasi non conuenienter perierit confessio ; uiuens et sanus laudabit Dominum. 20

9. Esaias ex oratione Ezechiae regis. Non enim in inferno laudabunt te, Domine, neque mortui benedicent te, nec sperabunt qui in inferno sunt elemosynam tuam. 25

10. Salomon in Ecclesiaste. Quoniam uiuentes cognoscunt quia moriuntur, et mortui non sunt cognoscentes ; et non est eis ultra merces, quia oblita est memoria eorum, et dilectio eorum et odium eorum et zelus eorum iam perierunt, et portio non est eis in aeternum.

11. Idem. Quoniam non est actus et scientia et sapientia in inferno quo tu uadis.— *Actionem* dicit boni uel mali, *scientiam* uero similiter cogitationem boni uel mali. 30

12. Idem. Quaecumque inuenit manus tua facere, fac tota uirtute tua.

LIV. De resurrectione et iudicio

1. Daudid. Deus deorum Dominus locutus est etc.— *Deum deorum* Christum dicit, *terram* uero genus humanum de terra productum. *Vocauit* autem, id est resuscitauit ; *de Sion* uero *decorem eius* dicit humanam eius formam. *Manifeste* uero *ueniet* significat cum uirtute et gloria uenire eum ; *non silebit* autem, non praestolabitur nec sustinebit nec miserebitur sed manifeste cunctos arguet. *Ignis* uero *in conspectu eius exardescet* et *in circuitu eius tempestas ualida* immortalitatem et intolerabilitatem 5

7. Iob 3, 23 8. Sir 17, 27-28 9. Is 38, 18 10. Ecl 9, 5-6 11. Ecl 9, 10b 12. Ecl 9, 10a

LIV. 1. Ps 49, 1-6.— Dt 32, 1 ; Is 1, 2 ; Mt 19, 28 ; cf. Is 34, 4

23. ezechiae] ezechie M, esechie N 25. elemosynam] -sinam M^{a.c.}N 27. eis] om. M 29. iam perierunt] *scripsi dubitanter*, non aperietur MN

LIV.— 8. exardescet] ardebit N 9. eius] om. N

10 poenae peccatorum significat. Dicens autem : *Aduocabit caelum sursum et*
terram discernere populum suum, rememorat eis Moysi testimonium, quod
 dans eis ueterem legem protestatus est dicens : « Adtende, caelum, et
 loquar, et audiat, terra, uerba ex ore meo » ; insuper et Esaïam magna
 uoce clamantem uelut ex persona Dei : « Audi, caelum, et auribus per-
 15 cipe, terra, quia Dominus locutus est. Filios genui et exaltaui, ipsi uero
 me spreuerunt », ut ex huiusmodi protestationibus ostendat Iudaeis in
 die iudicii quia ipse est qui per Moysen legem dedit et per prophetas
 locutus est et in nouissimis diebus incarnatus. *Congregate uero illi sanctos*
eius qui ordinauerunt testamentum eius super sacrificia : Abraam dicit et
 20 Moysen, per quos sacrificia tradidit, quia ad reprehensionem Iudaeorum
 et eos illuc adducit, praeterea sanctos quoque et laudabiles apostolos
 suos, sicut in euangeliis ait quia « sedebitis super XII thronos iudicantes
 XII tribus I(srael) », id est condemnantes. *Annuntiabunt uero caeli iusti-*
tiam eius : intelligitur quidem et de materialibus caelis, quia et ipsi metu
 25 « ceu liber inuoluentur » ; intelligitur uero et de intelligibilibus caelis,
 id est apostolis, et ipsi enim annuntiabunt Dei iustitiam et arguent
 omnes qui non receperunt per eos praedicationem euangelii ; intelli-
 gitur praeterea et de caelestibus et angelicis uirtutibus, quia et ipsi omnes
 arguent et memorabunt ministeria quae a Deo ad homines praesenta-
 30 runt. Dicens uero *quoniam Deus iudex est*, manifeste monstrauit hanc
 prophetiam de secunda se Christi praesentia protulisse.

2. Idem. Tecum principium in die uirtutis tuae, in splendoribus sanc-
 torum tuorum.— Secundum eius aduentum dicit. *Principium* uero, siue
 patrem eius uelut auctorem, siue crucem uelut per eum cognitam et
 35 praecedentem in secundo eius aduentu ; *splendores uero sanctorum* dicit
 regnum caelorum.

2. Ps 109, 3

11. discernere] ut d. N ~ rememorat] remorat M^{a.c.}, -ra N 18. nouissimis] noui-
 simis N 21. sanctos quoque] sanctosque N 22. XII] duodecim N 23. uero]
 om. N ~ iustitiam] iustiam M^{a.c.} 28. et angelicis] angelicisque N 29. homines]
 M'N, omnes M ~ praesentarunt] -tatur M 34. auctorem] autorem MN 35.
 aduentu] -tum N

3. Idem. Initio tu, Domine, terram fundasti etc.— *Peribunt* hic pro eo quod est non operabuntur dictum est ; nam post resurrectionem non ultra caeli obsequiis homines indigebunt, nec sole nec luna nec stellis nec imbribus nec alio quouis ad utilitatem hominum corporaliter desuper ueniente, sed solus Dominus erit omnia operans. *Mutabuntur* autem non mutationem essentiae eorum significat, sed ex actione eorum inutilitatem. *Sicut uestimentum* uero *ueterescent* significat uilitatem et initium habens eorum naturae, comparatum perpetuitati Dei sine initio. *Sicut amictum* uero *plicabis eos*, puriores et gloriosiores facies eos, locans in eis omnes sanctos tuos. Hoc enim declarat *et mutabuntur*, id est pretiosiores fient, nequaquam iam operantes ad seruitutem corruptibilium et peccatorum et impiorum hominum, per nubes et imbres et reliqua corporalia, sed habitaculum facti Christi et omnium sanctorum eius. 40

4. Idem. Terra timuit et quieuit cum exurgeret in iudicio Deus etc.— *Terram* hic hominum essentiam dicit ; *timuit* uero *et quieuit*, inexcusabilitatem omnis animae : in timendo enim illo iudicio, manifestis actionibus « omne os obstruetur ». *Mansuetos* uero *terrae* dicit iustos. Dicens uero : *Cogitatio hominis confitebitur tibi et reliquiae cogitationum diem festum agent tibi*, certitudinem Dei quam nihil latet significat. 50

5. Idem. Auferes spiritum eorum, et deficient et in puluerem suum reuertentur etc.— *Faciem terrae* hic hominem dicit, quem per resurrectionem faciens incorruptibilem *renouauit*.

6. Idem. Turbatae sunt gentes et inclinata sunt regna, dedit uocem suam Altissimus et mota est terra.— *Vocem Altissimi* in hoc loco uocem tubae dicit, per quam « resurgent mortui » secundum euangelium. 60

7. Idem. Parasti in iudicio thronum eius etc.— Pro eo quod est praedestinasti ; *iudicabit* uero *orbem terrae* de omni dicit humanitate.

3. Ps 101, 26-27 4. Ps 75, 9-11. — cf. Rm 3, 19 5. Ps 103, 29-30 6. Ps 45, 7.— I Cor 15, 52 7. Ps 9, 8-9

37. terram] terra *M* 40. imbribus] ymbr- *MP.c.* (*hic et infra*) 43. uilitatem] utilitatem *M^{a.c.}*, inutilitatem *MP.c.* 50. timuit] *ex graeco et commentario scripsi*, tremuit *MN* 54. reliquiae] r. l. *N* 55. quam] quia *N* 62. iudicio] -cium *M*

65 8. Idem. Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini quoniam uenit
etc.— Per *montes* figurat omnem terram : ex parte enim totum cognos-
citur. *Iudicare* uero *terram* genus dicit humanum : addidit enim *iudicabit*
orbem terrae in iustitia, nam per orbem manifeste monstrauit humanita-
tem.

70 9. Idem. Cum accepero tempus, ego rectitudines iudicabo.— *Tempus*
iudicii dicit, quod dat pater filio secundum uisionem Daniel quia « ipsi
datum est iudicium etc. » ; *rectitudines* uero dicit « sine personae accep-
tione » retributionem.

10. Idem. Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu ini-
micos eius.— *Ignem* poenae dicit, *iniquos* uero peccatores et daemones.

75 11. Idem. Tunc loquetur ad eos in ira sua.— Hoc significat : « Rece-
dite a me etc. ».

80 12. Idem. Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis etc.— *Manum*
et *uirtutem* Dei dicit filium, *inueniatur* uero manifestetur ; *omnibus inimi-*
cis tuis, id est qui non crediderunt, quos ignis geennae deuorabit in die
iudicii.

13. Idem. Quia tu reddes unicuique etc.— In secundo aduentu iustum
iudicium Christi praedicit.

85 14. Aggeus. Adhuc semel ego mouebo caelum et mare et aridam, et
concutiam omnes gentes.— Vniuersaliter in resurrectione *concussionem*
dicit.

90 15. Iezechiel. Haec dicit Dominus ossibus istis : Ecce ego fero super
uos spiritum uitae et dabo super uos neruos et agam super uos carnes et
extendam super uos pellem et dabo spiritum meum in uos, et scietis
quia ego sum Dominus.— Hoc manifeste de communi et nouissima
resurrectione dictum est. Nemo uero dubitet propter subiunctum Dei

8. Ps 96, 5 + 95, 13 (97, 9) 9. Ps 74, 3.— Dn 7, 14 et 22 ; cf. Io 5, 22 (27) ; I Pt
1, 17 (Rm 2, 11, etc.) 10. Ps 96, 3 11. Ps 2, 5.— Mt 7, 23 (25, 41 ; Lc 13, 27)
12. Ps 20, 9 et 14 13. Ps 61, 13 14. Agg 2, 6-7 15. Ez 37, 5-6 et 11-13.— Rm
14, 9 ; Io 6, 40 (44, 55)

65. parte] parate N 74. iniquos] *ex graeco* inimicos *expectares* 83. mouebo] uebo
M^{a.c.} ~ aridam] ha- N 87. et³] *om.* N 88. in] super M

sermonem dicentem quia *ossa ista omnis domus Israel est*, et dicat quia reuersionem captiuitatis Hebraeorum de Babylone significet ; sed sciat quia Deus non cum gentilibus et barbaris non confitentibus resurrectionem disputabat, sed cum Iudaeis qui et legem recipiebant et mortuorum resurrectionem confitebantur. Et creditur ab eis quia ipse Deus eorum est, qui « et uiuorum et mortuorum pariter dominatur », qui et hominem finxit et conuertit in terram de qua sumptus est, secundum scripturam : « Et rursus resuscitaturus eum in nouissimo die ». Quaedam uero exemplarium habent : *Ecce ego aperio monumenta uestra et inducam uos in terram Israel*. Et ad haec solutio, quia Deus reducens populum suum de Babylone, non de monumentis excitauit, nam multi eorum cum diuitiis et honore magno degebant in Babylone, unde permissi a regibus Persarum redire, propria uoluntate redierunt sicut liberi, diuitias et magnam suppellectilem reuehentes. *Terra uero Israel* dicitur regnum caelorum : non enim israeliticum populum dicit Israel, sed progenitorem eorum magnum Iacob qui cognominatus est Israel, cuius conuersatio cum Abraam et Isaac patribus eius existit in caelis, id est regnum caelorum ; sed et omnes qui in Christum credidere uel credunt Israel dicuntur secundum significationem nominis : nam Israel sensus Deum cernens interpretatur. *Domus οικος* graece dicitur, nomen constans ex duabus syllabis, quod quando cum o prepositiuo articulo profertur, certam et particularem habet significationem, quando uero sine illo, sicut hic *πας οικος* Israel, generalem. Dicens igitur : *Ossa ista domus Israel est*, articulo praetermisso, manifeste praemonstrauit de omnibus fidelibus sententiam se proferre, quos et resuscitabit in nouissimo die in uitam aeternam, quasi diceret : *Ossa ista omnis domus fidelis est*, Deum uidens et credens in me, et iterum : *Haec dicit Dominus : Ecce ego aperio monumenta uestra, et educam uos de monumentis uestris, et scietis quia ego sum Dominus*.

93. gentilibus] gentibus *M^{a.c.}N^{a.c.}* 95. ab eis] *supra lin. scrips. M', om. M* 96. et uiuorum et mortuorum] et mortuorum et uiuorum *N^{a.c.}* 101. excitauit] exitauit *N* 104. dicitur] *om.* M* 108. caelorum] israel *N^{a.c.} ~ et] om. M* 113. *πας οικος] οικος N, pas oicos supra lin. scrips. M'*

120 16. Esaias. Resurgent mortui etc.— De omni humanitate dicit ; *laetabuntur* uero de iustis tantummodo, qui uelut terra bona, suscepto uerbo Dei, fructificarunt in XXX et LX et C secundum euangelium : nam peccatores comparantur spinis et petris et transitibus in parabola seminis.

125 17. Idem. Et inuoluetur sicut liber caelum, et omnia astra cadent sicut folia de uite et sicut cadunt folia de ficu.— Quod sunt in *libro* litterae, hoc sunt in *caelo* astra. Per utraque enim scientiam eorum quae sunt accipiunt homines : per litteras quidem memoriam uerborum, per astra uero temporum et signorum discretionem, secundum scripturam dicentem : « Vt sint in menses et tempora et annos etc. ». Sicut ergo lectione finita *liber inuoluitur* a quo tenetur, sic et humana uita completa, *astra* quidem caeli uelut inutilia *cadent*, ipsum uero *caelum inuoluetur*, non contractum uel deletum, sed inutile factum, cum nullus sit suspiciens in id ad discretionem rerum.

130 18. Idem. Viuo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur mihi etc.— Ex metu cognitionem dicit omnis carnis, tunc enim cognoscent omnes quod « non sit alter Deus praeter » Christum.

135 19. Idem. Ecce Dominus sicut ignis ueniet, et sicut tempestas currus eius, ut reddat ultionem in furore et obprobrium in igne flammae, quia in igne Domini uocabitur omnis terra et in framea eius omnis caro.— *Currus* dicit cherubicas uirtutes, *obprobrium* uero a facie eius exilium peccatorum, *ignem* uero et *frameam* Domini peccatorum poenas intolerabiles.

16. [Is 26, 19.— Mt 13, 4-8 (Mc 4, 3-8) 17. Is 34, 4.— Gn 1, 14 18. Rm 14, 11 Is 49, 18 + 45, 23].— cf. Is 45, 21 19. Is 66, 15-16

121. tantummodo] tantum uero N 122. XXX] tricesimo N 127. utraque] utramque N 128. memoriam] -ria M 130. lectione] lectione N 133. suspiciens] suscipiens N^{a.c.} 135/138. *ad hunc uersum commentarius subsequens non aptus mihi uidetur ; lacunam suspicor* 141. framea] frama N ~ omnis²] *supra lin. scrips. M*

20. Idem. Ecce dies Domini insanabilis uenit, cum furore et ira, ut
ponat orbem desertum et peccatores perdat ex ea.— *Insanabilem* dicit
absque indulgentia. *Oriens uero sol obscurabitur*, uicta luce eius a splen-
dore Christi. *Mala* uero dicit aduersus peccatores iustum decretum, sci-
licet poenam ; *residuos* uero dicit iustos, nam peccatores audient :
« Discedite a me ». *Pretiosiore* dicit hominem nitido auro et lapide ex
Suphir, id est iustos abundantius effulgentes. 145 150

21. Idem. Dies enim iudicii Domini, et inremediabile retributionis
iudicium Sion, et uertentur ualles eorum in picem et terra eorum in
sulphur, et erit terra sicut pix ardens die et nocte et non extinguetur in
aeternum.— *Sion* dicit mundum, ex parte totum significans ; per incen-
dium uero perpetuum infinitam poenam significat. 155

22. Idem. Videbunt cadauera hominum qui praeuaricati sunt in me ;
nam uermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et
erunt in spectaculum omni carni.— *Cadauera* dicit malignas actiones pec-
catorum manifestatas in iudicio ; *uermem* uero *immortalem* et *ignem inex-*
tinguibilem, aeternam poenam. 160

23. Malachias. Adducam uos in iudicium et ero testis uelox contra
ueneficos et meretrices et contra iurantes in nomine meo mendaciter.—
Testem uelocem seipsum dicit Deus, ceu cordis cognitorem et omnia
abscondita scientem. 165

24. Idem. Ecce dies Domini uenit succensa sicut clibanus, et erunt
omnes impii et peccatores stipula, et accendet eos dies ueniens, et non
remanebit ex eis palme neque radix.— *Diem Domini* dicit diem iudicii,
clibanum uero *succensum* peccatores. *Non remanebit* uero etc. significat
quia nullus peccatorum remanebit in regno caelorum, sed omnes « abi-
bunt in aeternum supplicium ». 170

20. Is 13, 9-12.— Mt 7, 23 (25, 41 ; Lc 13, 27) 21. Is 34, 8-10 22. Is 66, 24 23.
Mal 3, 5 24. Mal 3, 19.— cf. Mt 25, 46

145. dies domini] *inu.* N 146. ea] *eo* MP^c. 150. et] *scripsi*, et ex MN 152. inre-
mediabile] *remediabile* N 155. parte] *parate* N 157. cadauera] *in N spatium sep-*
tem litterarum uacat ~ in me] *ime* N 159. cadauera] *in N spatium septem litterarum*
uacat 160. et] *om.* M

25. Idem. Ecce uenit, dicit Dominus omnipotens. Et quis sustinebit diem ingressus eius ? uel quis subsistet ut aspiciat eum ?, quia ipse ingreditur sicut ignis conflatorii. Et sedebit conflans etc.— *Mundare* dicit
175 Dominum et separare iustos a peccatoribus.

26. Ioel. Ante faciem eius confundetur terra et concutietur caelum, sol et luna obscurabuntur, et astra abscondent splendorem suum. Et Dominus dabit uocem suam ante faciem uirtutis suae, quia magna dies Domini, magna et praeclara ualde ; quis erit sufficiens ei ? — *Confundetur* significat congregabitur omnis humanitas *ante faciem eius* ; *Dominus*
180 uero *dabit uocem suam*, id est iustos conuocabit in regnum caelorum, peccatores uero transmittet in supplicium sempiternum.

27. Idem. Exurgant et ascendant omnes gentes in uallem Iosaphat, quia ibi sedebo discernere omnes gentes undique.— Haec prophetia
185 suspicionem dat quod *in ualle Iosaphat* sit futurum iudicium. Haec enim uallis prius quidem uocata est uallis fletus, in bello uero Iosaphat uocata est « uallis benedictionis ». *Exurgant autem et ascendant omnes gentes* significat resurgant ex mortuis et ascendant in uallem Iosaphat, ad iudicium uidelicet in secundo aduentu Christi. Qui uero dicunt hanc
190 prophetiam praeterisse, uelut completam in secunda aedificatione Hierosolymorum, falluntur : de illa enim manifeste dictum est ab eodem propheta.

28. Idem. Ecce ego in diebus illis et in tempore illo, quando conuertam captiuitatem Iuda et Hierusalem, congregabo omnes gentes et
195 deducam eas in uallem Iosaphat et disceptabo cum eis ibi super populo meo et haereditate mea Israel, qui dispersi sunt in gentibus ; et terram meam diuiserunt et in populum meum miserunt sortes.— Haec est diuulgata praeterisse prophetia. Nam postquam Dominus *conuertit captiuitatem* de Babylone, cum ciuitas Hierusalem secundo aedificaretur,

25. Mal 3, 1-3 26. Ioel 2, 10-11 27. Ioel 4, 12.— cf. II Par 20, 26 28. Ioel 4, 1-3

176. confundetur] -dentur *M^{a.c.}* 181. uero dabit] *M'N, inu. M* 182. sempiternum] eternum *N* 183. uallem] ualle *N* ~ iosaphat] iosaphath *N* 184. undique] ubique *M* 191. enim manifeste] *inu. N*

bellauerunt pariter aduersus Israelitas *omnes* in circuitu *gentes* : qui *con-* 200
gregati in uallem Iosaphat, ibi diuinitus illata ira pariter interierunt, et tunc
huiusmodi prophetia completa est. Quare separatim eius ab altera
prophetia propheta meminit.

29. Idem. Dabo prodigia in caelo sursum et in terra deorsum etc.—
Haec prophetia uelut et secundum aduentum figurans et captiuitatem 205
Hierosolymorum sub Vespasiano declarans, praescripta est cum exposi-
tione sua in capitulo quod est : « Mittetur post LXX ebdomadas ».

30. Idem. Adest dies Domini, quia prope est, dies tenebrarum et cali-
ginis, dies nubis et nebulae.— *Diem Domini* dicit diem iudicii ; *tenebra-*
rum uero etc. nominat ceu quae peccatores mittat in tenebras exteriores 210
et cetera quae subiungit.

31. Sophonias. Reueremini a facie Domini, quia prope dies Domini,
quia praeparauit Dominus uictimas suas, sanctificauit uocatos suos. Pro-
pe dies Domini magna, prope et uelox nimis. Vox diei Domini amara
et uehemens statuta est, dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae 215
et dispersionis, dies tenebrarum et caliginis.— *Victimam Dei* dicit mundi
consummationem ; *diem uero magnam* diem iudicii, ceu quae noctem
non habeat ; *uocatos* uero iustos, quos in die illa aduocans dicit : « Veni-
te, benedicti patris mei, etc. ». *Diem uero irae* et sequentium magnam
diem iudicii dicit, uelut quae talis peccatoribus obuiatura sit. 220

32. Ieremias. Et despexi in terram, et ecce nihil, et in caelum, et non
erant luminaria eius. Vidi enim montes, et ecce erant trementes, et
omnes colles turbatos a facie Domini.— Haec prophetia mundi con-
summationem declarat.

29. Act 2, 19 [Ioel 3, 3].— Lemma capituli citati non est supra conseruatum 30.
Ioel 2, 1-2.— cf. Mt 22, 13 31. So 1, 7. 14-15.— Mt 25, 34 32. Ier 4, 23-24 et 26

206. uespasiano] *M'N*, spasio *M* 209. domini dicit] *inu.* *N* ~ tenebrarum] *iter.*
N 210. tenebras] tebras *M^{a.c.}* 212. prope] *p.* est *M'* 213. uictimas suas] *ex graeco*
et commentario uictimam suam *expectares* ~ prope] *p.* est *M'* 216/217. mundi
consummationem] *inu.* *N* 218. aduocans] aduocat *N* 219. benedicti] *supra lin.*
scrips. *M*

225 33. Idem. Iudicium Domino in omnibus gentibus, disceptat ipse cum
omni carne.— Et haec similiter.

34. Daniel. Videbam in uisione noctis, et ecce sicut filius hominis
ueniens usque ad antiquum dierum peruenit etc.— Haec prophetia futu-
rum iudicium significat. *Filium uero hominis* dicit incarnationem Chris-
230 ti, *antiquum uero dierum* deitatem : ipse enim est Deus et homo, et iudex
et rex uniuersorum.

35. Idem. Aspiciebam donec throni positi sunt etc.— *Antiquum dierum*
dicit Deum sicut aeternum ; *capilli uero munditia et indumentorum splen-*
dor naturae diuinae puritatem significat iustitiaeque, prouidentiae atque
iudicii ; *ex flamma uero thronum eius* constructum dicit et *rotas igneas* et
235 *flumen ignis trahere ante se*, uehementiam uirtutis eius significans. Per
miliuum uero milia ministrantia et decies centena milia astantia multipoten-
tiam et omnipotentiam eius significauit ; per *apertos uero libros* gestorum
memorias declarauit. Significant autem *throni* et quos Dominus aposto-
240 lis promisit dicens : « Sedebitis super thronos XII etc. ». Quarta uero
bestia totum nouissimum regnum significat, quae et *occisa est*, id est com-
pleta est. Dicendo uero non bestiam *datam esse in incendio*, sed *corpus eius*,
corporaliores et peccatores regni declarat, nec enim omnes regni per-
dentur. *Reliquarum uero bestiarum principatum* memorans esse *translatum*,
245 quae fuit ante regnum nouissimum potestatem reliquorum regum, et
diuturnam in terra dominationem et ante mutationem significat.

36. Idem. Erit tempus tribulationis qualis non fuit ex quo fuit gens
super terram usque ad tempus illud, et in tempore illo saluabitur popu-
lus meus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro hoc. Et multi dor-
mientium de terrae puluere suscitabuntur, hi in uitam aeternam et hi in
250 obprobrium et in confusionem aeternam. Et intelligentes resplendent
sicut splendor firmamenti, et a iustis multis sicut stellae in aeternum.—

33. Ier 32, 31 34. Dn 7, 13 35. Dn 7, 9-12.— Mt 19, 28 36. Dn 12, 1-3.— cf. I
Cor 15, 41-42

237. multipotentiam] multi potentiam N 242. non bestiam] *inu.* N ~ in] *om.* M
246. terra] -ram N 249. meus] *ex graeco tuus expectares* 252. firmamenti] M'N,
firmenti M

Tempus tribulationis dicit dies Antichristi ; *populum uero scriptum in libro* atque *saluandum*, qui non crediderint Antichristo. *Multos uero de terrae puluere suscitandos* significauit communem resurrectionem. *Intelligentes* 255 autem *resplendere sicut splendorem firmamenti* dicit eos qui Dei mandata seruauerint, qui et resplendebunt sicut sol. Dicens uero *a iustis multis sicut stellae in aeternum*, significauit differentiam gloriae iustorum secundum « stellarum differentiam ». Dicens autem hos quidem resurgere *in uitam aeternam*, illos autem *in obprobrium aeternum et confusionem*, decla- 260 rauit infinitum esse peccatorum supplicium.

LV. De ultimo iudicio

1. Enoch. Ecce uenit Dominus in sanctis denis milibus suis, et face- re iudicium per omnia et arguere omnes impios [eorum] de omnibus operibus impietatis eorum, in quibus impie egerunt, et de omnibus 5 quae dure locuti sunt contra eum peccatores impii.— *Venit Dominus in sanctis* etc. simile est in euangelii dominico sermone : « Cum uenerit filius hominis in gloria sua, cum sanctis angelis suis ». Itaque huiusmodi prophetia secundam Christi praesentiam significat. *Arguere* autem *omnes impios* significat iudicium et retributionem cuiusque. Non enim 10 de diluuiio dicta est, nam in illo nec Deus uenit super terram cum sanctis angelis suis, nec arguit impios ex impietatibus suis.

2. Michaeas. Audite, colles, iudicium Domini, et ualles et fundamenta terrae, quoniam iudicium Domino ad populum suum, et cum Israel disceptabit.— Et haec de secunda praesentia dicta sunt. *Disceptabit* 15 autem, uidebitur et cognoscetur Iudaeis quia ipse est qui ab eis crucifixus est.

3. Salomon in Sapientia. Tunc stabit in fiducia multa iustus contra faciem eorum qui tribulauerunt eum et qui contempserunt labores eius.

LV. 1. Iud 14-15 [« Septimus ab Adam Enoch dicens »].— Mt 25, 31 2. Mi 6, 2
3. Sap 5, 1-7

255. significauit] -cant M 257. resplendebunt] splendebunt N

LV.— 4. eorum] *ut superfluum deleui* 11. in] *om.* M

20 Videntes autem eum turbabuntur timore uehementi et obstupescunt in
 inproviso salutis eius. Et dicent in semetipsis et propter angustiam spi-
 ritus gement et dicent : Non iste erat quem habuimus aliquando in
 risum et in parabolam improprietatis ? Nos insipientes uitam eius exti-
 mauimus insaniam et finem eius contumeliosum. Quo modo computa-
 25 tus est inter filios Dei et inter sanctos sors eius est ? Ergo errauimus a
 uia ueritatis, et iustitiae lux non splenduit nobis, et sol non est ortus
 nobis ; iniquitatis impleti sumus semitis et perditionis, et pertransiuimus
 desertas inuias, uiam uero Domini non cognouimus.— Et haec prophe-
 tia manifeste secundam Christi praesentiam et Iudaeorum condemna-
 30 tionem significat.

4. Idem in Ecclesiaste. Vniuersam facturam adducet Deus in iudi-
 cium etc.— *Vniuersam facturam* dicit totam humanitatem.

5. Idem in Prouerbiis. Si iustus uix saluabitur, impius ubi parebit ? —
 Saluari iustum et disperdi peccatorem, certe non in praesenti tempore,
 35 sed in futuro intelligitur a Dei iudicio perfici. Dicens autem : *Iustus uix*
saluabitur, ostendit quia gratis saluabitur omnis iustus a bonitate et pie-
 tate Dei, secundum apostolum dicentem quia « omnes peccauerunt et
 egent gloria Dei, iustificati gratis ipsius gratia ».

6. Idem. Qui finxit omnem spiritum, ipse cognoscit omnia et reddet
 40 cuique iuxta opera sua.

Explicit liber.

4. Ecl 12, 14 5. Prv 11, 31.— Rm 3, 23-24 6. Prv 24, 12

20. uidentes] uidens *M* 21. dicent] dicunt *M* 22/23. in risum] irisum *N* 23.
 parabolam] -la *N* 25. est¹] *M'*, *om.* *MN* 33. saluabitur] saluatur *N* 38. gloria]
 -riam *M^{a.c.}* ~ ipsius] illius *N* 39. cognoscit] cognoscat *N* 41. explicit liber] *om.*
M, *add.* diligenter collatus est *M'*

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE

Les citations présentes dans les commentaires sont suivies d'un astérisque.

Genesis

1, 14	LIV. 17*
1, 26	I. 1
2, 18	I. 2
3, 22	I. 3
7, 11	XXIX. 6*
8, 2	XXIX. 6*
11, 7	I. 1
14, 13-24	I. 4*
17, 5	LI. 1*
18, 1-3	I. 4
19, 24	I. 5
22, 11-12	I. 6
22, 15-18	II. 1 ; LI. 1
22, 18	XLIII. 26*
26, 1-4	LI. 2
26, 1-5	II. 2
28, 12-14	II. 3 ; LI. 3
28, 17	II. 3* ; IV. 6
48, 19	XLI. 5*
49, 1	II. 4 ; LI. 4
49, 9	XLV. 10
49, 10	II. 4 ; II. 9* ; LI. 4 ; LI. 15*
49, 10-11	XXXI. 2
49, 11	XLIII. 17
49, 12	XLVI. 31
49, 17-18	LII. 1

Exodus

3, 1-2	X. 25*
12, 46	XLIII. 29
20, 21	VII. 8*
22, 27	XII [XVIII]. 6*
24, 8	XXXV. 6*

Leviticus

11, 45 I. 1*

Numeri

17, 8 X. 25*
 24, 7 II. 59*
 24, 9 XLV. 11
 24, 17 II. 59

Deuteronomium

6, 4 I. 7
 [6, 13] XIX [XX]. 10
 6, 16 XIX [XX]. 5
 [8, 3] XIX [XX]. 3
 [10, 20] XIX [XX]. 10
 18, 15 II. 36*
 [18, 15] II. 5 ; XLIX. 11*
 18, 17-19 II. 6
 21, 17 VI. 2
 [21, 23] XLIII. 26
 [27, 26] XLIII. 26*
 28, 66 XLIII. 27
 32, 1 LIV. 1*
 32, 2-3 VII. 10
 32, 5-6 XLIII. 28
 32, 39 II. 1*
 32, 43 XXXVII. 1 ; XLVI. 19
 33, 5 II. 7
 33, 22 LII. 2

Iudices

6, 36-40 VII. 6*
 6, 37-40 X. 25*

Regum I-IV

I, 2, 10 XLIX. 1
 III, 8, 23 XII [XVIII]. 11
 III, 8, 26-27 II. 81
 III, 8, 27 XII [XVIII]. 11

Paralipomenon I-II

I, 22, 9 XLI. 1*
 II, 20, 26 LIV. 27*

Esdras (apocryphus)

XXXVIII. 9
 XLI. 9
 XLIII. 18

Maccabaeorum I-IV

I, 1, 20 LII. 7*
 I, 1, 21-24 LII. 7*
 I, 6, 16 LII. 7*
 II, 5, 15-16 LII. 7*

Psalmi

2, 1-4 XXXIV. 1
 2, 4 XIV [XII]. 9
 2, 5 LIV. 11
 2, 7 X. 4*; X. 13
 3, 5 I. 13
 6, 6 LIII. 3
 7, 7 XLVI. 4
 7, 7-8 XLVIII. 4
 7, 16 XLII. 3
 8, 3 XXXI. 6
 9, 7 XLVI. 12
 9, 8-9 LIV. 7
 9, 33 XLVI. 3
 10, 4 XII [XVIII]. 4
 11, 6 XLVI. 7
 15, 10 XLV. 4
 17, 7 I. 13
 17, 10 VII. 8
 17, 11 XLVIII. 8
 17, 14 XXIX. 2
 17, 44 LI. 26
 17, 47 I. 16
 18, 3-4 VIII. 3
 18, 5 L. 10
 18, 5-6 II. 69
 18, 8 XXXI. 5
 18, 9 XXI. 1
 19, 6-7 XXXVII. 4
 20, 9 LIV. 12
 20, 12 XXXVIII. 5
 20, 14 XLVIII. 3 ; LIV. 12

21, 2	XLIII. 7
21, 8	XLIII. 12
21, 10-11	II. 73
21, 16	XLV. 1
21, 17	XXXVIII. 4 ; XLIII. 8
21, 19	XLIII. 9
21, 27	XIX. 8
21, 28	LI. 21-22
21, 28-29	II. 77
21, 30	XIX. 9
22, 5	XIX. 3
23, 7	XLVIII. 12
23, 9	XLVIII. 12
26, 8	I. 20
26, 12	XXXIX. 1
28, 3	I. 17 ; XVIII [XVII]. 10
28, 10	XVIII [XVII]. 5
29, 4	XXX. 1
29, 6	XLVI. 13
29, 9	I. 12
29, 9-10	LIII. 1
29, 11-12	XL. 6
30, 14	XXXIV. 2
32, 6	I. 1* ; I, 14
33, 6	XVIII [XVII]. 6
33, 9	XXXV. 5
34, 11	XXXIX. 1
34, 12	XXXIX. 3
34, 15-16	XLI. 12
35, 4	XXXIV. 7
35, 9	XIX. 2
36, 12-13	XIV [XII]. 5
36, 32-33	XIV [XII]. 4
37, 12	XL. 3
37, 14	XXXIX. 2
37, 21	XXXIX. 3
38, 13-14	LIII. 2
39, 7	XXXV. 3
39, 8-9	XXXVII. 3
40, 4	XXII [XXIII]. 2
40, 6-7	XXXIV. 3
40, 9	XLV. 5
40, 10	XXXV. 2

41, 7-8	XXIX. 6
43, 24	XLV. 6
43, 27	XLV. 7
44, 2-8	II. 63
44, 3	XLI. 2*
44, 9	XI [XVI]. 5
44, 8	X. 16
44, 10	V. 3
44, 11-13	VII. 5
44, 14	IX. 4
44, 15-16	V. 2
44, 17	L. 5
45, 5-6	IX. 5
45, 7	LIV. 6
45, 11	II. 72
46, 2	LI. 24
46, 5	IX. 1
46, 6	XLVIII. 13
46, 10	XVI [XIV]. 3
49, 1-6	LIV. 1
49, 14-15	I. 19
50, 5	XL. 5
51, 5	XLII. 4
54, 22	XXXVIII. 2
55, 6	XXXIV. 5
55, 11-12	I. 18
55, 14	XL. 9
56, 6	XLVIII. 6
56, 12	XLVIII. 6
57, 2-3	XLI. 10
57, 9-10	XLI. 11
59, 6	XLIV. 1
61, 5	XXXVIII. 3
61, 13	I. 11 ; LIV. 13
63, 7	XIV [XII]. 6
63, 7-8	XLVIII. 2
63, 8-9	XLI. 14
64, 4	XXXIII. 2
65, 3	XLVI. 11
65, 4	XLVI. 18
65, 7	LI. 18
65, 7-8	II. 75
66, 2-5	II. 80

66, 3	LI. 19
67, 2-3	XLVI. 2
67, 5	II. 66
67, 6-7	XII [XVIII]. 5
67, 7	XXX. 7
67, 10	XXVII. 1
67, 12	L. 8
67, 16	IV. 4*
67, 16-17	IV. 5
67, 19	XLIII. 13
67, 28	L. 9
67, 31	XXIV [XXII]. 4
67, 33-34	XLVIII. 11
67, 35-36	XXIX. 4
68, 5	XXXIV. 6
68, 10	XXVIII. 1
68, 11	XIX [XX]. 1
68, 22	XLIII. 10
71, 5	I. 9*
71, 6	VII. 6
71, 10-11	XI [XVI]. 3
71, 11	II. 78
71, 15	XI [XVI]. 4
71, 17	I. 10 ; II. 79 ; LI. 23
73, 3-4	XIX [XX]. 9
73, 12	XLIII. 6
73, 18	XIX [XX]. 2
73, 22	XLV. 9
74, 3	LIV. 9
75, 6-8	XLV. 8
75, 8	XIX [XX]. 7
75, 9-11	LIV. 4
76, 3	XL. 7
76, 17	XVIII [XVII]. 8
76, 18-19	XXIX. 3
76, 19	L. 6
76, 20	XXIII [XXIV]. 6
77, 65-66	XLVI. 9
77, 68	IX. 2
79, 2	VII. 9
79, 9	XLI. 4*
81, 1-5	XVI [XIV]. 2
81, 6	XII [XVIII]. 6*

81, 8	XLVI. 5
83, 5	XII [XVIII]. 7
83, 8	XII [XVIII].6
83, 12	XIX. 5
84, 11	VIII. 2
84, 12	XVIII [XVII]. 7
85, 9	LI. 20
85, 9-10	II. 76
86, 2-3	IX. 7
86, 5	IX. 3
86, 6	XVI [XIV]. 4
87, 5	XLV. 2
87, 11	LIII. 5
88, 3	II. 64
88, 5	II. 23*
88, 7	XLVIII. 10
88, 10	XXIII [XXIV].2
88, 13	XXIX. 1
88, 15	II. 68
88, 27-28	II. 70
88, 30	II. 23*; II. 67
88, 36-38	II. 65
90, 7-10	XIV [XII]. 8
91, 5	XIX. 1
92, 1	XLVI. 16
92, 3-4	XVIII [XVII]. 9
92, 5	IX. 6
93, 2	XLVIII. 15
93, 20-21	XXXVIII. 1
93, 23	XXXVIII. 1*
94, 7-9	II. 71
94, 8-9	XXXVIII. 6*
95, 1	XLVI. 15
95, 10	XLVI. 17 ; LI. 25
95, 13	LIV. 8
96, 2	XLVIII. 9
96, 3	LIV. 10
96, 5	LIV. 8
96, 6-7	XVIII [XVII]. 11
96, 11	XII [XVIII]. 8
97, 2	X. 14
97, 3	X. 15
97, 9	LIV. 8

98, 5	XLIV. 3
98, 9	XLVIII. 5
101, 9	XL. 4
101, 14-15	XLVI. 6
101, 26-27	LIV. 3
103, 1-2	XXIX. 5
103, 3	XLVIII. 7
103, 15	XIX. 1*
103, 29-30	LIV. 5
103, 30	I. 22
106, 14	XXX. 8 ; XLVI. 10
106, 16	XLV. 3
106, 20	I. 15 ; XXIV [XXII]. 3
106, 23-30	XXIII [XXIV].1
107, 3	XLVI. 8
108, 1-2	XXXIV. 4
108, 4	XXXIV. 4
108, 6-8	XLII. 2
108, 25	XLIII. 11
109, 1	I. 8 ; XLVIII. 14
109, 2	XLIV. 2
109, 3	I. 9 ; II. 81* ; LIV. 2
109, 4	II. 81* ; XXXV. 6
110, 4-6	XXXV. 7
111, 10	XIV [XII]. 7
112, 1-2	XXXI. 7
112, 24	LI. 28
113, 25	LIII. 4
114, 8	cf. XL.9
115, 4	XXXV. 4
116, 1	LI. 27
117, 13	XL. 8
117, 22-23	II. 74
117, 24	XLVI. 14
117, 26-27	XXXI. 8
118, 130	L. 7
128, 3	XLI. 13
131, 4-6	IX. 8
131, 8	IX. 9
131, 17	IV. 7
134, 19	XLI. 8*
138, 7	I. 21
142, 10	I. 23 ; XLIX. 7

143, 5	VII. 7
144, 15-16	XIX. 4
144, 19	XXVII. 2
145, 4	LIII. 6
Proverbia	
1, 28	XIV [XII]. 10
8, 22-25	I. 24
8, 27-31	I. 25
9, 1	X. 23
9, 1-2	XXXV. 1
9, 1-6	XLVII. 2
11, 31	LV. 5
23, 35	XXXIX. 10 ; XLI. 15
24, 12	LV. 6
Ecclesiastes	
9, 5-6	LIII. 10
9, 10	LIII. 11-12
12, 14	LV. 4
Canticum	
1, 12	XXXIII. 1
2, 2	V. 5
2, 13-14	XLV. 13
3, 1	XLVI. 26
3, 3	XLVI. 26
3, 4	XLVI. 27
3, 6	V. 4
3, 11	XLI. 1
4, 8	IV. 2
4, 9-10	X. 24
4, 12	X. 24
5, 1	XLVII. 1
5, 2	VII. 2
5, 4	VII, 3
6, 9	V. 6
8, 8	VI. 5
Iob	
3, 23	LIII. 7
9, 8	XXIII [XXIV].4
16, 8-9	XXXIX. 4

16, 9-11	XXXVIII. 6
16, 19	XXXVIII. 6
26, 13	LII. 12
27, 2-3	I. 33
33, 4	I. 34
38, 16	XXIII [XXIV].5
38, 17	XLV. 21
41, 1-3	XIX [XX]. 6

Sapientia

1, 7	XLIX. 10
2, 12	XXXIV. 8
3, 1-3	L. 12
4, 17	LI. 38
4, 17-19	XLV. 12
5, 1-7	LV. 3
7, 21-26	I. 27 ; XLIX. 9
8, 2-4	VII. 4
9, 9	I. 1*; I. 26
9, 16-18	XLIX. 8
10, 1	XLVI. 28
10, 21 - 11, 1	XLIX. 11
14, 7-8	XLIV. 6
16, 26	XIX [XX]. 4

Siracides

17, 27-28	LIII. 8
24, 1-4	XVI [XIV]. 1
24, 1-16	II. 60
24, 5-6	XXIII [XXIV].3
51, 9-10	I. 35

Isaias

1, 2	LIV. 1*
1, 16	XXXVI. 2
2, 2-3	IX. 10
2, 3	II. 33
2, 9	XXXVI. 1
2, 11	XXXVI. 2
2, 17-19	XLVIII. 19
3, 9-10	XXXIV. 10
3, 11	XLII. 5
3, 14	II. 33

4, 2	II. 8
4, 4	XVIII [XVII]. 29
5, 3-4	XLI. 4
5, 5-7	LI. 15
6, 3	I. 29
6, 9	II. 20
7, 14	X. 1
8, 1-4	X. 4
8, 8 - 9, 5	X. 9
[8, 14]	II. 11
8, 16	XVIII [XVII]. 17
8, 23-9, 1	XVIII [XVII]. 12 ; LI. 10
9, 2	XIX. 10
9, 5	I. 1*; II. 8*; II. 53*; VIII. 2*; XII [XVIII]. 1*
9, 6	II. 10
11, 1	IV. 3
11, 1-3	II. 8
11, 2	II. 43*; X. 23*; XXXV. 1*; XLVII. 2*
[11, 10]	II. 9 ; LI. 5
12, 3	XVIII [XVII]. 18
13, 9-12	LIV. 20
14, 7-11	XLV. 16
14, 12-16	LII. 10
17, 6-8	II. 31
19, 1	XIII [XI]. 1
19, 19-20	II. 30
19, 21	XIII [XI]. 2
21, 1-2	XIV [XII]. 11
24, 23	II. 19
25, 6-7	XVIII [XVII]. 14 ; LI. 12
25, 8	XXX. 3-4
25, 9-10	XIX. 11
26, 19	LIV. 16
27, 1	LII. 11
27, 11	XLVI. 24
28, 1	XLI. 5
28, 4	XLI. 5
[28, 11]	LI. 17
28, 13	XXXVIII. 7
28, 16	II. 12
[28, 16]	II. 11
29, 11	VI. 3
29, 15-16	XXXIV. 11

29, 18	XXI. 3 ; XXIV [XXII]. 2
29, 19	XIX. 6
30, 10	XLV. 20
30, 15	XL. 2
30, 25	XVIII [XVII]. 22
31, 9 – 32, 2	II. 18
32, 4	XXXI. 4
32, 9-10	XLVI. 25
32, 20	XVIII [XVII]. 19
33, 10-11	XLVI. 22
33, 14-16	II. 26
33, 16	X. 5
33, 17	XVII [XV]. 3
34, 4	LIV. 1*; LIV. 17
34, 8-10	LIV. 21
35, 1-2	XVIII [XVII]. 13
35, 3-4	XII [XVIII]. 9 ; XXII [XXIII]. 3
35, 4-5	XXI. 3
35, 5-6	XXIV [XXII]. 1
35, 6	XXII [XXIII]. 1
35, 6-8	XVIII [XVII]. 23
38, 18	LIII. 9
40, 3	XVII [XV]. 2*
40, 3-5	XVII [XV]. 3
40, 9-10	II. 14-15
41, 18-19	XVIII [XVII]. 20
42, 1-4	X. 6
42, 5-7	X. 8
42, 16	XXI. 4
43, 10	I. 30
43, 18-19	XVIII [XVII]. 27
43, 19-20	XVIII [XVII]. 21
43, 25	XVIII [XVII]. 27
44, 3	XVIII [XVII]. 28 ; XXV. 2
45, 14-15	XI [XVI]. 2
45, 21	LIV. 18*
[45, 23]	LIV. 18
46, 12-13	II. 16
48, 15	II. 16
48, 16	I. 28
49, 1	VII. 11 ; X. 2
49, 6	II. 24 ; LI. 11
49, 7	XLI. 7

49, 8	XXXVII. 2
49, 8-9	XLVI. 21
49, 9	XXX. 9
49, 10	XVIII [XVII]. 30
[49, 18]	LIV. 18
50, 5-6	XXXIX. 5
51, 1	XLV. 19
51, 4-5	II. 22 ; LI. 8
51, 12-13	XL. 1
52, 6-7	II. 32
[52, 7]	XXXVI. 4
52, 10	II. 21 ; LI. 6
52, 13-15	XLI. 6
52, 15	II. 28
53, 1	II. 28
53, 2-3	XXXIX. 6
[53, 4]	XXVII. 4
53, 7-8	XXXIX. 7
53, 8-10	XLV. 17
53, 10-12	XLV. 18
53, 12	XLIII. 3
54, 1	XVIII [XVII]. 24 ; LI. 14
54, 13	XLIX. 14
55, 1	XXV. 1
55, 3-4	LI. 7
55, 3-5	II. 23
55, 6	II. 27 ; X. 10
56, 7	XXVIII. 2* ; LI. 13
57, 1-2	XLV. 14
57, 4	XXXIV. 9
57, 15-16	XLIX. 13
58, 8	XXI. 2
59, 20	II. 17
60, 1	XVIII [XVII]. 25
60, 4	XVIII [XVII]. 25
60, 6	XI [XVI]. 1
60, 13	XLIV. 4
61, 1	X. 7 ; XXVII. 3
61, 10-11	II. 25
62, 2	XVIII [XVII]. 15
62, 11	II. 13 ; XXXI. 3
63, 1	XLI. 2
63, 2-3	XLI. 3

63, 9	X. 12
63, 10	I. 31
63, 11	XLVI. 23
63, 14	XLIX. 15
65, 1	X. 11
65, 2-3	XLIII. 4
65, 11	XLIII. 4
65, 13	XXXV. 8
65, 14	XXXV. 9
65, 15-16	XVIII [XVII]. 16
66, 1-2	XII [XVIII]. 10
66, 2	XXXIV. 9
66, 7	X. 3
66, 12	XVIII [XVII]. 26
66, 14	II. 29
66, 15-16	LIV. 19
66, 18	LI. 9
66, 18-19	XLIX. 12
66, 24	LIV. 22

Ieremias

2, 13	XXXIV. 13
3, 17	II. 39 ; LI. 30
4, 9	XIV [XII]. 1
4, 11-13	LII. 3
4, 15	LII. 3
4, 23-24	LIV. 32
4, 26	LIV. 32
7, 11	XXVIII. 2
7, 16	LI. 15*
8, 15-16	LII. 4
11, 19	XXXIV. 15 ; XXXVIII. 10
12, 7	XLI. 8
12, 7-8	LI. 16
12, 8	XLI. 8
14, 8-9	X. 19
15, 8-9	XLIII. 5
15, 16	L. 1
16, 19-21	II. 38 ; LI. 29
17, 9	X. 21
17, 11	LII. 5
18, 13	X. 22 ; X. 25*

18, 22-23	XXXIV. 14
18, 23	XXXVIII. 11
23, 5-6 II. 34	
30, 13	XVIII [XVII]. 4
32, 31	LIV. 33
35, 9	II. 36
[38, 15]	XIV [XII]. 2
38, 16-17	XIV [XII]. 3
38, 26	XLVI. 20
38, 31-32	XXXV. 6*
38, 31-34	II. 35
?	XLI. 16
Baruch	
3, 36-38	X. 20
3, 38	XXXIV. 1*
Lamentationes	
3, 14	XLI. 16
3, 53	XLV. 15
4, 20	II. 37 ; XXXVIII. 11
Ezechiel	
9, 3-4	XVIII [XVII]. 3
11, 19	XLIX. 5
12, 15	II. 48
16, 60-61	II. 47
17, 24	XXXII. 2
20, 40	IX. 12
36, 25-26	XVIII [XVII]. 2
36, 25-27	XLIX. 4
37, 5-6	LIV. 15
37, 11-13	LIV. 15
37, 12-13	XXX. 6
39, 28	LI. 35
44, 1-2	VI. 4
44, 2-3	X. 25
44, 5	X. 25
46, 12	X. 25
47, 2-3	XVIII [XVII]. 1
47, 8-9	XVIII [XVII]. 1

Daniel (Th)

2, 34	IV. 4*; IX. 2*; X. 25*
2, 35	XLI. 5*
2, 44-45	II. 85
2, 45	IV. 4*; IX. 2*; X. 25*
3, 50	X. 25*
3, 91-92	I. 36*
7, 7-8	LII. 6
7, 9-12	LIV. 35
7, 13	XLVIII. 17 ; LIV. 34
7, 14	LIV. 9*
7, 21-22	LII. 8
7, 22	LIV. 9*
7, 24-26	LII. 7
12, 1-3	LIV. 36
12, 11-12 (?)	LII. 7*

Osee

1, 4-5	LI. 40
[2, 1]	II. 50
[2, 25]	II. 50 ; XLI. 8* ; LI. 16*
5, 15 - 6, 2	XLVI. 33
6, 3	II. 49
7, 13	XXXIX. 11
9, 12	X. 17
9, 17	LI. 39
[11, 1]	XV [XIII]. 1
11, 8-9	X. 17
12, 11	X. 18
13, 13-14	XXX. 2
13, 14	XXX. 5 ; XLVI. 12* ; XLVI. 34

Amos

1, 2	XLIII. 23
4, 12-13	II. 82
5, 13	XXXIX. 9
5, 18	XLIII. 21
7, 8-9	II. 84
8, 9-10	XLIII. 22
9, 6	XLVIII. 18
9, 11	II. 83

Michaeas

1, 2-3	XII [XVIII]. 13
1, 3-5	XLIII. 2
4, 1	IV. 4
4, 13	II. 62
4, 14	XXXIX. 8
5, 1	II. 61
6, 2	LV. 2
7, 18-19	XVIII [XVII]. 33

Ioel

2, 1-2	LIV. 30
2, 10-11	LIV. 26
2, 23	XIX. 7
[3, 1-2]	XLIX. 2
[3, 3]	LIV. 29
[3, 3-4]	II. 86
4, 1-3	LIV. 28
4, 12	LIV. 27
4, 15-16	XLIII. 24
4, 17	IX. 11
4, 18	XVIII [XVII]. 31

Abdias

1	I. 36
15	LII. 13

Ionas

2, 6-7	XLV. 22
2, 9	XLV. 23

Nahum

1, 3	XLVIII. 16
1, 5	XLIII. 25
1, 7-8	II. 51
1, 11	XXXIV. 16
1, 14 - 2, 1	II. 52 ; LI. 36
2, 1-2	XLVI. 30
2, 7-8	XLVI. 29

Habacuc

1, 5	II. 58
2, 1	II. 55

2, 3	II. 56
2, 20	XII [XVIII]. 12
3, 2	XII [XVIII]. 12 ; XLIII. 14
3, 2-3	II. 57
3, 3	IV. 4*
3, 5	XVII [XV]. 2
3, 8	L. 2
3, 11	XLIII. 15 ; L. 4
3, 15	L. 3
3, 17	XXXII. 1
3, 19	XLIII. 16

Sophonias

1, 7	LIV. 31
1, 14-15	LIV. 31
2, 11	II. 45 ; LI. 37
3, 7-8	XLVI. 32
3, 9	II. 45
3, 14-15	II. 46

Aggaeus

2, 4-5	I. 32 ; XLIX. 6
2, 6-7	LIV. 14
2, 9	XII [XVIII]. 14

Zacharias

2, 14	II. 41 ; LI. 31
2, 14-15	IX. 13
3, 1-2	XIX [XX]. 8
3, 9	II. 43
4, 10	II. 43
6, 12	II. 42
8, 3	II. 40
8, 20-22	LI. 32
9, 9	II. 41 ; XXXI. 1
9, 11	XLVI. 35
9, 16	L. 11
11, 12-13	XXXIV. 12
12, 10	XLIX. 3
13, 1	XLIX. 3
13, 1-2	II. 44
13, 6	XLIII. 19
[13, 7]	XXXVIII. 8

14, 4	XLVIII. 1
14, 6-7	XLIII. 20
14, 8-10	XVIII [XVII]. 32
14, 20	XLIV. 5

Malachias

1, 10	LI. 34
1, 14	II. 54 ; LI. 33
3, 1	II. 53 ; II. 54 ; XII [XVIII]. 1
3, 1-3	LIV. 25
3, 5	LIV. 23
3, 19	LIV. 24
3, 20	II. 42* ; II. 54 ; XXVI. 1 ; XLI. 11*
3, 22	LII. 9

Matthaeus

1, 20	X. 2*
1, 23	X. 1*
[1, 23]	X. 1
2, 11	XI [XVI]. 1*
2, 15	XV [XIII]. 1
2, 18	XIV [XII]. 2
[3, 3]	XVII [XV]. 2*
3, 12	II. 62*
3, 16	XVIII [XVII]. 8*
3, 17	XVIII [XVII]. 7* ; XVIII [XVII]. 10* ; XXXVIII. 6*
4, 3	XIX [XX]. 3*
4, 4	XIX [XX]. 3
[4, 7]	XIX [XX]. 5
4, 9	XIX [XX]. 9*
4, 10	XIX [XX]. 10 ; XIX [XX]. 10*
[4, 15-16]	LI. 10
5, 13-14	L. 5*
5, 48	I. 1*
7, 23	LIV. 11* ; LIV. 20*
8, 2-3	XXVII. 2*
8, 14-15	XXVII. 1*
8, 17	XXVII. 4
8, 23-27	XXIII [XXIV]. 1*
9, 1-8	XXII [XXIII]. 1*
9, 36	LI. 39*
11, 27	I. 26*
11, 28	XLVII. 2*

11, 29	XXXVIII. 1*
12, 13	XXII [XXIII]. 3*
13, 4-8	LIV. 16*
14, 13-21	XIX. 6*
14, 22-32	XXIII [XXIV]. 1*
15, 32-39	XIX. 6*
16, 16	XL. 4*
17, 1-9	XXIX. 1*
17, 2	XXIX. 5*
17, 5	XXIX. 2*; XXXVIII. 6*
19, 28	L. 5*; LIV. 1*; LIV. 35*
21, 1-11	XXXI. 1*
21, 9	XXXI. 3*; XXXI. 8*
21, 16	XXXI. 6*
21, 19	XXXII. 1*
22, 13	LIV. 30*
24, 23-24	LII. 3*
25, 31	LV. 1*
25, 34	LIV. 31*
25, 41	LIV. 11*; LIV. 20*
25, 46	LIV. 24*
26, 26	XXXV. 7*
26, 27-28	XXXV. 6*
26, 28	XXXV. 7*
26, 31	XXXVIII. 8
26, 39	XXXIV. 4*; XXXVII. 3*
26, 49	XXXVIII. 2*-3*
26, 61	XXXIX. 1*
26, 72	XL. 4*
26, 75	XL. 1*; XL. 5*
27, 3-5	XLII. 2*
27, 9-10	XLII. 1
27, 24	XLI. 12*
27, 25	XLI. 8*; LI. 16*
[27, 35]	XLIII. 9
27, 39-40	XLIII. 11*
27, 40	XLV. 9*
27, 45	XLIII. 1*
27, 46	XLIII. 7*
27, 50	XLIII. 23*
27, 60	XLV. 15*
27, 63	XLVIII. 4*

28, 4	XLV. 8*
28, 11-13	XLV. 20*
28, 11-15	XLVI. 11*
28, 12-15	XLV. 8*
28, 18	XLVI. 16*-17*; LI. 25*
28, 19-20	XXXV. 6*

Marcus

[I, 3]	XVII [XV]. 2*
I, 29-31	XXVII. 1*
I, 40-41	XXVII. 2*
2, 1-12	XXII [XXIII]. 1*
2, 9	XXII [XXIII]. 2*
3, 5	XXII [XXIII]. 3*
4, 3-8	LIV. 16*
4, 36-41	XXIII [XXIV]. 1*
6, 31-44	XIX. 6*
6, 34	LI. 39*
6, 45-51	XXIII [XXIV]. 1*
8, 1-10	XIX. 6*
8, 31	XLVIII. 4*
9, 2-9	XXIX. 1*
9, 3	XXIX. 5*
9, 7	XXIX. 2*
11, 1-10	XXXI. 1*
11, 13-14	XXXII. 1*
11, 17	XXVIII. 2*
[11, 17]	LI. 13
13, 21-22	LII. 3*
14, 3	XXXIII. 1*
14, 22	XXXV. 7*
14, 24	XXXV. 7*
14, 27	XXXVIII. 8
14, 45	XXXVIII. 2*-3*
14, 72	XL. 1*
15, 25	XLIII. 1*
15, 29-30	XLIII. 11*
15, 33	XLIII. 1*
15, 34	XLIII. 7*
15, 46	XLV. 15*
16, 15	II. 45*; XXXV. 6*; XLVI. 18*; LI. 37*

Lucas

1, 15	VIII. 3*
1, 28	VII. 1 ; IX. 13*
1, 32	VII. 11*
1, 35	VII. 11*; IX. 5*
1, 43-44	VIII. 1
1, 48	V. 6*
1, 76	XVII [XV]. 1
2, 26	XII [XVIII]. 2*
2, 29-32	XII [XVIII]. 2
2, 34-35	XII [XVIII]. 3
2, 46	XVI [XIV]. 1*
[3, 4]	XVII [XV]. 2*
3, 13-14	VIII. 2*
3, 17	II. 62*
[4, 12]	XIX [XX]. 5
[4, 18]	X. 7 ; XXVII. 3
4, 38-39	XXVII. 1*
5, 12-13	XXVII. 2*
5, 17-26	XXII [XXIII]. 1*
6, 10	XXII [XXIII]. 3*
9, 28-36	XXIX. 1*
9, 29	XXIX. 5*
9, 35	XXIX. 2*; XXXVIII. 6*
10, 22	I. 26*
13, 27	LIV. 11*; LIV. 20*
19, 29-38	XXXI. 1*
22, 20	XXXV. 6*
22, 43	XXXVII. 1*
22, 61	XL. 1*
22, 62	XL. 5*
23, 44	XLIII. 1*
23, 46	XLIII. 24*
24, 6	XLVI. 25*
24, 42	XLVII. 1*
24, 52-53	XLVIII. 5*

Iohannes

1, 8	LI. 10*
2, 17	XXVIII. 1*
4, 14	XXV. 1*-2*
5, 8	XXII [XXIII]. 2*

5, 22	LIV. 9*
5, 36	I. 24*
5, 46	XLI. 10*
6, 40	LIV. 15*
[6, 45]	XLIX. 14
7, 37-38	XVIII [XVII]. 31*
8, 28	I. 24*
8, 39	XLIII. 28*
8, 44	XLIII. 28*
8, 56	XII [XVIII]. 8*
9, 1-11	XXI. 1*
[10, 34]	XII [XVIII]. 6*
11, 39	XXX. 6*
11, 43	XXX. 7*
12, 12-16	XXXI. 1*
12, 32	II. 3*
12, 49	II. 6*
13, 10	XXXVI. 2*
14, 10	I. 26*; II. 6*
14, 11	I. 26*
14, 30	XLIII. 16*
14, 31	II. 6*
15, 1	X. 19*
15, 5	X. 19*
16, 33	XLIII. 16*
17, 4	I. 24*
17, 6	I. 24*
18, 4	XXXVIII. 5*; XXXVIII. 7*
18, 7	XXXVIII. 5*; XXXVIII. 7*
18, 14	XXXVIII. 3*
18-19	XLI. 7*
19, 14	XLIII. 1*
19, 15	XLI. 8*-9*; LI. 16*
19, 23-24	XLIII. 9*
[19, 24]	XLIII. 9
19, 36	XLIII. 29*
19, 39	XI [XVI]. 1*
20, 13	XLVI. 26*
20, 15	XLVI. 26*
20, 17	II. 70*
20, 22-23	XLVI. 30*
20, 23	L. 5*

Actus apostolorum

1, 15	XLIX. 2*
1, 20	XLII. 2*
1, 26	XLII. 2*
2, 2	XLIX. 1*
2, 5-11	XLIX. 12*
2, 17-18	XLIX. 2
2, 19	LIV. 29
2, 19-20	II. 86
2, 24	XLVI. 23*
3, 2-10	XXII [XXIII]. 1*
3, 22	XLIX. 11*
3, 22-23	II. 5
7, 37	XLIX. 11*
7, 47-48	XII [XVIII]. 10*
[13, 41]	II. 58
26, 20	XLII. 2*

ad Romanos

2, 11	LIV. 9*
3, 19	LIV. 4*
3, 23-24	LV. 5*
9, 25	XLI. 8*; LI. 16*
9, 25-26	II. 50
9, 33	II. 11
10, 15	XXXVI. 4
14, 9	LIV. 15*
14, 11	LIV. 18
15, 12	II. 9 ; LI. 5

I ad Corinthios

1, 18	XII [XVIII]. 3*
11, 1	I. 1*
11, 25	XXXV. 6*
11, 26	XXXV. 1*
14, 21	XLIX. 16 ; LI. 17
15, 41-42	LIV. 36*
15, 52	LIV. 6*
[15, 55]	XXX. 5 ; XLVI. 12*

II ad Corinthios

12, 2 (?)	XLVIII. 11*
-----------	-------------

ad Galatas		
1, 23	XXXV. 6*	
[3, 8]	XLIII. 26*	
3, 10	XLIII. 26*	
3, 13	XLIII. 26	
[3, 16]	XLIII. 26*	
ad Ephesios		
2, 14	II. 52*; VIII. 2*; XXXI. 4*; XLI. 1*	
[4, 8]	XLIII. 13	
ad Philippenses		
2, 10	XXIX. 4*	
ad Colossenses		
1, 15	VI. 2*	
1, 20	VIII. 2*	
2, 9	II. 69*	
3, 9-10	I. 1*	
II ad Thessalonicenses		
2, 3-4	LII. 6*	
ad Hebraeos		
[5, 6]	II. 81*	
7, 11-12	XXXV. 6*	
7, 19	II. 10*	
[8, 8-9]	XXXV. 6*	
[9, 19-20]	XXXV. 6*	
10, 1	II. 10*	
[10, 5]	XXXV. 3	
[13, 20]	XLVI. 23	
I Petri		
1, 17	LIV. 9*	
[2, 6]	II. 12	
Iudas		
14-15	LV. 1	

INDEX ALIORVM FONTIVM

Constitutiones apostolorum, ed. F. X. Funk, *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, I, Paderbornae 1905

V, 14, 14-15 (275) XLIII. 1*

Gregorius Nazianzenus

Oratio 30 (Theol. IVa= *De filio IIa*), PG 36, 104-133 (= SC 250, ***)

2 (105 AC = 229) I. 24*

Oratio 38 (*In Theophania*), PG 36, 312-333

11 (321 CD) I. 1*

Iohannes Chrysostomus

In Acta apostolorum hom. 5, PG 60, 49-56

1(50, 35 - 51, 2) II. 86*

In Iohannem hom. 85, PG 59, 459-468

1(459, 25-27) XLIII. 1*

Iosephus

Bellum iudaicum, ed. B. Niese - J. von Destinon, *Flavii Iosephi Opera*, VI, Berolini 1894

VI, v, 3-4 (289-90, 292-93, 296, 298-99, 312)

II. 86*

VI, v, 3 (290)

XLIII. 22*

Proteuangelium Iacobi, ed. C. Tischendorf, *Evangelia apocrypha*, Lipsiae 1876², p. 1-50 ; É. de Strycker, *La forme la plus ancienne du Protévangile de Jacques*, Bruxelles 1961

I, 1 - V, 2 (excerpta) III. 1

V, 2 - VI, 1 (exc.) IV. 1

VII, 2 - VIII, 1 (exc.) V. 1

VIII, 2 - IX, 3 (exc.) VI. 1

XIX, 3 X. 5*